

KARRIER-RAJZOK A XVIII. SZÁZADBÓL

Jean-François L’Huillier, Forgách Ferenc és Dessöffy Ferenc katonai életpályája

Írásunk három főhőse nem tartozik a XVIII. századi magyar katonai elit szigorúan vett élvonalába, inkább annak második-harmadik vonalában helyezhető el, vagy mondhatnánk úgy is: az elit átlagát képviseli. Egymást követő három generáció tagjai. Az elsőt a Lotaringiából kiszármazott magyar indigena, Jean-François L’Huillier (1668–1728) jegyzi, a másodikikat Forgách Ferenc (1689–1764), a harmadikat Dessöffy Ferenc (1728–1758). Mindhárman a Habsburg haderő katonái voltak. L’Huillier és Forgách a tábornokságig vitte, az alig harmincévesen, a bresloui csatában elesett Dessöffy Ferenc az alezredességig.

Igen, a kérdés jogos – miért éppen ők hárman kerültek egy életrajzi csokorba? A válasz: családi szalon; egyazon család tagjai, rokonsági fokon apósok és vejek. A török elleni felszabadító háborúban Magyarországra került, s itt dinasztiaát alapító Jean-François L’Huillier (és Maria Magdalena de Saint-Croix) leányát, L’Huillier Mária Teréziát gimesi gróf Forgách Ferenc Xavér vette nőül. Az ő házasságukból született elsőszülött leányt, Forgách Ludmillát pedig cserneki Dessöffy Ferenc. Két törzsökös magyar nemesi familia sarjai házasodtak be a francia–magyar L’Huillier családba (és vagyonba), tulajdonképpen a szó szoros értelmében, hiszen mindkét ara, Mária Terézia és Ludmilla is, fiúsított leány volt. L’Huillier Mária Teréziát, ahogy jobbágyai hívták: a „földes asszonyt” 1727-ben, az ő leányát, Forgách Ludmillát 1756-ban fiúsították. Így a magyar törvények szerint, mint örökösök, formálisan ők voltak az Edelény központú L’Huillier-birtok jogfolytonosai. Edelényben, e hajdani Rákóczi-birtokon, még az 1720-as években, Jean-François L’Huillier és felesége Maria Magdalena de Saint-Croix építtetett lakókastélyt. Az épületet a műtörténet a magyarországi barokk építészet egyik legszebb alkotásaként tartja számon.¹

Edelény katona-urai, az évtizedek alatt szinte töredéknyi időt töltötték a birtokon. Háborúztak, táboroztak, békeidőben távoli tartományokban állomásoztak, néha-néha hazalátogattak, (telenként, főleg farsangolni, ha úgy adódott, a feleségek látogattak férjeikhez); mondhatni, egész életformájukkal, legfőképpen és mindenekelőtt, katonák voltak, állászerűen. Egész életüket ez határozta meg.

Hőseink a katonaságtól (az állami fizetéstől) a XVIII. század első felének pénztelen világában mindenekelőtt egzisztenciálisan függtek. Az edelényi uradalom jövedelemképző ereje nem volt jelentős.² Még a beházasodottak birtokaival együtt sem. Jean François

¹ A kastély teljes rehabilitációja napjainkban zajlik (<http://edelenykastelysziget.hu/>. Az utolsó letöltés időpontja: 2012. 07. 09.). Jelen írás az e program keretében végzett levéltári kutatások nyomán született. Más szempontú kéziratváltozata a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (a továbbiakban: MNG) Adattárában található: *Ságvári György*: Adalékok az edelényi kastély történetéhez; személyek, katonai vonatkozások. Kézirat. MNG Adattár, Ad/1503–2011. A program további résztvevői: Gergely Zsolt (a program vezetője), Jávor Anna, Krász Lilla, Kurucz György, Tompos Lilla, Tóth Áron. A kutatás keretében született adattári anyagok, kéziratok: *Tóth Áron*: Az edelényi L’Huillier-Coburg kastély építéstörténete és művészettörténeti összefüggései. Beszámoló a kutatás 2012. októberi állapotáról. Kézirat. MNG Adattár, Ad/1651–2012.; *Jávor Anna*: Az edelényi kastély falképei. Tudományos dokumentáció, 2011. Kézirat. MNG Adattár, Ad/1504–2011. 1–2.; *Tompos Lilla*: Az edelényi L’Huillier-Coburg kastélyban lévő falképek szereplőinek öltözéke viselettörténeti szempontból. Tudományos dokumentáció, 2011. Kézirat. MNG Adattár, Ad/1502–2011.

² A birtoktest eltartó képességének korlátaival L’Huillier is tisztában volt, s a végül megszerezni sikerült vagyonnal, érthető módon, mindvégig nagyobb szeretettel volna „gründolni”. Birtokigénylő folyamodványainak fogalmazványjaiból kitűnik, hogy az indulásként a Rákócziaktól zálogba vett, majd a fiscustól véglegesen is elnyert Edelény, illetve a pénzen szerzett Cserép mellé, más birtoktestekre, így Sajószentpéterre, Alsóvadászra,

L'Huillier Lotaringiát hagyta ott, s próbált szerencsét a Habsburg Birodalom keleti szegletében, Magyarországon, és bár a család vagyona nagyságáról nincs tudásunk, az túl fényes nem lehetett. Forgách Ferenc sem volt gazdag, a terebélyes magyar történelmi család egyik elszegényedő ágának sarja volt, nemkülönben Dessöffy Ferenc sem, ráadásul ő maga, rövid pályafutása alatt – mint majd látni fogjuk – inkább tékozolt, mint gyarapított. Amúgy életük során mindhárman hatalmas adósságokat görgettek maguk előtt.³ Vagyis azt mondhatjuk, az államtól húzott tiszt (tábornoki) fizetés nélkülözhetetlen volt az egzisztenciális háttér biztosításához.

A katonásdi ugyanakkor mindhármójuk számára a társadalmi emelkedés terepe. Ez Jean-François L'Huillier esetében világosan rajzolódik elénk, amit elért, vagyis hogy bárói ranggal a magyar arisztokrácia soraiba kerülhetett, katonai karrierjével érdemelte ki. A két ifjabb, ugyan nem túl fényes anyagi háttérrel, de már arisztokrataként építette katonai karrierjét; újsütetű grófok voltak mindketten, Forgách 1718-ban személyében, Dessöffy pedig 1754-ben, apja Dessöffy József generális révén kapta a címet, így esetükben a katonai szolgálat inkább már a magyar arisztokrácia hagyományos és elvárt kötelezettségét jelentette. Bevett szokás volt, hogy a grófi méltóságra emelt családok nagy számban adtak katonákat. A befutott katonai pálya mindhármuk esetében szabályos, lineáris; lépcsőfokról lépcsőfokra haladtak előre, nem voltak látványos ugrásaik, előmenetelükért megdolgoztak, a harcmezőn és a háttérben is, szükség szerint meg is fizették az adott rang megszabott tarifáját, vagy éppen szépen kivárták, amíg egy megürült feljebbi rangra megkapták a kinevezést és a beosztást.

Tegyük mérlegre, mekkora értéke lehetett ezeknek a rangoknak a korabeli magyar társadalomban! Milyen értékrendet képviseltek? A Habsburg haderőben ezredesi (vezénylési), illetve tábornoki (vezérlési) rangot elnyert magyar (magyar-honos) katonatisztek XVIII. századi karrierútját Zachar József vette sokoldalú elemzés alá, vizsgálva többek között a származást, az előmenetel linearitását, gyorsaságát, a karrierrel járó társadalmi mobilitást.⁴ Az általa „hosszú XVIII. századnak” nevezett 133 év alatt (1683–1815) közel 1300 magyar ért el ezredesi rangot a császári, majd császári-királyi haderőben. Közülük 241 fő (32,66%) volt arisztokrata származású (báró, gróf, herceg), 550 fő (42,67%) egyszerű nemesi származék, illetve 318 fő (24,6%) nem nemesi származású.

Egy kisebb (478 fős) mintából az ezredesi rangot elérték pályáivét, előmenetelük gyorsaságát vizsgálta. Közlegényként kezdte a pályafutását 183 fő (32,28%) altisztként 3 fő (0,63%), egyből tisztii ranggal, zászlósként vagy hadnagyként 228 fő (47,28%), kapitányként 31 fő (6,49%), törzstisztként pedig 33 fő (6,9%). Ezt tovább bontva származás szerinti megoszlásban: közlegényként indult a pályán a nemesi ágyban született ezredek 42,28%-a, illetve az arisztokraták 11,58%-a. S hogy milyen gyors volt a karrier? 12 fő (2,63%) 5 évnél rövidebb idő alatt lett ezredes, 17 fő (3,72%) 5–10 év, 33 fő (7,2%)

Kazára, Selybre, Kazinczra, Mucsonra és Tornosra is szemet vetett. Az 1720-as években ezek a konfiskált, hajdani Rákóczi-birtokok, zálogszerződéssel a fiscustól mások – Sajószentpéter Szirmay Tamás, Alsóvadász és Selyb Meskó Jakab – birtokában voltak. A folyamodványokban az Udvarnál a zálogjog megváltásának (redemptio) lehetőségét szerette volna elérni. Akciója nem járt sikerrel. Maguk a folyamodványok datálhatlanok, de a bennük lévő utalásokból következtethetően nem sokkal L'Huillier 1728-ban bekövetkezett halála előtt születhettek. Több változatuk is megtalálható a Dessewffy család levéltára L'Huillier-re vonatkozó iratcsomóban: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 86 L. I. 27.: 25–26.; 27–28.; 29–30., illetve P 86 L. I. 24. f 55–56.; 63–64. folio számok alatt. Alább, a bennük lévő, L'Huillier-re vonatkozó életrajzi adatok okán, e folyamodványokra többször is vissza-vissza utalunk.

³ Erről részletesen ír *Kurucz György*: Uradalom és mezővárosi közösség Edelényben a 18. század második felében. (Megjelenés alatt.)

⁴ *Zachar József*: A katonai pálya mint karrierlehetőség a XVIII. századi magyarság előtt. Történeti-statisztikai adalék a társadalmi mobilitás kérdéséhez. In: *Mészáros Kálmán* (szerk.): Írott és tárgyi emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára. Budapest, 2002. 252–257. o. Nagyobb áttekintéssel *Uő*: Habsburg uralom, állandó hadsereg és magyarság. Budapest, 2004. (A továbbiakban: *Zachar* 2004.)

10–15 év, 58 fő (12,69%) 15–20 év, 80 fő (17,51%) 21–25 év, 94 fő (20,57%), 25–30 év, 29 fő (6,34%) 40 évnél hosszabb ideig szolgált az ezredesi rangért.

Hasonlóan érdekesek Zachar számításai a magyar tábormokok előmenetelére. Arányuk a vizsgált időszakban a tábormoki karon belül végig 15% körüli volt. Adatai szerint 424 magyar ezredes kapott vezérőrnagyi rangot, közülük 356-nak volt lehetősége elnyerni az altábormagyi rangot, ezt 197-en (55,34%) el is érték. Ez utóbbiak közül táborszernagyi, illetve lovassági tábormoki rangba 73 fő (39,25%) lépett tovább. Ha pedig az előmenetel gyorsaságát nézzük: ezredesből tábormokká válni 5 éven belül 236 főnek (43,38%) sikerült, majd ugyanennyinek (43,19%) 5–10 évet kellett várni, a maradéknak (11,39%) 10–15 évet. 11-en több mint 15 évet vártak.

Hőseink életútja, nem meglepő módon mutat relevanciát a Zachar által felállított átlag kategóriákkal. L'Huillier közlegényként kezdte, az ezredesi rangot 32 év szolgálat után nyerte el, a tábormokságért még hét évet kellett várnia. Már ezredes volt, amikor megkapta a birodalmi bárói címet, azután a magyar honosságot. A második generációt képviselő Forgáchról jelenleg nem tudjuk, milyen minőségben s pontosan mikor lépett be a Habsburg seregbe, de jól bennjárhatott már húszas éveiben; amikor neve először feltűnik a forrásokban, éppen kapitányi rangot visel. Innen lépdelt előre, s alig több mint húsz év alatt jutott tábormokságra, rá 10 évre pedig, csakúgy, mint apósa, békeidőben s nyilván érdemeiért megkapja altábormagyi kinevezését. A harmadik edelényi generációt Forgách első veje, időrendben harmadik hősünk, Dessöffy Ferenc képviseli, akinek bár rövid élet adatott, ez alatt is gyors karrierépítőnek bizonyult, s úgy látszik, a klasszikusabb XVIII. századi tiszti karrierpályán haladt fiatalon, a breszlai csatában (1757) bekövetkezett hősi haláláig. Törzsökös nemesi származékként, zászlósként kezdte, s még harmincéves sincs, amikor már alezredes, nem mellesleg – grófi címmel. Aligha kétséges, ha életben marad, belőle is tábormok lehetett volna.

A teljesség kedvéért, kis kitérő: Edelény lakója s ugyancsak a Habsburg sereg katonája volt egy negyedik magyar arisztokrata is, Esterházy István. Dessöffy Ferenc özvegyét, Forgách Ferenc leányát, Ludmillát vette nőül, ő tehát a harmadik beházasodó a L'Huillier házba. Katonai pályafutása rövid ideig tartott, súlyos sebesülése miatt kellett felhagynia vele, de habitusából és későbbi „civil” életének alakulásából azt is feltételezhetjük, önszántából sem biztos, hogy katonai pályán maradt volna. Személyével a későbbiekben már csak érintőlegesen foglalkozunk, így ami tudható rövid katonai karrierjéről, itt foglaljuk össze. 1728-ban született, a család zólyomi ágában. Katonai pályája kezdetéről nincsenek bővebben adatok. Esterházy József gyalogezredében (a későbbi 37. gyalogezred) szolgált; az ezred 1755. december 11-én, Egerben megejtett mustrájának listáján ő az első gránátos kompánia századosa, a neve mellett azzal a megjegyzéssel, hogy 26 és fél esztendő, négy és fél év szolgálat áll mögötte, és 12 hónapra szabadságot állományba van helyezve.⁵ Még a hétéves háború hadműveleteinek megkezdése előtt, 1756. július 5-én megsebesült. Hogy hogyan, nem tudjuk, de 1758 tavaszán erre, „kikezelhetetlen sebeire” hivatkozással kérte kilépésének engedélyezését.⁶ Mindenesetre az tény, hogy az ezred 1757-es Standtabellején már nem találjuk a nevét. Katonai pályafutásáról nem tud többet a családtörténeti monográfia sem.⁷ Ennek szűkszavú értékelése szerint „családi

⁵ *Edmund Finke*: Geschichte des k. u. k. InfanterieRegiments Nr. 37. Erzherzog Joseph Wien, 1896. I. k. (A továbbiakban: *Finke*) 76–77. o.

⁶ Eljárást kezdeményező kérvénye a Kriegsarchivban található. (Lenkefi Ferenc szíves közlése.). Ebben 14 leszolgált évet említ, ami ellentmond a mustralistán szereplő négy és fél évnél. A megsebesülése helyszínéről Lobositzot jelöli meg.

⁷ *Esterházy János*: Az Esterházy család és oldalágainak leírása. Budapest, 1901. 252–253. o. A monográfia nem is említi katonai ténykedését. Nem vesz róla tudomást katonaként – a számos Esterházy generális árnyékában talán érthető módon – Zachar József sem, ő a zólyomi ágból mindössze Esterházy Károly tábormo-

képek gyűjtője volt”, és Horváth Sámuel festővel számos képet készíttetett.⁸ Neki, mint megrendelőnek köszönhetőek az edelényi kastély faliképei, seccói is.

Ennyit bevezetőül. A történeti irodalomban alulreprezentáltak a XVIII. század első fele magyar katonái. Abból a halmazból pedig, amelyekben Edelény katona-urai foglalnak helyet, szinte alig van átfogó pályakép. Hőseink alább következő életrajzai így nyilvánvalóan hiányt pótolnak. Van egy közös pont ezekben az életutakban, ami egyben írásunknak is központi kérdése: a karrier s a vele járó társadalmi emelkedés. „A XVIII. század embere számára a címeknek, rangoknak túlon túl is nagy a jelentősége” – írja Wellmann Imre. A nagyság kultusza, a magasabban állók tisztelete szembeszökő vonása a barokk korának, s ahogy közeledünk a rokokó évtizedei felé, a felfelé tekintő szem az igazi nagyság látása helyett, már inkább beéri címek-rangok fényes káprázatával.⁹ Ennek a büvkörében éltek a mi hőseink is, az egyéni cél, az emelkedés, melynek érdekében felhasználáltak mindent, amire csak lehetőségük volt, s amit a kor eszköztára az előmenetel gyorsításához felkínált, a szerepléstől, a harctéri vitézkedéstől a protekción, a magas pártfogók keresésén, a helyezkedésen át az intrikáig. A korban e játszmákhoz, már nagyságrendjénél fogva is, de főleg a hadsereg lényegét adó hierarchikus rend és a szereplési kihívások sokaságát kínáló terep miatt, a katonai pálya kínálta a legjobb lehetőségeket. És amint majd látjuk, éltek is ezzel. Jean-François L’Huillier, Forgách Ferenc és Dessöffy Ferenc privát élettörténete ugyanakkor mást is elénk tár, egy speciális szegmensben, a Habsburg birodalmi haderő emberre lebontott, egyéni sorsokba sűrített „mikrotörténetét” a XVIII. század első feléből.

Jean-François L’Huillier vezérőrnagy

Lülier János Ferenc, ahogy magyar kortársai nevezték¹⁰ Lotaringiában született 1668-ban, Rambergben (ma: Rambervillers). Nemesi család sarja, a család liber bárói ranggal és címerrel rendelkezett.¹¹ Ifjan lépett katonai pályára, alig 18 évesen állt be a császári

kot, István első unokatestvérét tekintve csak katonának. Lásd: *Zachar József*: A katonáskodó Esterházyak. Adattár egy magyar arisztokrata dinasztia honvédő szerepéhez. In: *R. Várkonyi Ágnes* (szerk.): *Majk és Grosbois* (Kamalduli szerzetesek, Rákóczi és az Esterházyak). Az 1995. szeptember 14-i majki társadalomtörténeti konferencia tanulmányai. Oroszlány, 1999. 87–98. o.

⁸ Esterházy István és a festő kontraktusáról részletesebben: *Komáromy András*: Gróf Eszterházy Dániel levéltára a Nemzeti Múzeum könyvtárában. *Magyar Könyvszemle*, 1882. 1–4. sz. 72–81. o. Felmerült a kutatások során, hogy a képeket, ősgalériaként, éppen Edelénybe, a kastély belső tereinek díszítésére festette meg Esterházy István. Komáromy szerint az ősgaléria egyetlen megmaradt (Mária Teréziát ábrázoló) képét a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka őrzi. (MNM TKCs, Ltsz.: 2306. Gödölle Mátyás szíves közlése.) Életének későbbi évtizedeire, „civil”, főleg gazdálkodási, birtokigazgatási és kastélyszépítő tevékenységére számos adat található a Magyar Országos Levéltár Dessewffy család levéltára fondjaiban, ezeknek azonban nincs direkt katonai relevanciája. MOL P 86 E. I. 23., illetve 27.; P 88 15. csomó Series II. No 38.

⁹ *Wellmann Imre*: Rendi állás és hivatali rang a XVIII. század eleji kormányhatóságokban. *Levéltári Közlemények*, 18–19. (1940–1941) 285. o.

¹⁰ A családnév elnémetesedett változatában honosodott meg Magyarországon: „Lülier” a franciásan ejtett „Lüllie” helyett. (A szó jelentése olajárus, olajkereskedő.) Lásd *Mizser Lajos*: Cserépfalu idegen eredetű családnevei, 1550–1974. 718. o. http://epa.oszk.hu/02000/02030/00022/pdf/HOM_Evkonyv_25-26_713-722.pdf (Az utolsó letöltés időpontja: 2012. 07. 08.)

¹¹ Amikor Jean-François L’Huillier unokája, Forgách Ludmilla 1775-ben csillagkeresztet dánta lett, s amire a felmenők negyedizigleni nemesi származásának bizonyítása is kellett, Forgách Ludmilla második férje, Esterházy István kutakodott a család francia gyökerei után. Egy francia nyelven írt feljegyzésben olvashatunk bizonyos „ancienne chevalerie” L’Huillier-ről, mint legrégebbi nemes ősről, majd egy későbbi ősről, Jacques L’Huillier-ről, akit 1661-ben nemesítettek, illetve egy Dominique L’Huillier-ről, aki a gyalogosoknál szolgált, s akit 1646-ban nemesítettek. (MOL Dessewffy család levéltára P 86. E. I. 23. f. 13.) A család által számon tartott legrégebbi, keresztnevén meg nem nevezett lovag-ősnél, az ősi címer leírásában „trois corbeilles d’or sur fond d’azur” említették.

seregbe,¹² nem egyedül a családból – őt követve, később unokatestvérei, Simon-Nicolas L’Huillier és Louis de Chabot ugyanezt az utat járták.¹³ A L’Huillier fivérek ahhoz a helyüket kereső, a katonaságnál karriert, egzisztenciát vagy csak egyszerűen napi megélhetést remélő, talán nem is különösebben tehetős, nemesi „munkavállaló réteghez” tartoztak, amelyből számosan próbálták szerencsét a császári haderőben nemcsak a birodalom tartományjaiból, de Európa más országaiból is, a hercegségből, sokan nyilván a hadvezér Károly herceg személye okán.

A L’Huillier fivérek útja, nemes emberhez illően, a nehézlovassághoz vezetett.¹⁴ Jean-François L’Huillier pályafutását közlegényként kezdte a patinás Saint-Croix vértesezredben,¹⁵ innen járt végig minden grádicsot, („...per omnes militiae gradus et exertitia”¹⁶), amire maga is utal, fentebb már jelzett birtokigénylő folyamodványaiában. Mint Zachar adataiból már láttuk, nem ritka az ilyen karrierkezdés a császári seregben, erre jobbra olyankor került sor, ha nem volt mentor, vagy ha nem volt elég pénz valamely alsó tiszti poszt megvásárlására. 1688-ban vagy ’89-ben, a pontos időpont nem tudjuk, L’Huillier regimentet váltott, átlépett a Sachsen-Lauenburg ezredbe.¹⁷ Ez a váltás akár már rangemelés is hozhatott számára. Egy iskolázott s főleg nem közrendű származású közlegényből hamar lehetett káplár, ezen kívül persze rátermettnek és elhivatottnak kellett lenni, szükség volt kellő hadi tapasztalatra, elegendő pénzre, jó pártfogókra, szerencsére, no és természetesen személyes ambícióra – háborús időben nagyjából ennyi elég is volt egy katonai karrier elindításához. Úgy tűnik, L’Huillier tarsolyában hordozhatta

¹² Jean-François L’Huillier személye a magyar történelemben kevésbé katonaként, mint inkább – ahogy fentebb jeleztük már – az edelényi barokk kastély építetőjeként ismert, főleg a művészettörténet jövőtárból. Eleddig publikus életrajzi adatait lásd *Joó Tibor: Az edelényi kastély. Művészettörténeti Értesítő*, 1968. 3–4. sz. 189–207. o. (a továbbiakban: *Joó* 1968.). Foglalkozik személyével *Jávor Anna: Lieb Ferenc, az „edelényi festő”. Művészettörténeti Értesítő*, 2000. 3–4. sz. 167–186. o.; *Laki-Lukács László: Edelény templomai és egyházközségei az elmúlt 1000 évben*. Borsodi Földvár Kulturális Alapítvány. Edelény, 2005.; *Faragó Tamás: A jobbágyság gazdálkodása a XVIII. század derekán*. In: *Sápi Vilmos* (szerk.): *Edelény múltjából*. Edelény, 1973. 87–120. o. Mindhárom munka, valamint az edelényi kastély egyéb ismeretterjesztő irodalma is *Joó* adatait vette át. *Joó Tibor* a Kriegsarchivban is végzett kutatásokat, még az 1960-as években, az általa vizsgált, főleg protokollumok azonban csak részinformációkat adtak L’Huillier-ről, a katonáról, amit ráadásul *Joó* néhol tévesen is értelmezett. (Lásd lentebb.)

¹³ A L’Huillier-k lotaringiai családi felállításáról Jean François L’Huillier végrendeletéből vannak információink. Ebben, fentebbi unokatestvérei mellett egy leánytestvéréről szól, két nagynénjéről (Barbara de L’Huillier és Jeanne-Simone de L’Huillier), továbbá Simon unokaöcséről és Charlotte unokahúgáról. Ezekon kívül még számos, Lotaringiában lakó, anyagilag rendezett viszonyok között élő nagynénjéről és unokatestvéréről is, akik azonban örökösökként nem érdekeltek. MOL Dessewffy levéltár, P 86 51. csomó, Fasc. H. 3. Eredeti (német) változata: Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv, Hofkriegsrat (a továbbiakban: ÖStA KA HKR) Verlassenschaften 1728. No. 481.

¹⁴ A lovas fegyvernem eme alapvető csapatnemében, a Habsburg haderőben már a XVII. század közepén voltak „állandó ezredek”. 1683-ban számuk 17 volt. 1649 és 1683 között 37 vértesezredet állítottak hadrendbe, igaz, belőlük 29-et fel is oszlattak. 1683 és 1701 között 6 az új, és négy a feloszlott ezred. 1701 és 1740 között 6 új ezredre jutott 7 feloszlott ezred. Erről legújabban: *Zachar* 2004. 106–107. o.

¹⁵ Az ezred 1685-től viselte Adam Bernhard Saint-Croix báró ezredes nevét, aki tulajdonos s egyben vezénylő ezredes is volt. A bárót 1687-ben vezérőrnaggyá léptették elő, az ezrednek ettől kezdve már csak tulajdonosaként jegyzik. 1697-ben halt meg. A regiment a császári haderő egyik legrégebbi alapítású állandó ezrede. Alapítója Heinrich Duval Dampiere, alapítási éve 1619. *Wrede, Alphons: Geschichte der K. u. K. Wehrmacht*. III. k. Wien, 1898–1903. 173–174. o. (A továbbiakban: *Wrede* III. k.) Újabbban *Petiot Alain: Un héritage du duc Charles V: Les régiments lorrains dans l’armée impériale*. In: *Wolfgang Schmale* (szerk.): *Franz Stephan von Lothringen und sein Kreis/L’empereur François Ier et le réseau lorrain/L’imperatore Francesco I e il circolo lorenese*. Wien, 2009. 51–60. o.

¹⁶ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 27. f. 25. (hasonlók uo. f. 27., 29., 55., 63.)

¹⁷ Új ezredének névadó ezredtulajdonosa Julius Franz Sachsen-Lauenburg herceg tábornagy. A herceg még 1689-ben meghalt, utóda, tulajdonosként és parancsnokként, Johann Baptist Marchese Doria ezredes lett. L’Huillier fentebb említett folyamodványaiában az ezredet következetesen „Sax-Lauenburgként” említi, így joggal feltételezhető, hogy még a régi tulajdonos életében lépett át. Doriát 1692-ben Gronsfeld-Bronkhorst vezérőrnagy követette az ezred élén. *Wrede* III. k. 183. o.

ezeket vagy jórészüket, későbbi életpályája ismeretében pedig azt is láthatjuk, hogy az objektív adottságok mellett az egyéni képesség-készletből különösen kitartása és ambíciója volt erős. Ügyesen élt azzal a lehetőséggel is, amit a véres ütközetek teremtettek, a vákuummal; a csatákban, alakulataikat személyesen és az első sorokból vezénylő tiszteknél meglehetősen nagy volt a mortalitási ráta, így mindig volt valamilyen megüresedett tisztii állás. Valószínűleg így kerülhetett sor az igazi előrelépésére, a legalsóbb tisztii poszt megszerzésére. 1693-ban – ekkor már közel nyolc éves katonai tapasztalat állt mögötte – ismét ezredet váltott, átlépett Hessen-Darmstadti György örgróf, ezredes vértesezredébe,¹⁸ ahol majd három évtizeden át szolgált. Zászlós lett, rákerült az ezred nagy prima plánájára.

Az a három vértesezred, amelyben megfordult, a visszafoglaló háború egész tartama alatt a magyarországi hadszíntéren tevékenykedett. A Saint-Croix ezred a viszonylag eseménytelen 1685-ös esztendő Étszakkelet-Magyarországon, a Kassa körüli gyülekező táborban töltötte. A következő évben Budavár visszavívásában vettek részt, majd onnan Miksa Emmanuel bajor választófejedelem hadtestében Szolnok irányába s tovább, a Tisza mentén, Szeged ellen indultak. Míg tartott Szeged blokádja, október 17-én részesei voltak egy Zentánál lezajlott kisebb ütközetnek, amelyben a császári ezredek szétverték és megfutamították a szegedi vár felmentésére készülő török csoportosítást. A Zenta megvételét is eredményező csatában a Saint-Croix vértések a csatarendben az ezredesük vezette balszárnyon álltak. Minden bizonnyal közöttük volt L’Huillier is, ám magát az eseményt, a „kis győzelmet”, a már említett folyamodványában, személyes katonai érdemei taglalásában nem említi: 1686-ból, mint egyszerű résztvevőnek, Budavár visszafoglalásában való jelenléte a legfőbb érdem.

L’Huillier ezrede 1687 júliusában, Miksa Emmanuel hadtestének részeként, átkelt a Dunán, és csatlakozott a Dráva mentén gyülekező főseréhez. A Saint-Croix ezred Siklós körül ütött tábor. Mintegy másfél hónapos erőpróbálgatás után, augusztus 17-én került sor a visszafoglaló háború egyik legjelentősebb ütközetére Nagyharsánynál, amely a keresztény sereg fényes győzelmét hozta. A csatarendben mindhárom fentebb említett vértesezredet ott találjuk, L’Huillier pedig, mint a Saint-Croix ezred katonája, közvetlen résztvevője a hadműveleteknek.¹⁹ Ez a második nagy csatája, amelyre személyes érdemei felsorolásakor hivatkozik majdani folyamodványaiban.²⁰

A csatát követően, 1687–1688 tele viszonylag csendben telt el. A keresztény sereg jobbra Erdélyben telett, februárban, Biharban kisebb csatákat is megvívta Thököly Imre híveivel. A következő hónapokban a Saint-Croix ezred Antonio Caraffa és Veterani erdélyi hadtestében tevékenykedett, melynek során a Maros völgyében több várat vettek be, majd csatlakoztak a Belgrád ostromára rendelt főseréhez. Az erőd szeptember 6-án keresztény kézre került. Belgrád eme 1688. évi bevétele volt L’Huillier harmadik hivatkozott sikeres fegyverténye.²¹ Belgrád bevételevel szinte egyidőben, Derwentnél Badeni

¹⁸ Eme újabb ezrede egyike annak a hat vértesezrednek, amelyeket 1683–1701 között a török elleni háborúra készülve alapítottak. Az ezredet 1684-ben a német fejedelemségekben Frigyes Ágost Braunschweig-Lüneburg és Hannover hercege, altábornagy állította fel, majd átengedte Habsburg szolgálatba. (*Wrede III/2*. k. 573. o.). Az örgróf, a későbbi ezredtulajdonos katonaként és politikusként is nagyívű életpályát futott be; 1699-től, „Jorge de Darmstadt” néven Katalónia alkirálya címet is viselte. Tábornagyként halt meg Barcelonában, a spanyol örökösödési háború eme „mellékfrontján”, amikor 1705. szeptember 13-án Montjuich fellegvára ellen vezette angolokból, hollandokból és osztrákokból álló hadoszlopát. Életére lásd: *Heinrich Kuenzel*: Das Leben und der Briefwechsel des Landgrafen Georg von Hessen-Darmstadt. London, 1859.

¹⁹ A Saint-Croix vértések visszafoglaló háborúk alatti tevékenységéről részadatokkal lásd: *Szita László* (szerk.): Budától Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulója emlékére, Pécs, 1987. 48., 115., 161. o.

²⁰ „...Anno 1687 cruentae pugnae ad Montem Harschan...” MOL Desseffy család levéltára, P 86 L. I. 27. f. 25.

²¹ „...Anno 1688 Castris ex pugnationi Alba Graecensis sub Electore Bavariae...” uo.

Lajos serege aratott győzelmet a törökök felett, még szeptemberben bevette Zvornikot, majd, már Piccolomini tábornagy parancsnoksága alatt, a császári csapatok tovább folytatták az előrenyomulását Bosznia belseje felé. Ekkor még úgy látszott, a császári seregeknek egy lendülettel az egész Balkánt sikerül visszaszerezniük, és meg sem állnak Konstantinápolyig. 1689-ben tovább folytatódtak a hadműveletek, s a sereg élére visszatért Badeni Lajos augusztus 29-én Grabovácánál, rá egy nappal Batocsinánál, szeptember 20-án pedig Nisnél aratott győzelmet a törökök fölött. Nistől a császári főszereg visszafordult, és az Al-Duna mentén folytatta hadműveleteit, melynek legjelentősebb eseménye Vidin bevétel volt. Az esztendő azonban rosszul végződött, és rosszul kezdődött az új is. 1690. január 2-án, Kacsaniknál a császári sereg nagy emberveszteséggel járó, súlyos vereséget szenvedett. Következésképpen pedig újból veszélybe került Szerbia. Ez a hadieseményekben gazdag másfél év L'Huillier személyes sorsát is irányította. S bár a krónikák nem jegyezték fel semmiféle egyéni érdemét, ezeket a győztes csatákat privát emlékezetében saját kis győzelmeiként tartja számon, mintha azok személyes sikerei is lennének.²² Mint fentebből már tudjuk, ekkor már a Sachsen-Lauenburg ezred katonája.

Az ezred 1690-től Erdélyben tevékenykedett az erdélyi német hadak fővezére, Heissler generális vezérlete alatt, feltartóztatandó Thököly Imre fejedelemségbe betörő kuruc csapatait. Heissler megosztotta erőit, a rendelkezésre álló hét ezredből hármat a Vaskapu környékére küldött, négy lovasezredével és az erdélyi és székely csapatokkal a Barcaságban szállt táborba.²³ A csata eseményei jól ismertek, Heissler a Töröcsvári szorosnál várta Thököly katonáit, akik azonban járatlan hágókon átkelve, a hátába kerültek, és augusztus 21-én délután, a Zernyest és Tohán között lezajlott ütközetben súlyos vereséget mértek a császáriakra. A csatáról készült feljegyzések szerint a legkitartóbban a Doria ezredes vezette balszárny csapatai, köztük L'Huillier ezredének compániái veredtek a kurucokkal és a tatárokkal.²⁴ A csatában a vértések nagy veszteségeket szenvedtek. Sok volt a halott, köztük több tábornok és főtiszt, amint L'Huillier erre visszaemlékezik Magny (más névvariánsban Magni) és Norckerben (Szádeczky Lajos átírásában Nord-Kerner) generális.²⁵ Sokan estek a tatárok fogságába, így a fővezér Heissler és Doria ezredes is, utóbbi sebesülten, akit aztán megkorbácsoltak és lófarkához kötve nyargalódtak vele – amint a csatáról készült egykorú leírásban olvashatjuk.²⁶ Heisslert 300 aranyért, Doriát 80 tallérért végül Thököly Imre kiváltotta a tatároktól, és túszként saját tulajdonba vette őket. A csatában, mint ismert, Teleki Mihály, Erdély választott fejedelme is meghalt.

Tatár fogságba esett L'Huillier is. Maga így ír a csatáról és következményeiről, fogságáról: „kemény és bátor közdelem közepette öt halálos sebet kaptam, a tatárok elfogtak, mindenemből kifosztottak, kemény fogságba vetettek, ahol az év háromnegyed részére voltam fogságban tartva, amelyből – a felséges császári udvar minden közbenjárása és segítsége, a kincstár költsége nélkül – csak saját közbenjárásommal váltottam meg

²² „... Anno 1689 Hostibus sub Principe Badensi et ad Batassin, Nissan et Vidin...” uo. f. 55.

²³ A lovasság csatarendjében a két vértesezred mellett két dragonyosezred is szerepelt. A Sachsen-Lauenburgon (Szádeczky Lajos átírásában: szász-laumburgi) kívül Magny tábornok ezrede; a két dragonyosezred: a Nord-Kerner (L'Huilliernél Norckerben, megint más írásmódban: Noirquermes), illetve a Castelli ezred. A csata részletesebb leírása *Szádeczky Lajos: Thököly Imre erdélyi fejedelemsége. Századok*, 1898. (A továbbiakban: *Szádeczky* 1898.) 241. o.

²⁴ A csata lefolyásáról ír az ezredtörténet is, amelynek kéziratából *Szalay Béla dr.* idéz írásában: Thököly havasi útja. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1910. 144. o.

²⁵ „Generalis Magny et Norckerben morte sua contestati sunt...” (MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 21. f 13.) Míg Norckerben valóban a csataterén halt meg, Magnyt, aki sebesülten elmenekült a csatáról, Hermányban szász parasztok verték agyon.

²⁶ *Szádeczky* 1898. 244. o.

magamat, a végső határáig elmenve lehetőségeimnek...²⁷ A hadifoglyok jól beváltható értékét jelentettek Tkököly kezében. Amint az köztudott, Heissler és Doria generálisokért a császáriak a Munkács feladása óta őrizet alatt tartott Zrínyi Ilonát adták cserébe.²⁸ A cserefeltételekről Thököly és a fogságában lévő két császári hadvezér 1691. szeptember 20-án egyezett meg,²⁹ magára a cserére 1692 januárjában került sor. A részletes, szinte fejről fejre kialakított szerződésben kitértek valamennyi fogolyra, tisztekre és közemberekre („omnes officiales Caesariani seu gregarii hic captivi existentes statim eliberabuntur...”).

Ez a szerződés, úgy tűnik L’Huillier-re már nem vonatkozott, mert ő – ha hihetünk fentebb idézett sorainak – szabadulását valóban maga intézhette, magát váltotta meg saját pénzén, s a többiekénél jóval előbb. Így történhetett, hogy résztvevője az 1691. augusztus 19-én megívott történelmi jelentőségű szalánkeméni csatának.³⁰ A csatában mindkét fél roppant veszteségeket szenvedett. Török részről elesett a nagyvezér, a jani-csár aga, valami 18–20 pasa, nagy számban tisztek, összesen mintegy 18–20 000 ember. Császári kézbe kerültek a pasák főzászlai, 154 ágyú, 10 000 sátor, 10 000 szarvasmarha, 5000 ló, 2000 öszvér és teve, a tábori pénztár 54 ládában. Nagy veszteségeket szenvedtek a császári csapatok is, 7000 ember, köztük 300 tiszt maradt a csatatéren. Ez volt L’Huillier negyedik nagy csatája, amelyben közvetlen részvételét katonai érdemként sorolja elő.

Kiszabadulás után L’Huillier egy ideig még a Doria-, majd 1693-tól már a Hessen-Darmstadt vértesezred katonájaként, Dél-Magyarország területén tartózkodhatott. Ezekből az évekből sem a Doria, sem a Hessen-Darmstadt vértések jelentősebb harci tevékenységéről nem szólnak a krónikák, és maga L’Huillier sem jegyez föl semmit. A korábbi évekkal összemérhető nagy csaták valóban nem voltak, kisebb sikerek és kudarcok váltogatták egymást. Csak tallózva az események között: ekkoriban hódolt meg egy sor török uralta vár (Nagyvárad, Jenő, Világos, Gyula), de az igazán jelentős két erőd, Belgrád és Temesvár még török kézen maradt. A császári seregek hiába próbálkoztak bevételükkel. Mindezen túl, 1695. szeptember 21-én Lugosnál, egy nagyobb erővel megívott csatában súlyos fiaskó is érte a császári csapatokat. Az 1696-os év legnagyobb csatáját, amelyben már a Hessen-Darmstadt vértések is bizonyíthatóan részt vettek, a Temesközben vívták a szembenálló felek 1696. augusztus 26-án. A hetini – más adatolásban olasch-i – csata eldöntetlenül végződött, a császári veszteségek azonban nagyok voltak, több mint 3400 katoná maradt a csatatéren. Elesett két tábornok is. A Délvidéken a hadvezér ekkor Frigyes Ágost volt, aki nem sok szerencsét hozott a császári fegyvereknek.

²⁷ „strenue et fortiter dimicando acceptisque ibidem quinque letalibus vulneribus, a Tartaris captus, omnibus rebus meis spoliatus, in diram captivitatem deductus, et ibidem usque tresquadragintes anni detentus fui, ex qua propriis solummodo mediis, sine omni succursu et adiutorio Augustae Majestatis Vestrae domus et aerarii regii dispendio, cum ultima rerum facultatum mearum extenuatione me redimi...” MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. f. 63.

²⁸ A fogolycserét egyeztetendő, Zrínyi Ilonát 1691. május 14-én átadták a kurucoknak Pozsarevácnál, három napra, azzal a feltétellel, hogy az értékes foglyot Thököly, becsületszóra visszaadja a császáriaknak. Hogy Doria, Heissler és a többi fogoly mikor szabadult, pontosan nem tudható. Egy feljegyzés szerint 1691. szeptember 20-án írták alá azt a szerződést, amely szerint a zernyesti foglyok 16 000 arany forint, egy hintó és hét ló fejében szabadon bocsáttattak. *Szádeczky* 1898. 697. o.

²⁹ A szerződést lásd: Zrínyi Ilona életéhez. Közli *Szilányi Sándor. Történelmi Lapok*, 1875. 1191–1193. o. A szerződés egy korabeli másolati példánya, a bécsi Hadilevéltárból, a Hadtörténelmi Levéltárba került: VII/201 (A török hódoltság és a török elleni háborúk iratai 1500–1789) 1681/1.

³⁰ A Lülíer életrajzok rendre 39 hónap hadifogságot említenek. Ez nyilvánvalóan a „tres quadragintes anni” félreolvasásának az eredménye. Pedig az ellentmondás nagyon is világos: ha jelen van, márpedig jelen van a katonai pályájának egyik legfényesebb diadalaként elkönyvelt 1691. augusztusi szalánkeméni ütközetben, akkor nem lehet ugyanakkor hadifogságban. A zernyesti és szalánkeméni csata között mindössze egy év a különbség. Vö. *Jó* 1968. 195. o.

Akkor történt változás, amikor Savoyai Jenő állt a császári hadak élére. Az új hadvezér 1697. július elején foglalta el a főparancsnoki posztot, majd jó két hónap múlva, 1697. szeptember 11-én, Zentánál a visszafoglaló háború egyik legnagyobb csatájában fényes győzelmet aratott a törökök felett. A csatában ott voltak a Darmstadt vértések is, a Tiszára támaszkodó csatarend jobbszárnyán a Trenchess altábornagy vezérelte 2. harcvonalban, hat századdal. Köztük volt, ekkor már hadnagyként L'Huillier is. A csata, amelyben sok tízezer katona csapott össze, a császári sereg fényes győzelmével fejeződött be. A törökök hatalmas veszteségeket szenvedtek: 20 000 ember maradt csatatéren és rengeteg hadianyag. A császári veszteségek ennek alig több mint tizedét tették ki. A vereséggel a törökök végleg defenzívába szorultak. A következő két évben jelentős hadműveletek már nem folytak. A Darmstadt vértéseket 1697 őszén Erdélybe vezényelték, a következő évben pedig a Temesvár és az Arad melletti táborban találkozhatunk velük.

Mindেকözben a harcoló felek egyre közelebb kerültek a békéhez; 1699. január 26-án, 72 napi tárgyalás után Karlócán létre is jött a megegyezés, amely véget vetett a 16 év óta tartó háborúnak. A beköszöntött s meglehetősen rövidre szabott békeidőt a Darmstadt vértések Csehországban, Königrätzben, garnizonban töltötték, majd a „Friedens-Garnizonból” 1701-ben a spanyol trón örökléséért kirobbant háború itáliai hadszínterére vezényelték őket.

L'Huillier – úgy tűnik – egyik helyszínen sem volt az ezreddel. A két békeévet vagy annak egy részét bizonyíthatóan Magyarországon töltötte, státusa szerint a Hessen-Darmstadt ezred létszám fölötti kapitányként („aggregierter Rittmeister”). Rangját 1698-ban szerezte, előléptetéssel, s lett ezzel kompánia nélküli kapitány. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a békekötés utáni redukció során nem sikerült bekerülnie a jobb fizetést biztosító tényleges kapitányi státusba. Viszont megházasodott, feleségül vette Maria Magdalena de Saint-Croix-t. A családnév felkelthetné azt a gyanút, hogy „jól házasodott”, hogy akit nőül vett, katonai pályafutása első regimentje tulajdonosának leszármazottja, leánya, unokája, netán közeli oldalági rokona lehet, ami eszköznek is jó a karrierépítés során, azonban erre semmilyen adat nincs. Mindössze annyi, hogy Maria Magdalena de Saint-Croix (egyes forrásokban Santa Croce, illetve Santa Cruce) is ugyanarról a vidékről, Lotaringiából származik, ahonnan L'Huillier.³¹ Ekkortájt születhettek gyermekei is, fia és lánya. Róluk a későbbiekben még szó lesz.

Az 1700-as évek elején aztán Jean Francois L'Huillier váratlanul beleszóppent a magyar történelem sűrűjébe. Ezeket az éveket a család valahol Felső-Magyarországon töltötte. Így kerülhetett kapcsolatba Rákóczi Ferencsel, akitől a Sárospatakon 1700. december 17-én kelt zálogszerződéssel, egy nem különösebben nagy összegű kölcsön fejében, 5000 rajnai forint készpénzért, 10 évre megszerezte a család edelényi domíniumát, együtt a hozzá tartozó Sáppal és Finkével.³² Az üzlet igazi háttere nem ismert, csak annyi bizonyos, hogy a kontraktus Rákóczi Ferenc igen sürgős anyagi nehézségeire hivatkozik („... Quod Nos urgentissima adacti necessitate perceiverimus...”). A szerződés passzusaiiban benne foglaltattat a birtok növelésének lehetősége és a birtokon való építkezés joga is,

³¹ Mária-Magdalena de Saint-Croix márkinő spanyol felmenőkkel is rendelkezett. A Csillagkeresztes Dáma címre pályázó unoka legalábbis erre hivatkozik. Forgách Ludmilla folyamodványának kancelláriai előterjesztésében ez áll: „... Mein Großvatter war der General Major Baron v. Lillier in Lotharinger, und meine Großmutter die Marquisen v. Santa Cruce, beyde von einen ureltern Lotharingisch. und Spanischen abstammen...” Vagyis spanyol ősei után így akár Santa Cruz is lehetne... A kivonat eredetije a Rend ausztriai steyeregi levéltárában (Steyregg, Archiv des Sternkreuzordens, Matrikelbuch Nr. 5, Akte, Ludmilla Gräfin Esterhazy), az erről készült másolat az MNG Adattárában található. Vö. a 11. számú lábjegyzettel.

³² MOL Dessewffy család levéltára, P 86 51. cs. Fasc. H. f. 3. Ugyanezt erősíti meg később a birtokkal foglalkozó peranyaghoz mellékelt emlékeztető feljegyzés is: „1700. die 17. Decembris Princeps Franciscus Rakoczi, Baroni Joanni Francisco L'Huillier Summa florein 5000 concessa Eidem libera aedificandi facultate pro Anni 10 inhypotecat. Hoc vero Notam incurrente.” MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 27. f. 13.

ami azt feltételezi, hogy L’Huillier „biztosra ment”, legalábbis elképzeléseiben, hosszabb távra tervezett. Akkor még nem tudhatta, hogy Rákóczi Ferencsel, mégha csak üzleti kapcsolatba is kerülni, nem jó ajánlólevél a bécsi hatóságok előtt; a magyar főúr nem sokkal később bekövetkezett elfogatása magával rántotta L’Huillier-t is: meggyanúsították, és 1701 áprilisában, amint az ismeretes, többedmagával együtt letartóztatták.

Mint néhány hónappal később kiderült, ártatlanul. Lukinich Imre Rákóczi felségáru-lási peréről szóló monográfiája szerint L’Huillier-t a Rákóczit feladó Longueval keverte gyanúba, az ő feljelentése miatt került a császári hatóságok látókörébe.³³ Persze a gyanút nyilvánvalóan erősítette a zálogszerződés is, amelyről bizonyosan tudomást szereztek a császári hatóságok. Lukinich azt írja a kérdésről, hogy Rákóczinak, mindenekelőtt társasági szinten alakulhatott ki jó kapcsolata a szomszédos helyőrségekben állomásoztatott császári regimentek tisztjeivel, amitől a későbbiekben remélt politikai hozadékot. De a császári tisztek azért is sűrűn megfordulhattak udvarában – írja Lukinich –, hogy felesége találjon szórakozást, kellemes időtöltést a németül és franciául társalgó tisztek társaságában. Vélhetően, így kerülhetett L’Huillier is a leendő fejedelem közelébe.

A letartóztatottat Bécsbe vitték. Kihallgatására – ez egy későbbi utalásból derül ki – valamikor májusban került sor, a hatóságok számára személye azonban nem volt különösebben érdekes, s a továbbiakban nem is nagyon foglalkoztak vele.³⁴ Börtönéből egész idő alatt ártatlanságát bizonygatta, s több folyamodványban követelte szabadon engedését, becsületének helyreállítását s természetesen anyagi kárpótlást.³⁵ Végül ejtették ellene a vádat, szabadon engedték³⁶; szűk két héttel Rákóczi bécsújhelyi szökése előtt, 1701. október 29-én, közel hét hónapos fogság után, Szluha Ferencsel³⁷ együtt elhagyhatta bécsi börtönét.

1702 februárjában érkezett meg Kassára, ahol azonban Octavius Nigrelli főkapitány, kétségbe vonva a Drischberger főhadbiztos által kiadott útlevél hitelességét, letartóztatta, s hogy mi tegyen a lefogottal, közvetlenül a Haditanácstól kért felvilágosítást és utasítást.³⁸ Jó két hónap múlva érkezett meg a tisztázó válasz, ami L’Huillier számára a felmentő határozat volt: a Haditanács 1702. április 20-i dátummal kiállított menlevelével hivatalosan is felmentették az összeesküvés vádjá alól,³⁹ majd pedig a május 20-i dátumú, Siegfried Leonhard Kürschner ezredhadbíró által aláírt határozattal az ügyet véglegesen

³³ Lukinich Imre: II. Rákóczi Ferenc felségáru-lási perének története és okirattára. I. k. Archivum Rákóczianum. (A továbbiakban: AR) Első osztály: Had- és belügy, XI. k. Budapest, 1935. (A továbbiakban: Lukinich 1935.) 21. o.

³⁴ Hadbírószági kihallgatásának más levéltári nyomát nem találjuk. Ezúton köszönöm Lenkefi Ferencnek szíves ezirányú (negatív végeredményű) nyomozását a feltételezett kihallgatási jegyzőkönyv megtalálására a Kriegersarchiv fondjaiban, mint ahogy köszönöm a L’Huillier-re vonatkozó egyéb Kriegersarchiv-beli adatokat is.

³⁵ „De l’Huillier, reducierter Rittmester bitt ihme seines Arrests zu eliberien, weilen er unschuldig sitze...” ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1701. p. 615. September No. 200.

³⁶ „N. Ö. Hof Canzlei erinert, dass der l’uilleier und Szluha des Arrests zu entlesen seindt dem Scharffenstein und Veigel aber Process vom Hof-Kriegs-Rat zu machen seie” ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1701. p. 509. Uo. Prot. Exp. 1701 p. 674.

³⁷ Szluha bűne a vád szerint az volt, hogy tájékoztatta Bercsényi Miklóst Rákóczi elfogatásáról. Hogy L’Huillier letartóztatása és fogsága miért éppen vele közös, nem tudjuk. Szluha vázlatos életrajzát lásd: *Heckel-nast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? Életrajzi adattár.* S. a. r., kieg. és az előszót írta *Mészáros Kálmán.* (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8.) Budapest, 2005. 419. o.

³⁸ „...ob er zu Wien auf freien Fues seie gestöllet worden” – kérdezi a kassai parancsnok a Haditanácstól. Idézi: Lukinich 1935. 348. o. (ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1702. p. 103. Februarius No. 42.)

³⁹ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. 1–10. f. 1. Külzetén: „Testimonialis et absolutionalis super indemnitate Baronis de L’Huillier tempore Rebellioni Rakociziani”.

is lezárták.⁴⁰ Az elszenvedett veszteségekért L'Huillier azon frissiben⁴¹ elégtételért és ismételten és sokadszorra, becsületének teljes helyreállításáért s legfőképpen (anyagi) kárpótlásért folyamodott. Amit Kürschner hadbíró absolutionalisa után meg is kapott; 1702. július 5-i határozatával a Haditanács a kérést a legteljesebb támogatásban részesítette, és az Udvari Kamarát L'Huillier anyagi kárpótlására utasította.⁴² Miután helyzete tisztázódott, anyagi kárpótlást kapott, becsületét helyreállították, L'Huillier visszatérhetett időközben Itáliába vezényelt ezrede kötelékébe.

A Hessen-Darmstadt vértések az itáliai hadszíntéren, Savoyai Jenő főserégében, a lombardiai és a piemonti hadműveletekben vettek részt. Részesei voltak az 1701-es esztendő két nagyobb, franciák felett aratott győztes csatájának (június 6. Carpi, szeptember 1. Chiari), 1702-ben a Buscoldónál, majd Santa Vittoriánál és a Pó mellett vívott csatáknak, majd augusztus 15-én Luzzaránál az esztendő legjelentősebb, kimenetelét tekintve eldöntetlen összecsapásának. A csatában a korabeli híradások szerint a Darmstadt vértések közül különösen bizonyos Saint-Amon kapitány és Werter alezredes tüntette ki magát. 1703-ban ugyancsak a Pó mentén folytatódtek a harcok, Ostigliánál csaptak össze sikerrel az ekkor már Starhemberg Guidó vezette császári csapatok a franciákkal. Az év hátralévő részében s még 1704-ben is inkább manőverezéssel folytatódtek a hadműveletek, majd a Tirolt fenyegető franciák ellen az egész itáliai császári haderő Piemontban és Lombardiában, mintegy gyűrűt alkotva, a fenyegetett tartomány védelmére rendezkedett be.

Nem változott a helyzet lényegében 1705-ben sem. Egy nagyobb összecsapást jegyez az ezred krónikája ebből az évből, amelyet Cassanonál vívtak meg. A csata, nem először az itáliai hadszíntéren, eldöntetlenül végződött. Viszont itt találjuk az első írásos nyomot L'Huillier itáliai működéséről. A cassanoi csatában tanúsított bátorságáért és a korábbi, a török elleni háborúban való hosszú és vitéz szolgálataiért, Savoyai Jenő felterjesztésére József császár aláírásával dicsérető oklevelet kapott.⁴³ Hogy mikor érkezett meg ezredéhez, nem tudjuk pontosan. Annyi bizonyos, hogy aktív századosi kinevezése 1702. május 10-i keltezésű⁴⁴, így valószínűleg azon nyomban, hogy ügyét lezárták, ezredéhez sietett, mert 1704-ben, szabadságoltatásáért folyamodván már úgy ír, hogy rég látott családjához szeretne menni. Hogy közelebről hová, nem jelzi.

Az itáliai hadszíntér egyik legnagyobb csatáját 1706-ban, Torino mellett s magában a városban vívták a szembenálló felek. Savoyai Jenő 20 000 fős császári seregének mintegy 3000 lovasa között ott volt három svadron L'Huillier ezredéből is. Az ezred ekkor már

⁴⁰ Uo. f. 3. A Joó Tibor által említett Breslau és Darmstadt, mint fogvatartási helyek, talán félreolvasásból adódnak.

⁴¹ „Johann Frantz L'Huillier aggregierter Rittmeister bei dem alt Hessen-Darmbstatistischen Regiment, bitt Ihme, weil er wegen des Ragoczi 7 Monat unschuldiger Weis in Arrest gesessen, und hernach wieder entlassen worden, ein Absolutorium zu Salvirung seiner Ehr zu ertheilen, dann eine von denen beim Hohenzollernischen Regiment aufrichtenden zwei neuen Compagnien zu conferieren, mithin der Kais. Hofkammer zu intimieren, dass Sie Ihme die wehrender seiner Gefangenschaft verzehrte Gelder refundieren wolle. – Beschaidt: Dem Supplicanten wiederumb hinaus zugeben, welcher wegen dieses Absolutorii sich bei dem Judice cognitionis anzumelden haben und hinführo seine Anbringen der Ordnung nach zu unterschreiben wissen wird. – Rastinger. Wien den 4-ten April 1702.” Idézi: *Lukinich* 1935. 348. o.

⁴² „Johan Frantz L'Hullier aggregierter Rittmeister unter dem alt Darmbstatistischen Regt. beklaget sich, dass er wegen des Fürsten s Ragoczy sieben ganzen Monath aufm Peten dahie jedoch unschuldiger weise Arrest habe ausstehen und in grosse Schulden steken müesse, bitte daher ihm die Gelder, die wehrenden Arrest verzöhret, wiederumb refundieren und das behörige hirüber der Kais. Hofkammer intimieren zu lassen. Beschaidt: der Löbl. Kais. Hofkammer mit Nachtruck und Freundschaft bester massen zu recommendieren. Locher Wien, 1702 den 5-ten Juli. 1702.” ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1702. p. 413.

⁴³ Az indok elsősorban az elmúlt török háborúban, illetve a folyó toscanai hadműveletek során tanúsított helytállása, érdemei, külön kiemelve a cassanoi ütközet. MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. f. 2.

⁴⁴ ÖStA KA HKR Bestellungen 15. doboz. 3190.

új tulajdonosa, az ezidőtájt éppen a magyarországi hadszíntéren, a kurucok ellen tevékenykedő Ditrich de Glöckelsberg tábornok nevét viselte. A szeptember 7-én megvívott csatában a császári sereg győzött, és jelentős hadizsákmányra is szert tett. Lombardiában és Piemontban ezután alábbhagytak a harcok. A rákövetkező évben a császári sereg okkupálta Nápolyt, s némi zavaros átmenet után, Grimani kardinális rövid életű alkirályságát követően a Nápolyi királyság a Habsburg Birodalom részévé vált.⁴⁵ A városba egy gyalog- és egy vértesezred vonult be, a lovasezred az ekkor már Johann Georg Caraffa⁴⁶ vezérőrnagy nevét viselő regiment volt, és nem lehet kétségünk, maga L’Huillier is a bevonulók között lovagolt.

Az 1707-es bevonulás Nápolyba a Caraffa ezredet hosszú időre a városhoz kötötte, jelenlétük közvetlen támaszul szolgált VI. Károly nápolyi alkirályai hatalmának. Az 1711-es békekötésig valójában „megszálló erőként” működtek, álltak a nápolyi alkirály szolgálatában, közben Sziciliában is megfordultak. Nem váltottak helyet az utrechti béke után sem, attól kezdve Nápolyban mint „Friedens-Garnizonban” tartózkodtak, egészen az 1716-ban kirobbant újabb török háborúig.

Ezekben az években (1703-tól) a Darmstadt vértések parancsnoka Cristoph Wenker ezredes volt, őt 1706-ban de la Vyne alezredes váltott fel. Utóbbi még ugyanabban az évben, Capua bevételénél elesett, az ő helyére ekkor Stephan Kinsky ezredes került. A változások közvetlenül is érintették L’Huillier személyes sorsát, karrierjét, így lépdelhetett előre a ranglétrán, s nyerhetett új és újabb beosztásokat. Őrnagyi kinevezése és beosztásba helyezése (egyik pontos időpontja sem ismert) is ilyenén módon, de la Vyne ezredesi kinevezése folyamányaként született, majd tovább, az 1711-ben kapott alezredesi rangja és beosztása is. Rá egy évre Stephan Kinsky távoztával, alezredesként, már ő a Caraffa ezred vezénylője. Ezredesi kinevezését 1717-ben nyerte el.⁴⁷ Amikor már többször is említett folyamodványaiban érdemeit sorolja, a Darmstadt vértések fentebb taglalt lombardiai, piemonti, toscanai, nápolyi, szicíliai harci tetteit sajátjának tekinti.⁴⁸

Ezeket az itáliai éveket L’Huillier többnyire az ezreddel együtt töltötte. A folyamatosan Nápolyban tartózkodó ezredtulajdonossal, Caraffával az 1712-es ezredparancsnoki kinevezése után, beosztásából fakadóan élénk levelezésben állt. Caraffa időnként németül, máskor franciául vagy olaszul írt levelei az ezred körüli ügyekről szólnak; főleg pénzügyi és személyi kérdésekről, ezredtulajdonosi direkt utasítások a Haditanács rendeletei kapcsán, másrészt L’Huillier kötelező jelentéseire adott ezredtulajdonosi reflexiók. A levelek címzettje az akkori iránytanhoz igazodva: „Monsieur Monsieur le Baron de L’Huillier Lieutenant Colonel du Regiment Courassiers de Gnral Caraffa”. L’Huillier a maga leveleit többnyire katonásan így kanyarintja alá: „Baron L’Huillier von Edeleny Obrist-Leutenant”.⁴⁹

⁴⁵ Az itáliai harcokra s benne a Caraffa ezredre történő utalásokkal lásd: *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen (Geschichte der Kämpfen Österreichs)*. Herausgegeben von der Kriegsgeschichtlichen Abteilung des k. u. k. Kriegsarchiv. Wien, 1891. (A továbbiakban: *Feldzüge*) X. k. 146–147. o.; XI. k. 156–196. o.

⁴⁶ Az ezredtulajdonosi jogot a vezérőrnagy még az előző évben kapta meg, amit aztán egészen 1743-ig, haláláig megtartott. *Wrede III/2*. k. 573. o. Caraffa később hercegi rangra emelkedett, s hosszú éveken át a család őshonos városában, Nápolyban tartózkodott.

⁴⁷ A kinevezés dátuma 1717. május 21. MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. f. 10.

⁴⁸ „Postea Sub Regimine Catafractorum quondam Principis Georgii Hessen Darmstadt nunc vero Generalis de Caraffa ab officio Signiferi ad majora gradatim munia usque ab officium colonelli ac demum generalis vigiliarum prefectus promotus quadraginta second annis continuis in omnibus Lombardie, Pedemonti, Neapolis et aliarum Provinciarum pugnis, obsidionibus et conflictibus, quibus memoratum Regimen Caraffianum interfuit debito cum fervore plurima et utilia praestiti Servitia, quo tempore servitorum meorum quadraginta annis continuis prestitorum apparatu meo...” Uo. f. 54.

⁴⁹ A levelek a MOL Dessewffy család levéltára, L’Huillier iratai között (P 87 4. cs. No. 3) található.

Nápolyból a Caraffa vérteseket az újabb török elleni hadjárat szólította ki. Az ezredet 1715-ben rendelték vissza Magyarországra, Horvátországon keresztül, onnan négy svadronjukat előbb Csehországba vezényelték egy parasztmozgolódás lecsendesítésére, majd Dél-Magyarországra, a leendő hadműveleti terület közelébe. A Habsburg Birodalom 1716-ban, Velence szövetségeseiként lépett hadba a törökök ellen; a háború célja Habsburg részről a Temesköz visszaszerzése volt. A törökök 150 000 fős armárával az év nyarán lépték át a Szávát, a két birodalmat elválasztó határfolyót.

Savoyai Jenő velük szemben felálló, több mint 120 000 főt felvonultató seregében, a 19 vértesezred egyikeként táborba szállt a Caraffa regiment is, élén L’Huillier – ekkor még – alezredessel. A hadjáratban Savoyai Jenő hadvezéri pályájának talán legfényesebb győzelmeit aratta, Péterváradnál 1717. augusztus 5-én, rá két hétre, Belgrádnál. Habsburg kézre került a város és a vár is. Belgrádnál különösen a lovasság tüntette ki magát a vár felmentésére indított török támadás visszaverésében. A véres csatában a Caraffa ezred is súlyos veszteségeket szenvedett, az ezrednek erre a harci tetteire s természetesen a parancsnok helytállására hivatkozik majd L’Huillier nem sokkal ezután kiállított, fentebb már említett ezredesi diplomája is.⁵⁰ A csatában, a Caraffa ezred katonájaként, zászlósként, ott volt már az utód, az ifjabb L’Huillier is. A fiú súlyos sebesüléseket szerzett⁵¹ – ez a későbbiekben majd ugyancsak hivatkozásként, családi érdemként szerepel. Ebből az ifjú L’Huillier felépült, de nem sokkal később Maximilian Petrasch tábornok Zvornik ellen végrehajtott szerencsétlen vállalkozásában életét veszítette, ami az egyéni tragédián túl nagyon stratégiai irányváltoztatást is rákényszerített a L’Huillier családra. Ezt a háborút a pozsarevacai béke (1718. július 21.) zárta le, amelynek eredményeként, a Temesköz visszacsatolásával nyerte vissza Magyarország hajdani területi egységét. A Caraffa vértések ezt követően Magyarországon táboroztak; 1720-ban az ezred mind a 12 „közönséges” és 1 karabélyos százada Nyitra vármegyébe vonult téli szállásra.⁵²

L’Huillier 12 éven át, 1724-ig állt a Caraffa vértések ezredesi posztján. Utódként nem kisebb személyiség követte, mint a nagyhirű Batthyány Károly József ezredes, a XVIII. század közepének egyik legkiválóbb magyar katonája és politikusa. Amikor távozott az ezredtől, L’Huillier nem hagyta ott a hadsereget, katonai-közigazgatási álláshoz, hátországi státushoz jutott. Az udvar nyilvánvalóan respektálta négy évtizedes katonai múltját, és afelől sem lehet kétségünk, hogy ehhez a jutalomálláshoz az évtizedek során felhalmozott kapcsolati tőkéje is hozzásegítette. A XVIII. század eleji Magyarországon számos, a török időkből örökölt, ekkorra valójában már csak látszat értékű hátországi katonai státus létezett, amelyeknek azonban sem konkrét szerepük, sem hadi jelentőségük nem volt, a kinevezetteknek azonban mégis fontosak voltak, mert cím, mellé talán bizonyos presztízst jelentettek, s egyben helyet a katonai nomenklatúrában, valamint – bár a tényleges rangjuknak kijáró fizetéshez képest jóval csekélyebb – rendszeres pénzbeni juttatást is. Rangértéke s a „látszat státusokhoz” képest nagyobb jelentőségük is volt a kiemelt helyek, várak, erődítmények, nagyobb városok commendánsi beosztásainak. Ezeken a helyszíneken, békeidőben akár hosszabb ideig is, de akár csak a téli hónapokra, jelentős számú katonaságot szállásoltak el, főleg gyalogságot, gyakran több ezredből, külön zászlóaljanként, századonként. A nagyobb erődítmények egyben mintegy „kiképző központokként”

⁵⁰ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24 No 1–46. f. 10.

⁵¹ Az ifjú L’Huillier Belgrádnál elszenvedett súlyos sebesülését a csatáról szóló hivatalos veszteségjelentés is rögzítette: a „Specification der bei der Action vor Belgrad den 16 August 1717 sowohl todtegebliebenen alle blessierten und allhier mit Tomf benennen Herrn Stabs und Oberoffiziere” fejlécű összesítésben a Caraffa vértesezred részéről, mint súlyos sebesültet sorolják fel „Cornet Baron de L’Huillier”-t. Idézi: Feldzüge 16. k. 417–418. o.

⁵² *Demkó Kálmán*: Országos conscriptio és az állandó katonaság téli elszállásolása 1719–1720-ra. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1913. 105. o.

is szerepet játszottak. Háborús években itt összpontosították a verbuváltakat, akik itt sajátíthatták el a katonai mesterséget, majd kerültek tovább, fogadó regimentjükhöz. Itt szervezték meg s állomásoztatták az ún. „assent-compániákat” – nevezték őket „nationális compániáknak” is –, amelyek szükség esetén új regimentek magvát is képezhették. Többek között Győr, Komárom, Esztergom, Szolnok, Nagyvárad számított ilyen helyszínnek Magyarországon. Ilyen erődített helyeken őrizték a tartalék hadi készleteket, fegyvert, lőport, tüzérségi anyagot, így jelentős értékek fölött is diszponálni kellett. Ezeket az ügyeket, a hadi regula betartását, a katonák ellátását szervezni, esetleges adminisztrációikat intézni, kis létszámú hivatalaikkal a commendánsok, későbbi szinonimával: helyőrségparancsnokok voltak hivatottak.⁵³ L’Huillier is ilyen helyőrségparancsnok lett. A Haditanács 1725. április 24-i keltezésű kinevezésével megkapta az eperjesi commendánsi posztot. A kinevezésben egyben perspektívát is kínáltak számára, amennyiben a Bronkhausen ezredes aláírta okiratban ígéretet kapott, hogy Eger vagy Nagyvárad commendánsi posztja megüresedése esetén őt fogják kinevezni. Az eperjesi commendánságért első hadnagyi havi díj járt,⁵⁴ az egri vagy a váradi kapitányság magasabb presztízsűnek számított, magasabb havidíj is járhatott érte, ezért is óhajtotta olyannyira, mert még 1727 novemberében is az egri commendánság megszerzéséért folyamodott. Kérélmeghallgatásra talált, négy év eperjesi commendánság után, 1728 márciusában már „Commandant zu Erlau” címmel szólítják meg. Közben pedig rangban is előre lépett: 1726-ban megkapta vezérőrnagyi kinevezését.⁵⁵ Az előrelépés az olyan szokatlanul hosszú békeperiódusban, mint amilyen az 1720-as évtized volt, nem éppen szokványos történet. Úgy tűnik, ezekben az években a katonai építkezések körül sürgölődött. 1728 júniusában is, amikor élete utolsó útjára, Bécsbe indult, s ahol – Joó Tibor szerint – az egri vár kijavításának⁵⁶ ügyében szándékozott instanciázni. Már a visszafelé úton volt, amikor megbetegedett, és Pozsonyban megállni kényszerült. 1728. július 9-én ugyanott íratta meg végrendeletét,⁵⁷ és ott is halt meg, két nap múlva, július 11-én.⁵⁸

Nem fejtjük fel végrendelete teljes szövegét, csak hadtörténeti relevanciájú passzusaira térünk ki. Ezekben L’Huillier katonai ingóságairól rendelkezik, ruháiról, fegyvereiről. Elsőszámú „katonai örökösének”, vejét, Forgách Ferencet tekinti, őra hagyta legértékesebb tárgyait, legértékesebb öltözetét, mives puskáinak, pisztolyainak, kardjainak java részét. Jussolnak a tágabb család katonái is, unokatestvérei, Louis de Chabot kapitány és Simon Nicolaus L’Huillier. Rájuk ugyancsak egy-egy öltözet és fegyverek maradtak, sőt, a katona örökösök megtisztelő sorába emelte ifjú másodunokaöcsét, Simon-Nicolaus idősebbik fiát is. És távolabbra is tekintett: leányára, Teréziára testált egy művészi kivitelű pisztolypárt és egy ezüst berakásos puskát, azzal, hogyha házasságából fiú utód születik, majd annak adja át. Amint tudjuk, Forgách Teréziának csak leányai születtek... Érdekes

⁵³ E rendszer kialakításáról, a tervekről lásd: *Czigány István: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg birodalom haderejébe. 1600–1700.* Budapest, 2004. 172–179. o.

⁵⁴ Külzetén: „Resolutio Regiae, qua mediante Baron de L’Huillier in Commandantem Eperjesiensem cum Salario supremi Leutenantí, de A. 1725 Apr. 24.” MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. 1–10. f. 34.

⁵⁵ Uo. f. 36.

⁵⁶ 1728-ban az egri vár valóban rúd állagú lehetett. Egy 1753-ban készült hadmérnöki jelentés is leomlott bástyákról, dőlt falú, beomlott tetetű épületekről, nagy halmokban heverő szemétről írt. A jelentés szerint a várbeli kaszárnya 100 férőhelyes, volt még parancsnoki lakás, illetve 3 tiszt lakás. Feltehetőleg a parancsnoki lakást lakta hivatali idejében L’Huillier generális is. *Markó Árpád: Eger vára 1753-ban. Hadtörténelmi Közlemények, 1928. 1. sz. 33–35. o.*

⁵⁷ Hivatalos német nyelvű példánya: ÖStA KA HKR Verlassenschaften 1728. No. 481. A végrendelet egyik másolatí, feltehetőleg a vármegyei példánya lelőhelyének Joó Tibor a Miskolci Állami Levéltár, Acta Politica: Fasc. I. No. 50-et jelölte meg. A családi levéltárban archivált példánya: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 51. csomó, Fasc. H. 3. Lásd még a 13. sz. lábjegyzetet.

⁵⁸ „Anno 1728, in Monath Julius ist gestorben: [...] den 11. [...] Johann Franz de L’Huillier gewester General Weldt Wachmeister und Commandant der Westung Erlau. Alt 60 Jahr.” Idézi: *Joó 1968. 206. o.*

ugyanakkor, hogy legfőbb tisztí jelképét, aranyfejű botját nem valamelyik katona utódra, hanem feleségére hagyta.

Joó Tibor említett cikkében a végrendelet körüli elhúzódo eljárásról, vitáról ír, amely Erdődy Gábor egri püspök, illetve Pállffy Miklós tábornagy, nádor között zajlott, szerinte azért, mert mindketten meg akarták szerezni az elhalt ingóságait. A végrendeletben foglaltak érvényesítése ennél azért bonyolultabb, szabályokhoz kötött procedúra,⁵⁹ s nem egyszerű versengés a javakért. Katona esetében pedig a Haditanácsnak, illetve a végrendeletekkel (is) foglalkozó Hofgerichtsratnak voltak törvényes előjogai, mindenekelőtt az elhunyt ingóságaiból, a kincstárral szemben fennálló esetleges tartozások kiegyenlítésére. Mindaddig, amíg az eljárás nem fejeződött be (amíg – akkori szóhasználattal – a végrendeletet nem *publikálták*, amire katona esetében a fentebbi hivatalnak volt joga), addig sem az egyéb kedvezményezettek, sem a hozzátartozók nem juthattak hivatalosan tulajdonon belülre. Lülíer végrendelete Pozsonyból Egerbe került, az egri káptalanhoz, ahol azt augusztus 11-én Kiss István és Kapy Zsigmond kanonokok pecsétjükkel hitelesítették. Augusztus 28-án az özvegynek átadták a testamentum egy másolati példányát, ezzel a benne foglaltak a magyar törvények szerint érvénybe is léptek. Hátra volt azonban még a katonasági „kihirdetés”, amire Bécsben, szeptember 28-án, az elhunyt ágense jelenlétben került sor. Úgy tetszik, L’Huillier-vel szemben a kincstárnak is lehettek anyagi követelése, mert az Udvari Haditörvényszék arra hatalmazta fel Pállffy Miklóst, hogy „szelíd erőszakkal”, de hajtsa végre L’Huillier Egerben maradt ingóságainak lefoglalását, amit a hatóságok meg is tettek; az egri lakásra, benne az ingóságokkal, pecsét került. Az ügy még hónapok múlva sem ért véget, az özvegy még 1729 áprilisában is azért folyamodik az Udvarhoz, hogy az egri lakást szabadítsák fel a pecsét alól, és az ott lévő ingóságokat, ahogy arról a végrendelet rendelkezett, adják ki neki.⁶⁰ Eddig ismert a történet.

Mindez azonban már post mortem zajlik. Ennyi összegezhető Jean-Francois L’Huillier, alias Lülíer János Ferenc, katona pályafutásáról és annak tanulságairól. Katonaként el érte, s talán túl is teljesítette azt, amire predesztinálva volt. Közlegényként kezdte és generálisként fejezte be. Amit ehhez a számára végül is idegen közegben még hozzátett társadalmi emelkedés és vagyoni gyarapodás formájában, minőségében felér katonai előmenetelével. Mint láttuk, Magyarországon a Rákócziaktól zálogba vett birtokkal eresztett gyökeret, s nem kis erőfeszítésbe került, már a kuruc szabadságharc leverése után, az 1710–1720-as években, amíg az edelényi majd a cserépi uradalmat sikerült valóságos családi vagyonná alakítani – kitartással, minden bizonnyal jó szervező készséggel, jelentős anyagi ráfordítással s persze szerencsével, pénzügyi zsonglörködéssel. A cserépi uradalom, amelyhez Cserépváralja, Tard és a pusztatelkes Bábolna tartozott, volt a jelentősebb birtok, ezt L’Huillier Orlik Károlytól szerezte 1724-ben. Az edelényi uradalom, hivatalosan királyi adományként való végleges megszerzéséért 24 583 forintot kellett fizetnie a kincstárnak, maga a kastély építése – egy későbbi értébecslés szerint – több mint 44 000 forintra rúgott. Ekkora összegeket csak hitelekkel fedezhetett, folyamatosan adósságokat görgetett, likviditását csak újabb hitelekkel biztosíthatta. 1728. január 1-jén is, 6%-os kamatra 3000 forint kölcsönt vett fel unokatestvérétől, Louis de Chabot-tól,⁶¹ amire, mint fentebb utaltunk rá, végrendeletében is kitért. Vagyonát, az edelényi és a cse-

⁵⁹ *Ságvári György*: Magyar nyelvű és magyar vonatkozású 18. századi katonai végrendeletek a bécsi Hadilevéltárban. In: *Fülemile Agnes* (szerk.): Történeti forrás – Néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 2006. 245–255. o.

⁶⁰ A végrendelet körüli huzavonáról Joó Tibor (*Joó* 1968.) a következő Kriegsarchiv-beli jegyzetekre hivatkozik: Ind. 603., 1034., 59.; 9. kötet 1138., 1175., 1190., 1372., 1428., 1728., 1522., 1542., 1409. Ind. 607., 470., 611., 613. (Magunk sem ezek pontosságát, sem tényleges létezését nem ellenőriztük.)

⁶¹ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. f. 140.

répvári uradalmat 1721-ben az 7698 rajnai forintra, a cserépvári uradalmat pedig 40 000 forintra taksálták adományozásnál.

Az uradalom zökkenőmentes fiági öröklését a L’Huillier fiú korai halála bonyolította meg. Emiatt kellett fiúsítani leányát, Teréziát.⁶² Írásunknak nem témája hogy a tengerikégyóként tekerdő családi és oldalági birtokpercek, egyességek, végrendeletek útvesztőiből a vagyoni karrier történetét is felvázoljuk, noha érdekes a párhuzamosság, a két egymás mellett zajló és egymást feltételező folyamat.⁶³ S ehhez még vegyük hozzá társadalmi státusának, nemesi rangjának megerősítését: a magával hozott, ám Magyarországon és a Habsburg Birodalomban kevésbé értékelt „liber bárói” rangot 1714-ben valódi bárói ranggal válthatta fel. Mindehhez megkapta a magyar honosságot: VI. Károly 1715. évi dekrétuma 135. cikkelye, 19. &-a alapján indigenátust nyert, amiről a testimonialist Pálffy Miklós nádor az év március 31-én látta el kézjeggyével.⁶⁴ Ugyanazon év október 17-én kelt oklevéllel pallosjogot és kegyúri jogot kapott a cserépi és az edelényi uradalomban.

Katonai, vagyoni és társadalmi előmenetele hármasságában lehet értékelni azt az érvrendszer is, amely a fentebb már többször hivatkozott, 1720-as években írt folyamodványaiából élénk tárul. Többnyire mindenikben ugyanaz a tényanyag, némelyikben apró ténymagokkal is megtoldva. A fő hivatkozási alap a katonai érdem, a vitézség,⁶⁵ és nemcsak az övé. A dicsőség mezején szerzett saját érdemeihez hozzáírja tágabb családjáét is, fia, testvére, unokaöccsei és veje érdemeit. Legelsőként is fiáét, aki, mint fentebb láttuk, zászlósként Zvornik alatt esett el 1717-ben. Róla szólván így ír: „azonfelül volt egy fiam, már zászlótartó, akit, nagy fájdalomra, legszentebb Felségetekért Zvorniknál elesvén, elvesztettem”. Másik folyamodvány-változatában részletesebben is leírja: „Nem hagyhatom említés nélkül, hogy az én egyetlen fiam, aki az elmúlt török háború idején mint zászlós, Belgrád ostrománál harcolt, és ott szerzett súlyos sebeiből felgyógyult, azután egy összecsapásban, ellenséges kard által vesztette életét Zvorniknál.”⁶⁶

Érdem, hogy unokatestvére, Nicolas ugyancsak katona volt, s amint írja róla, ő is a „Karaffa ezredben” szolgált 25 évet (más alkalommal 30-at ír). A báty rangban valószínűleg kapitányságig vitte, igaz, néhol főhadnagyként említi. S hogy teljes legyen a paletta, a családi érdemek közé sorolja veje, Forgách Ferenc katonai érdemeit is, aki, mint tudjuk, kapitányként a Caraffa ezredben éppen az ő ezredesi kompániáját vezényelte.⁶⁷

E folyamodványokban a másik hivatkozási alap az anyagi veszteség, ami a háborús évek alatt őt és családját érte. Tárgyi-anyagi veszteségei között felsorolja a tatároknak saját pénzből kifizetett váltságdíjat (*lytrum*), amellyel kiszabadulását lehetővé tette, to-

⁶² A 24. számú jelzetben szereplő emlékeztető szerint ennek hivatalos dátuma 1727. augusztus 8., az alábbi kivonattal: „Separatem possessionem Edelin Baron J. F. L’Huillier et per eum filiae suae Theresia nuptae Francisco Forgách, successibus quibus ipsorum universis masculis quidem perenaliter, et cum anni sine Regio, foemini vero sexus hominibus prae attacta summa Fl. 5000 praetio item Necessarium Aedificiarum et utilinís Meliorationem electa attamen in salva Aquisitori pro suo.” MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 27. f. 13. A királyi megerősítés okirati példánya: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 34. cs. L. I. 24 f. 5–6. Az eljárásért 2083 arany forintot kellett a kincstár számára leróni. MOL Dessewffy család levéltára, P 88 16. cs. Ser. II. No. 44 f. 30.

⁶³ Vö. *Kurucz György*: i. m. (Megjelenés alatt.) A birtokperekre vonatkozó levéltári anyagokat lásd: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 23.; P 86 E. I. 27.; P 86 F. I. 7. L’Huillier feleségének, Maria Magdaléna de Saint Croix-nak latin, illetve német nyelvű végrendelete férje 1728-as halálát követően készült, benne számos, a birtokra utaló adattal. Vö. MOL Dessewffy család levéltára, P 86. L. I. f. 63–66.

⁶⁴ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. No. 1–46. f. 9.

⁶⁵ Uo. Hivatkozásaiban alattvalói hűségének, császári hadseregbeli büszkeségének hangsúlyozására is módot talál: „...prout unum fidelem, cordatum virum et verum caesareum militem decet...”

⁶⁶ Uo. f. 54. „...Non praetermittio unicum meum filium postremo bello Turcico vexilli-ferum, post resanationem gravium eius vulnrum sub vexillo suo in obsidione Albae Graecensis acceptorum, in conflictu deinde Zvornikiensi hostili glande necatum...”

⁶⁷ Uo. f. 55.

vábbá hogy ezalatt hadi felszerelésitől (*bagasia, apparatus bellicus*) is megfosztották.⁶⁸ Természetesen anyagi kárvallottja a Rákóczi-szabadságharcnak (*tumultus, seditio* elnevezéssel) is. Hogy birtokait a kurucok felprédálták, családja menekülésre, száműzetésbe kényszerítették, abból, úgyesen, „politikai tőkét” kívánt kovácsolni.

S egyáltalán nem melleleg: Lülíer annak a 224 indigenának az egyike, akiket 1542 és 1715 között honfűsítettek Magyarországon. E családoknak – amint azt Szijártó M. István a XVIII. századi diéták kapcsán az indigenák magyarországi közéleti szerepéről megállapítja – csak egy kis töredéke költözött megszerzett magyarországi birtokaira.⁶⁹ L’Huillier e tekintetben tehát, mondhatni, teljesen atipikus; családja itt élt – igaz, neki másutt, a birodalomban nem voltak lakható birtokai, s nem viselt magas hivatalokat sem, ami esetleg Bécshez vagy más tartományokhoz köthette. Talán éppen ezért is, hosszú távra gondolkodott. Edelényi uradalmában, családi központnak szánva, felépítette a magyarországi barokk egyik legjelentősebb lakókastélyát. Ha így nézzük, Lülíer János Ferenc a rendi Magyarországba integrálódni akaró XVIII. századi „új földesúr”. Arra azonban, hogy mint újdonsült főrend, valóban belekóstolt-e a magyarországi politika sűrűjébe, hogy részt vett volna a honfűsítését követő évtized két országgyűlésén Pozsonyban, csak feltételezések lehetnek. Annyi bizonyos, hogy mind az 1722–1723. évi, mind a későbbi, az 1728–1729. évi diétára megkapta az invitációt.⁷⁰ 1728-ban pedig akár személyesen meg is jelenhetett a főrendi tábla ülésén, hiszen – már tudjuk fentebbről – az országgyűlés helyszínén és napjaiban Pozsonyban volt, ahol is július 11-én hunyt el.

Ha messzebbre tekintünk, Jean Francois L’Huillier életsorsa felkínálja a párhuzamot az ellenoldali történésekkel, a korszak magyar származású „francia indigenáinak” hasonló módon zajló integrálódásával a francia társadalomba, Bercsényi László, a Dessőffyék, Polleretzkyék és mások franciaországi katonai karrierjének alakulásával.⁷¹ Egyben azt is láthatjuk, hogy mind a Habsburg, mind a francia térfélen, de szerte Európában a katonai karrierpálya kínálta az egyik legdirektebb lehetőséget az egzisztencia-teremtéshez, a társadalmi emelkedéshez s velük együtt az új helyen való társadalmi integrálódáshoz. Nyitott pályákról volt szó, ki-ki tehetsége szerint élhetett vele. Ezt tette a jövevény L’Huillier is a Habsburg seregben felkínálta lehetőségekkel, élt velük, s ezen keresztül, ilyen életpályával sikerült integrálódnia a XVIII. századi magyar nemesi társadalomba.

Azt is mondhatjuk: elért mindent, amit elérhetett.

Forgách Ferenc altábornagy

Forgách Ferenc az 1720-as évek elején tűnt fel a L’Huillier család és Edelény történetében. Katona volt, ekkor harmincas éveinek az elején járt, s mint már tudjuk, valójában beházasodott a családba, feleségül vette Jean-François L’Huillier lányát, Mária Teréziát. Élettörténete ezek után kapcsolódott Edelényhez és a L’Huillier családhoz.

Sok félreértésre adott okot, hogy a XVIII. század első felében a császári hadseregben két, nagyjában-egészében azonos életkorú, rokonsági fokon távoli unokatestvérnek számító, szinte azonos katonai életpályát befutott gácsi és gimesi Forgách Ferenc szolgált. Mindketten grófok. A félreértések nem kímélték a családtörténeti összefüggéseket sem. A

⁶⁸ Uo. f. 14. „...hostili item captivazione, detentione rerumque et bonorum meorum binaria direptione et ammissione totius bagasiae et proprio aere et lytro facta mei liberatione ...”

⁶⁹ *Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792.* Budapest, 2003. 188. o.

⁷⁰ Az 1722–1723-as országgyűlési invitáció: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24. No. 1–10. f. 18.; az 1728–1729-es országgyűlésre: uo. f. 34.

⁷¹ A kérdéstről lásd többek között: *Zachar József: Idegen hadakban* (Budapest, 1984.), illetve *Tóth Ferenc: Ascension sociale et identité nationale. Intégration de l’immigration hongroise dans la société française au cours du XVIIIe siècle (1692–1815).* (Officina Hungarica IX. Budapest, 2000.) kötetek vonatkozó fejezeteit.

Forgách család történetét jegyző Bártfai Szabó László⁷² meg-megbicsaklik életrajzi adataik kezelésében, és különösen az örökösödési háborús tevékenységük kapcsán rendre össze is mossa kettejüket. A Kriegsarchiv aktáiból egyértelmű a két azonos nevű Forgách generális egyidejű létezése, és tevékenységük is szétválasztható, ám az is kiderül, hogy a korabeli regisztrátorok sem voltak mindig pontosak az életrajzi adatok kezelésében.⁷² A számunkra fontos Edelényben az idősebb Forgách Ferenc generális, teljes nevén gimesi és gácsi gróf Forgách Ferenc Xavér altábornagy a szereplő. A tíz évvel fiatalabb névrokon szintén gróf, de legmagasabb rangként *csak* vezérőrnagyi rendfokozattal rendelkezett. A kortársak azért alkalmaztak más megkülönböztetést is: az edelényi Forgách Ferenc zárójeles jelzője „huszár”, a fiatalabbé „dragonyos”, utalva arra, hogy előbbi Károlyi Sándor 1734-ben alapított huszárezredében, utóbbi pedig Koháry András, ennél egy évvel korábbi alapítású dragonyos ezredében szolgált. Használták megkülönböztetésükül az „idős” jelzőt, amivel természetesen az edelényi Forgách Ferencet illették.⁷³

Az ifjabbik Forgách Ferenc, a dragonyos, akit a családtörténetben IX. Ferencként jelölnek, a korabeli nomenklatúrában magasabban jegyzett Forgách-ágból való. 1697-ben született és 1750-ben halt meg. Apja Forgách Ádám nógrádi főispán, nagybátyja az egykori kuruc tábornok, a száműzetésben meghalt Forgách Simon. Testvérei közül Forgách Ignác ugyancsak generális, gyalogezred tulajdonos, a XVIII. század első felének egyik leghíresebb magyar katonája. Ennek az ifjabbik Forgách Ferencnek a katonai pályafutása jelenleg kevésbé ismert, ami bizonyos: 1716-ban a Browne („Braunsche Regiment”) vértés ezredben zászlós,⁷⁴ 1720-ban ugyanott kapitány.⁷⁵ És ugyanott találjuk, még mindig kapitányként, 1726-ban is.⁷⁶ 1733-ban kerül a Koháry dragonyosezredbe, valószínűleg már törzstiszti beosztásba. 1741 után, az örökösödési háború éveitől kezdve már vezérőrnagyi rangban, Esterházy József gróf országbíró dunántúli katonai kerületi hadparancsnok mellett az egyik helyettesi posztot töltötte be.⁷⁷ Hivatala főként az inszurrekció és a hadkiegészítési ügyeit intézte. 1742 januárjában a Pozsony körüli vármegyék felkelőiből szervezett ezred vezetésével bízzák meg, ezért nyerhette el vezérőrnagyi kinevezését is.

A mi Forgách Ferencünkről, az idősebbikről, szerencsénkre, jóval bőségebbek az adatok. 1689-ben, más adatok szerint 1691-ben született. Apja, Forgách Farkas, alig 40 évesen, 1699-ben meghalt. Anyja Révay Eleonóra. Az ifjú Forgách („Forgách úrfi”) eszmélő pályafutása kurucként kezdődött, nem is akárhol, hanem II. Rákóczi Ferenc fejedelmi udvarában, inasként, az udvari emberek rangsorának legalsóbb fokán. Eme státusát egy levélből ismerjük, amely arra reflektál, hogy az ifjú Forgách fejedelmi hozzájárulás nélkül, családja rangjához és udvari emberi mivoltához méltatlan házasságot kötött, s

⁷² Lásd erről bővebben: Zachar 2004. 284. o.

⁷³ „...Persona Fidelis Nostris spectabilis ac Magnificis Comitibus Senioribus Francisci Forgách de Ghimes Regiminis Nostris Karoliani Vice-Colonelli...”

⁷⁴ ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1716. 808. p. recto, (július 8.) Bd. 501.

⁷⁵ ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1646. p. verso (október, nap nélkül) Bd. 534. Tehát nyilván téved a családtörténet, amikor ugyanőt, 10 évvel későbből, a Károlyi huszárezred őrnagyaként említi. Keveri a két Forgáchról a tényeket a Habsburg tábornoki karról a Kriegsarchiv kiadásában megjelent összeállítás is. Ebben a születési dátumok, és a vezérőrnagyi előléptetési időpontok is fel vannak cserélve. Eszerint: „Forgács v. Ghymes u. Gács, Franz Graf (1689 – 9. 5. 1750?), 1. 9. 1742 GFWM”; illetve „Forgács v. Ghymes u. Gács, Franz Xaver Graf (2. 10. 1697 – 1764), 27. 9. 1741 GFWM, 1754 mRv. 19. 7. 1752 FML.” In: *Antonio Schmidt-Brentano: Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815)*. Wien, 2006. 31. o.

⁷⁶ Egy 1726. augusztus 5-én kelt adománylevelében, mint a Browne vértesezred kapitánya, a népes Forgách familia katona tagjaival együtt, érdemeikre tekintettel (részben) visszakapják a kuruc Forgách Simon hűtlenség miatt elkobzott birtokait. *Bártfai Szabó* 1910. 590. o.

⁷⁷ Néhány latin nyelvű levele Károlyi Sándorhoz, illetve Ferenchez megtalálható a Magyar Országos Levéltár Károlyi család levéltára Missilis anyagában, tévesen besorolva a huszár Forgách Ferenc levelei közé. A levelek keltezési helye: Komját.

amivel sikerült is kivívnia a fejedelem haragját.⁷⁸ Az ifjú ara az alig 16 éves Hartl Terézia, a fejedelem közeli emberének, a kalandor Hartl János Erasmus Ferencnek a leánya.⁷⁹ A házasság kilenc éve alatt négy gyermeket nemzettek, azonban mindegyik gyermek korán elhalt, az elsőszülött György ifjú gyermekként, János és Ferenc még csecsemőként, a leánygyermek Eleonóra pedig 1717-ben. Forgáchnak ez a „rangon aluli házassága” kilenc évig tartott, Hartl Teréz 25 évesen, 1719-ben halt meg. Amikor Gimesi báró Forgách Ferencet 1719. március 12-én, Bécsben III. Károly grófi rangra emeli, feleségként még Hartl Terézia említetik.⁸⁰

Az özvegyen maradt Forgách Ferenc Xavér pedig csakhamar „beházasodott” a L’Huillier családba; második felesége L’Huillier Mária Terézia lett. A házasság időpontjaként a családtörténet 1720. június 9-ét jelöli meg.⁸¹ Mindenesetre az 1720-as években az após, L’Huillier, Forgáchot minden esetben vejeként (*gener meus*) említi.⁸² Mind az após, mind a vej a Caraffa vértesezredben szolgált, és nemcsak tisztársak és bajtársak, hanem üzlettársak is voltak. A házassággal pedig már mintegy „vagyonközösség” is létrejött közöttük. L’Huillier, mint fentebből már tudjuk, 1712-től 1724-ig volt az ezred parancsnoka, Forgách Ferenc Xavér kapitány pedig éppen az ő ezredesi kompániájának parancsnoka. Úgy is mondhatjuk, Forgách „apósi felügyelet alá” került. Egy patinás vértesezred kapitányi státusához jutni ezekben az években nem volt olcsó multság! Tiszta üzleti viszonyok között fizetni kellett érte, nem is keveset. Nem nagyon lehet kétségünk afelől, hogy Forgách a beosztáshoz mintegy apósi (vagy após jelölti) ajándékként juthatott, ingyen, s bizonytalanul feltételezhetjük azt is, hogy magához a századosi ranghoz is.

Hogy miderre ténylegesen mikor került sor, s egyáltalán mikor lépett Forgách a katonai pályára, nem ismert.⁸³ Rangvásárlásra az 1710-es években valószínűleg nem volt elegendő pénze, sem saját Forgách családi vagyona, sem a Hartl-hozomány nem biztosított fényes anyagi lehetőségeket, és az sem valószínű, hogy közlegénynek állt volna be bármelyik vértesezredbe. Ezt már életkora alapján sem feltételezhetjük. Vagyis marad az „apósi ajándék”, mint lehetőség. Ami tehát bizonyos: az 1720-as években végig a Caraffa vértesezredben szolgált kapitányi rangban. Ezt fentebb, L’Huillier folyamodványaiban

⁷⁸ Amint a levél utalásból kitűnik, Forgách úrfit, „aki minden engedelmünk és hírünk nélkül ezelőtt egy-néhány nappal a maga inasságbeli kötelességét félretévén, udvarunktól elment – Homonnán légyen, s ott meg is házasodott; minthogy házassága nem rendéhez való: a kastélyban egy bizonyos helyet rendelvén néki, árestomban tétesse ötet Kegyelmed, sequestrálja ötet azon személytül, s továbbvaló dispositionkig ott tartsa, bennünket íránta tudósítván.” II. Rákóczi Ferenc leveleskönyvei. Levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Kiad. *Thaly Kálmán*. (AR III. k.) Budapest, 1874. 527. o. A Fejedelem Csáky Istvánnak írt levelében nevezett „Forgách úrfira”, mint lehetséges „mi emberünk” Forgách Ferencre, Mészáros Kálmán hívta fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök.

⁷⁹ Hartl (neve Hartel, Hartli alakban is előfordul) János a császári seregben katonáskodott, onnan állt át a kurucokhoz, kassai commendáns, majd főmustramester lett, végül Rákóczi feleségének udvarmestere. Emigrációba is a fejedelemmel tartott, és ott, állítólag, szerepe lehetett volna egy potenciális, az emigráns kuruc vezérek ellen tervezett merényletben is. *Thaly Kálmán*: Pótlékok s betűrendes név- és tárgymutató II. Rákóczi Ferenc levéltára I. osztály 1–9. kötetéhez. (AR X. k.) Budapest, 1889. 121. o. és *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc. III. k. Budapest, 1910. 463. o.

⁸⁰ Címeres levele: MOL P 95 Dessewffy család levéltára, 13. sz. D. I. f. 131.

⁸¹ *Bárfai-Szabó* 1910. 609. o. Forgách Ferenc és L’Huillier Mária Terézia házassági szerződése Nyitrán kelt, 1720 március 10-én. Az újdonsült férj a házasságba 10 000 forinttal lépett, amit részben meglévő, más részben majdan megszerzendő javai tesznek ki. ... (*in Bonis suis de praesenti sub Corona Hungariae possessis, & in futuro acquitandis...*) MOL P 86 Dessewffy család levéltára, 24. csomó, F. I. 34. f. 6. A szerződésre Tóth Áron hívta fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök.

⁸² MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24 No. 1–46. f. 63–64.

⁸³ Zachar említett munkájában a szolgálat kezdetéhez kérdőjelet tett, vagyis erre nézve minden bizonyossal nincs adat a Kriegsarchivban sem. *Zachar* 2004. 284. o.

már láttuk.⁸⁴ Bártfai Szabó László is ezt írja, igaz, az ő egyetlen erre vonatkozó adata 1729-ről szól.

A Caraffa ezred a török háborút követően, 1718 és 1724 között Magyarországon, 1724 és 1728 között Csehországban, 1728-ban Luxemburgban, majd ismét Csehországban állomásozott.⁸⁵ Nem ismert, hogy Forgách ebben az évtizedben az ezred történéseinek mekkora hányadában volt közvetlen részes. Az is elképzelhető, hogy státusa megtartása mellett fizetés nélküli tartós szabadságolást kért, amit hosszabb békeperiódusban, mint pénzkímélő gyakorlatot, a Kamara és a Haditanács is szívesen vett.

Életére, katonai pályafutására adatokban az 1733-al kezdődő idő sokkal gazdagabb. Ebben az évben robbant ki a lengyel örökösödési háborúként ismert európai konfliktus, melynek nyomán, 1733–1734-ben Magyarországon hat új huszárezred szervezésére került sor.⁸⁶ Ezek egyikében, Károlyi Sándoréban⁸⁷ találkozunk ismét Forgách Ferenc nevével. Az ezután következő szűk évtizedben Forgách életkeretét, majd a szó szoros értelmében a Károlyi huszárezred jelentette, előmenetele, törzstiszti karrierje pedig – amint alább látni fogjuk –, része lett Károlyi Sándor és különösen fia, Károlyi Ferenc hatalmi játékaiknak.

E ponton tegyük kis kitérőt, és vessünk egy pillantást a korszak ezredalapítási szokásaira, katonai-üzleti jellegzetességeire! A képlet viszonylag egyszerű: aki megfelelő anyagi kondíciókkal, a hatalom előtt jó (katonai) respektussal, s nem kevésbé, befolyásos támogatókkal rendelkezett, az Udvartól lehetőséget nyert, „megbízást kapott” ezred szervezésére, lényegében üzleti vállalkozásba fogott, befektető lett. Amíg a regimentet lábra állította, saját pénzét kockáztatta, a befektetés később – pénzben és/vagy jól kamatozó politikai tőke formájában – természetesen megtérülhetett, a befektetett pénz (vagy egy része) például a tisztai állások eladásából. Bevett gyakorlatnak számított, hogy a tulajdonos a regiment tisztai állásait mintegy licitre bocsájtotta, az így befolyt pénz közvetlenül csökkentette a kiadásokat. Optimális esetben ebből az üzletből akár 100 000 forint is befolyhatott. Valójában a rangot vásárlók is jól járhattak, mert ezzel a lépéssel mintegy tulajdont szereztek az ezredben: ők egy-egy kompánia tulajdonosai lettek. Eme tulajdonokkal a továbbiakban maguk is üzletelhettek, a század kasszájával (elvileg ellenőrzött keretek között, amúgy lényegében áttekinthetetlenül) maguk gazdálkodhattak, ha pedig kvietáltak, szabályos adásvétellel beosztásukat eladhatták.

Ebben az üzleti szeletben az ezredalapító Károlyi Sándor pénztárcájába azonban a vártnál valószínűleg kevesebb pénz csorgott vissza. Nem kis irigykedéssel kellett konstatálnia, hogy a vértesezredek ezredtulajdonosai a tisztai rangok kiárusításával milyen jó

⁸⁴ „... gener meus Comes Franciscus de Forgács Regiminis Caraffiani Capitaneus et mea Centuria commendans sub Sacratissima Majestatis Vestra Signis fidelissime militans.” MOL Dessewffy család levéltára, P 86 L. I. 24 No. 1–46. f. 55.

⁸⁵ *Wrede* III. k. 573–574 o.

⁸⁶ 1733-ban két ezred alakult meg, Hávor Miklós ezredesé és Splényi Gábor ezredesé, 1734-ben Károlyi Sándor lovassági tábornoké, Pestvármegyei József ezredesé és Ghillányi János ezredesé. A tulajdonosok egyben vezénylő ezredesei is a regimentnek, igaz, Károlyi Sándor csak papíron tölti be a posztot, erről lentebb még szó lesz. A hatodik Jovanovics Vince szerb metropolita „illir” huszárezrede, ennek vezénylője Magnus Helldorf ezredes.

⁸⁷ A capitulációt 1734. január 13-án szentesítette aláírásával VI. Károly. Később belőlük lett a birodalmi haderő 6. hadrendi számot viselő huszárezrede. Történetüket – benne számos, Forgáchra vonatkozó adattal – feldolgozta: *Pizzighelli, Cajetan*: Geschichte des k. u. k. Husar-Regimentes Wilhelm II., König von Württemberg Nr. 6. 1734–1896. Rzeszow–Wien, 1897. (A továbbiakban: *Pizzighelli* 1897.) A minket érdeklő évtizedre a háttér-történekekről – Károlyi Ferenc személyét középpontba állítva – különösen fontos: *Éble Gábor*: Károlyi Ferenc gróf és kora 1705–1758 – A grófi nemzetség levéltárának adatai alapján I–II. Budapest, 1893. (A továbbiakban *Éble* 1893.); Károlyi Sándor személyéről, szerepéről, korrajzzal: *Kovács Ágnes*: Károlyi Sándor. Budapest, 1988. 163–164. o.

üzleteket tudnak kötni: „csak egy zászlótartó is capax ottan megadni két és három ezer forintot, a kapitány pedig eőt és hat ezret is [ti. a beosztásért]. Így könnyen jut hozzá [ti. az ezredtulajdonos a befektetett pénzéhez], [...] könnyen felállíthattya az assumált nyolcz kompániát, [...] de szegény magyar bizony tíz forintot sem ad, hanem maga zacskójából kell kitelni” – írja fiának, Károlyi Ferencnek.⁸⁸ Hogy a huszárezredek esetében mekkora pénzek mozoghattak a beosztások adás-vételénél, jól példázza Reviczky Jánosnak, az ezred egyik potenciális főhadnagyának Károlyi Sándorhoz írt reklamáló levele: „Regimentünk béli Quartélymester Uram ő Excellentiája parancsolattjából énrajtam hadnagyságért 1000 forintot extendál, holott én 1000 forint költséggel Dessőffy regimentyébe [ti. a Dezsőffy István tulajdonolta huszárezredben] kapitányságot szerezhettem volna, megbizonyítom méltóságos Forgách és Lepossa uraimékkal, az egész commendérozó generálissággal; mily nehezen eresztettek engem le, s mire ajánlották magokat.” Már maga az is költségébe került, hogy ide utazott a Rajnától, ráadásul arra számított, hogy kompániáját majd ő maga szervezheti meg, ám mire megérkezett, már komplett regimentet talált, így pedig a jó üzletből, a regrutázásból csurranó haszonból sem részesedhetett, pedig az ezrednél mindenki azzal dicsekszik, mennyi pénzt sikerült szerezni a verbuválás során. Neki meg csak a munka maradt, az újoncok betanítása. Azzal ugyan tisztában van, hogy csak úgy, grátisz, nem lehet hadnagy, de ő mégis azt kérné Károlyitól, hogy legyen megértő, és csökkentse a tisztí beosztás vételárát. És az is méltánytalanság, hogy ő, a tapasztalt katona ugyanoda jut, hadnagyságra, mint azok, akik soha eddig nem is voltak katonák, s csak egyszerűen megvásárolták Károlyitól a rangot.⁸⁹ Hogy végül miben egyeztek meg, mennyibe került a főhadnagyi beosztás Reviczky Jánosnak, nem ismert, de akármennyit is fizetett, hosszú távon megérte: Reviczky fényes katonai karriert futott be, generális lett.

Visszatérve Forgách Ferenchez, róla sem tudjuk, mennyit fizethetett őrnagyi beosztásért, de hogy fizetett, az bizonyos, erre egy későbbi levelében maga is utalást tett. Amint írja, az ezredtulajdonos hívó szavára, az ezred őrnagyi posztjéért hagyta ott a rajnai hadszínteret, ahol 1733–1734 telén „200 lóval volt commandírozva” egy svadronnyi vértés lovas parancsnokaként. Az invitálás hízelgő lehetett, Forgách legalábbis hálásan nyugtázta: „...kegyelmességét nemcsak alázatossággal köszönöm, hanem acceptálva obligálom magamat Excellenciádnak örökös szolgálatára. Egyébben nem is demercálhatom, hanem tekintetes Regimentinél Excellenciádnak csekély szolgálataimmal iparkodván mindenkoron azon, hogy azon Regiment mindenkor Excellenciádnak tisztességére, és hivatalom szerint tartassék ex parte functionis mode.”⁹⁰

Nem egyedül érkezett a Rajna mellől. Károlyi kiszemeltje volt a „kintiek” közül a fentebb már említett Reviczky János hadnagy és Leposa Károly (nevének *Lepossa* és *Laposa* írásmódjával is találkozunk) kapitány. Forgách volt a doyen, ő ment a kvietálási engedélyért Ulmba, február 19-én, ahol 27-én fogadta a „baiaris herceg” (azaz III. Miksa Emmanuel bajor választófejedelem, a Rajna-menti császári hadak parancsnoka), akitől – mint írja – „mind magam, mind ő kegyelmek elmenetelére szabadságot kértem”. A három tiszta „200 mérföldes útra ebben a romladozó üdőben” március 4-én indult el Ulmból. Az úticél, Bécs érintésével, Pozsony. Bécsben Károlyi ágensével találkoztak, akitől pénzt vettek fel, Forgách 4000 forintot. Március 19-én érkeztek meg Pozsonyba, ott az az utasítás várta őket, hogy menjenek Pestre.

⁸⁸ Károlyi Sándor Károlyi Ferencnek. 1733. november 8. Idézi: *Éble* 1893. 200. o.

⁸⁹ Reviczky János Károlyi Sándornak. Gyöngyös, 1734. április 4. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 62.186.

⁹⁰ Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1734. február 1., uo. No. 18.352.

Az érkezőkkel Károlyi amúgy nem nagyon foglalkozott. Személyesen csak másfél hónap múlva találkozott velük, legalábbis naplójában Lapossa kapitány először május 2-án említetik, hogy látogatást tett, Forgách pedig május 5-én; ekkor két napig vendégeskedett Surányban, s számolt be Károlynak a regiment állapotáról.⁹¹ Április és május Forgách számára a regiment strázsamestereinek és újdonsült hadnagyainak a betanításával telt el. A legénység kiképzése és az ezred felszerelése rendben folyt, amit Forgách, kellő önbizalommal, saját sikerének tekintett, legalábbis arról számol be május 14-i levelében, hogy igencsak megdicsérték ez ezredet a mustrálok, akik azt hitték, nem is friss alapítású, alig pár hónapos ezredet látnak, hanem olyat, amelyik már régebb óta lábon áll.

Pedig nem volt minden teljesen rendben az ezreddel. Az ezredesi posztra váró Károlyi Ferenc, a tulajdonos fia és az alezredesi posztot betöltő Baranyay János,⁹² szinte a regiment megalakulása pillanatától látványos presztízsharcot vívott a regiment feletti parancsnoklás jogának gyakorlásáért. A viadal, amelybe időről időre fia oldalán az ezredtulajdonos is beavatkozott, a maga, olykor komikumot sem nélkülöző fordulataival, természetesen közvetlen befolyással volt Forgách katonai karrierjének alakulására is.

Éble Gábor fentebb már idézett monográfiájában tanulságos képet festett Károlyi Ferenc és Baranyay János vetélkedéséről. A tehetséges, vakmerő és karrierje érdekében szemérmetlenül erőszakos helyettes, és a katonai mesterségben iskolázatlan, ám szinte hadvezéri ambíciókat dédelgető ezredes nem nagyon tudott megbékélni egymással a parancsnokláson. Hiúságában, rangja és társadalmi státusa sértettségében az ezredes rendre apjának panaszkodik,⁹³ aki ezt időről időre tovább is viszi Bécsbe. Baranyay ugyanakkor, érezvén a magasabb katonai körök saját személye iránt megnyilvánuló bizalmát, mitsem törődik ezzel; semmibe véve Károlyi Ferenc rangbeli és beosztásbeli elsőbbségét, úgy viselkedik, mintha ő maga lenne az ezred parancsnoka.

Károlyi Ferenc valóban nem sokat értett a gyakorlati katonásdihoz, és ezzel Bécsben tökéletesen tisztában voltak. Ezért is döntöttek úgy, hogy a vezénylő ezredesi posztot ténylegesen majd csak az alapítás napjától számított két év múlva, 1736 januárjában vegye át, addig tanulgassa a katonai mesterséget, a törzstiszti regulát pedig valamely generális környezetében sajátítsa el. Az ezredesi posztot ezalatt, mint tulajdonos, az apa, Károlyi Sándor tölti be. A fiúnak ez nem nagyon tetszett, sokallta a két év tanulási időt, azt pedig kifejezetten sértésnek vette, hogy a „mostani ifjú vitézekhez képest vénségemre, minden character nélkül ott lézengjek, s nem csak a regement álljon fel kölcségünkkel, hanem magam is minden gage [azaz fizetség] nélkül szolgálatot tegyek.”⁹⁴

Aztán úgy alakult, hogy nem lett egyetlen generális sem tanítómestere Károlyi Ferencnek: Károlyi Sándor, mint ezredtulajdonos megtartotta az ezredparancsnoki beosztást, Ferenc pedig, nem igazán körvonalazott hatáskörrel másod-ezredes, akkori szóhasználat-tal temporaneus őbester lett. Alezredesnek maradt Baranyay János, míg Forgách Ferenc

⁹¹ „...jött obervachmeister gróf Forgách Ferenc uram hozzám, kitül információkat vevén regementemről...” *Szalay László: Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei.* Pest, 1865. (A továbbiakban: *Szalay* 1865.) II. k. 122. o.

⁹² A közrendi sorból kiemelkedő Baranyay ekkor még Károlyi Sándor bizalmi embere: „Eadem die [ti. 1733. december 1-én] Baranyai János uramat declarálván vicémnek, reexpediáltam Bécsben, az felállandó regement iránt.” Uo. II. k. 102. o.

⁹³ Jellemző levél apjának a rajnai frontról 1734 szeptemberében: „hacsak patkány kárt nem tesz bennem, más nem bánt, s ugyan bánom, az ellenséggel szemben nem szállhatok; mert ugyanazért kívántam Baranyay János urammal jól lennem, hogy vezérlésével nyerhessem becsületemet, de abban eddig megcsalattattam, hanem talán megelégedi eddig való tulajdonát s nekem is hagy benne.” Idézi: *Éble* 1893. 247. o.

⁹⁴ Károlyi Sándor persze a legtekintélyesebb tanítómestert akarná, Savoyai Jenőt, az udvar azonban inkább Petrás, Seer és Czejka generálisokat ajánlotta. Ha pedig mégis az ezrednél, gyakorlatban tanulná ki a törzstiszti mesterséget, „betanító mesternek” Halász Pétert, a veterán huszár őbester, régi megbízható emberét szeretné.

az ezred őrnagya. Elég szerencsétlen hatalmi felállás, aminek meg is lett az eredménye: hároméves hatásköri torzalkodás kezdődött, ami természetesen kihatással volt Forgách katonai előmenetelére is.

Az ezred, mindentől függetlenül, március végére teljesen felszerelve, készen állt. Köpcsényben volt az ezred mustrája, május 29-én pedig Laxemburg közelében, a Schönborni réten maga a császár is megszemlélte őket. Május 30-án, az ugyancsak friss alapítású Splényi huszárezreddel Csehországon keresztül megindultak a kijelölt hadművelési területre, a Rajna vidékére. Ám már Prágából jött a panasz: Baranyay fölötté nyeglén viselkedik, maga küld jelentéseket a Bellicumnak, neki pedig csak szóban jelentett, „magát mókás positúrába vágva, hogy semmi extra ordinarium nem passéroltatik az colonnánál”.⁹⁵ Baranyay kint a Rajna mellett sem lett jobb. Ott is a maga szakállára ügyködött, egyre-másra aratta kis, huszáros sikereit, dicsekszik is vele. Károlyi Ferenc pedig szinte frusztrált a kialakult helyzettől.⁹⁶ Az év őszén inkább otthagya a hadszínteret, október 19-én hazaindult, azzal az ürüggyel, hogy a tervbe vett öt pótszázad verbuválását irányítsa Magyarországon.⁹⁷

Ferenc végül apja tanácsára hátrébb lépett, meghajolt Baranyay nagyobb katonai kompetenciája előtt, s visszatérve a Rajna mellé, 1735 késő nyarán már „apámnak” nevezi, ami tekinthető – noha csak taktikai – behódolásnak: „...kértem apámat, hogy mivel maga dicsőségének tetején van, úgyis, legyen nekem segedelmemre directiójával.” Károlyi Ferenc első önálló, harcszerű parancsnoki bemutatkozására ehhez képest még várni kellett néhány hónapot – arra 1735 októberében került sor: huszárjai élén rohammal vette be Bündlich helységet.

Személyesen Forgáchnak sem termett sokkal több hadi babér. Harci tetteit nem nagyon említik a hivatalos jelentések, és magánleveleiben is mintha magáról nem, hanem mintegy kompenzációt keresve, a „magyarok dicsőségéről” küldi beszámolóit.⁹⁸ Az ezredtörténet azért csak megörökítette nevét, először 1735. március végéről, amikor a kettesztott regiment egyik felével, öt kompániával bevonult Coblenzbe, majd a parancs szerint április 20-án Mainzban csatlakozott az ezred másik feléhez, amely Baranyay János alezredessel már régebb óta a városban tartózkodott. Útközben, április 10-én rácsaptak egy francia utászegységre, és tőlük 48 lovat zsákmányoltak. Forgách számontartott hadította az a felderítő vállalkozás is, melyet május 29-én 100 huszár és 100 dragonyos élén hajtott végre, kikémlendő a franciák Worms környéki erőit.⁹⁹ Igaz, maga a háború is furcsán zajlott, kevés nagy csata, sok apró csetepaté – igazi terepe a huszár harcmodornak. Csak hát, ezen a terepen, a Rajna mellett, a Károlyi huszároknál minden babér Baranyaynak termett. Mindenestre novemberben befejeződtek az ellenségeskedések, az ezred téli szállásra vonult Habsburg Németalföldre.

⁹⁵ *Éble* 1893. 234. o.

⁹⁶ Kettejük ellentéte még olyanban is megnyilvánult, hogy mibe öltözzenek. Felvegyék-e a párdücbört, amikor a bayreuthi herceg elé vonultak szemlére. Minek az – így az alezredes; kell az – mondja az ezredes, hiszen a párdücbőr különbözteti meg a regimentet más regimentek tisztjeitől, „...az specialitás nálunk, a kit óhajti látni, és nem azért ajándékozták a párdücbört, hogy a lábában tartsák”. Uo. 237. o.

⁹⁷ A főként a Tiszántúlon és a Partiumban folytatott toborzásnak különös aktualitást adott a Szegedinác Péro vezette parasztfelkelés, amelynek leverésébe végül is kénytelen-kelletlen a frissen szerzett huszárok is belekeveredtek. Erről legújabban: *Seres István: A Károlyi-huszárezred hadkiegészítése a Tiszántúlon Szegedinác Péro felkelése idején. Békéscsaba, 2010.*

⁹⁸ „...szeretik ugyan az magyart, mert merik mondani, hogy az eddig vitt háborút magyar vitte, de fárasztják is az embert, mert mindenüvé csak magyar katonát mindenike kíván, gondolván magyar lévén véle, az expedíciója bizonyosabb” – jelenti büszkén Károlyi Sándornak. Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1734. szeptember 3. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.363.

⁹⁹ *Pizzighelli* 1897. 114–115. o.

Ekkortájt kezdődött a Károlyi–Baranyay vetélkedés második felvonása, amelyben már, mint igen céltudatos, önépítő mellékszereplő, színre lépett Forgách Ferenc is. Nyitányként Baranyayt, háborús érdemeire tekintettel, 1735. október 29-én ezredessé léptették elő, ám mivel akkor üres ezredparancsnoki állás egyetlen huszárezrednél sem volt, egyelőre maradt a Károlyi ezred állományában. Ez lett a baj, mert Baranyay, lévén immár azonos rangban Károlyi Ferencsel, még inkább úgy kezdett viselkedni, mint aki az ezred tényleges vezénylője. S hogy ez a cím mennyire megilleti, fennen lobogtatott egy Savoyai Jenőtől érkezett levelet, melyen titulusa „Colonelle et Commandant” volt. Amitől viszont Károlyi Ferenc sértődött meg, hiszen ekkor ő már teljes joggal – letelvén a két év várakozási (tanulási) idő – a regiment parancsnokának tekinthette magát. Reklamált is miatta az Udvarnál, mire megnyugtatták: az illetén címzés „error Cancellariae”.

A dolgokról természetesen Károlyi Sándor is értesült, és Ferenc fia érdekeit képviselve, dörgedelmes levélben kerek-perec megírta Baranyaynak, hogy ne is áhítozzon az ezredesi posztra, mert az Károlyi Ferencé. Amire a válasz is hasonló hangvételű volt: Károlyi Sándor azt tesz, amit akar, azt nevez ki, akit akar, az őt nem érdekli. Ő teljesen szabályosan lett ezredes, itt a Károlyi ezredben, s amint az másutt is szokásban van, itt is marad, egészen addig, amíg a Haditanács nem ajánl neki egy megüresedett ezredesi állást. Sőt, innen fogja felvenni fizetését is, amint az ugyancsak szokásban van.

A feszült helyzet jó egy évig eltartott, s már-már párbajig fajult. Közben pedig Ferenc kapta az apai instrukciókat, nehogy felüljön Baranyay harciasságának, nehogy duellumra menjenek, hanem legyen kemény, s mint az ezred commendáns colonellusa, éljen a hatalmával, veresse vasra Baranyayt, hiszen az, bárha már ezredes is, státusa szerint mégiscsak egy beosztott alezredes: „... mutasd meg, hogy Eő Felsége s Bellicum Tiszte vagy, és miként kellések Eő felsége és a Bellicum ordereit respectálni.” A háttérben ugyanakkor, az Udvarnál, a Haditanácsnál, a hercegprímásnál, Pálffy János országbírónál, mindenkinél, akinek csak befolyása lehet, azon mesterkedett, hogy Baranyay Jánost elhelyezzék valóságos parancsnoknak egy másik huszárezredhez, amit 1736 novemberére meg is találtak – a Hávor ezred megürült ezredesi posztját. Amit azonban Baranyay nem akart elfogadni, és meglehetősen nyers szavakkal közölte, hogy ő az ezredtől nem fog távozni, sőt parancsnokolni akarja. A kinevezési diplomát átadni szándékozó kvártélymesternek – ahogy ő azt Károlyi Sándornak visszamondta – így reagált: „meg fogom mutatni, ki vagyok, és amint az ezredhez megyek, parancsban fogom kiadni, hogy az ezred commendánsának ismerjenek. Jaj annak a tisztnak, ki engem parancsnokának nem akar elismerni, azt meghurcolom úgy, hogy megemlegeti a nevemet. És majd meg fogja látni mind az öreg, mind az ifjabbik Károlyi, mit fogok vele cselekedni.”¹⁰⁰

Aztán mégiscsak elrendeződtek a dolgok: Baranyay – némi bécsi ráhatással – megkövette Károlyi Sándort, hogy ő nem is azt, és úgy mondta, ahogy a kvártélymester értette, majd a helyzet méregfogát is kihúzták, úgy, hogy Baranyay generális rangot kapott, s hogy létrejöjjön a tényleges béke is a felek között, azt terjesztették az udvarból, hogy mindezt Károlyi Sándor járta ki Baranyaynak. Vagyis mindenki jól járt, a Károlyiak megszabadultak Baranyaytól, ő pedig elérte a célját, a tábornokságot. S ami még pozitív hozadéka ennek a történetnek: Károlyi Ferenc, „mellőzése” két éve alatt létrehozott ezrede számára egy olyan regulamentumot, amelyet a magyar katonai tudományosság azóta is számon tart.¹⁰¹ És természetesen jól járt Forgách Ferenc is, mert végre előléphetett, megkapta előbb a rangot, majd pár hónapra rá az alezredesi beosztást is.

¹⁰⁰ Idézi: *Éble* 1893. 301–302 o.

¹⁰¹ *Markó Árpád*: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez. III. közlemény. A XVIII. század magyar katonai nyelve. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1959. 1–2. sz. 154–155. o.

De amíg ide elért, addig sokat kellett instanciáznia.

Amikor még 1735. november elején megérkezett az ezredhez a hivatalos írásbeli értesítés Baranyay előléptetéséről („obristlaidinant úr avancientumáról”), Forgách nem sokat várt, rögtön Károlyi Ferenchez sietett saját előléptetése érdekében. Aztán Károlyi Sándorhoz is kérvénnyel fordult, hogy igényt tart a megürült beosztásra, s ezzel együtt természetesen az alezredesi rangra is: „...Excellenciádnak, az Tekintetes Regimentnek erectiojával kegyelmesen kiadott decretumával, mind gratiájával, hozzám kegyességinek mezeje kinyit, és hála adatik. Azért alázatossággal, res tantaliter, supplicanlom kívántam (mely iránt Obrister uramnál is instanciámat tettem): régi szokás szerint, méltóztassék csekély személyem iránt excellenciád recommendatiókat tenni; Excellentiádat kegyesen emlékeztetvén, parancsolataira, más regementtül merő ingyen való ide jövetelemről, több szíves fáradozásaimról, és ezen háború által viselt Tekintetes Regimentnek gondviseléséről, mellyekben kötelességemet respiciáltam: [ezért] engemet, obristleidinant uram promotiójával előállandó Obrist Leidinantossággal consoláltani méltóztassék. Ezért Excellenciádmak, a Regimentnek és az egész Károlyi háznak örök szolgálataira holtomig devolcálom magamat.”¹⁰² Mivel válasz nem érkezett, decemberben még két érdeklődősürgető levelet¹⁰³ küldött Károlyi Sándornak, aztán meg Károlyi Ferencnek írt: „alázatosan várom, hogy méltóságos Obrister Urunk méltóztassék kegyes ordere által tekintetes Regimentink obristlaidinantjának declaráltatni kegyes decretuma tenora szerint...” – válasz azonban onnan sem jött.¹⁰⁴

A törzstiszti előléptetéseket a szokásrend szerint – hacsak nem protekció vagy más egyéb magasabb érdekek és/vagy érdemek alapján, soron kívüliségről volt szó, s ilyenkor a kezdeményezés felülről, az Udvartól származott – az ezred vezénylő ezredese indította el, javaslatot tett az ezredtulajdonosnak, aki azt felterjesztette a Haditanácshoz. A rangemelés szentesítő pátenst mindig a Haditanács állította ki, ez a végső eljárás azonban lényegében már csak formális volt, többnyire helyben hagyta a felterjesztést. Ha csak rangemelés nélküli kinevezésről volt szó – ilyenkor nem is járt a státusnak megfelelő fizetség – azt ezredben belül, ezredtulajdonosi intézkedéssel is el lehetett rendezni, ami persze a későbbiekre nézve előnyös volt a delikvens számára, mintegy „előszobája” a majdani szabályos felterjesztésnek és a végleges előléptetésnek.

Vagyis Forgách alezredessége – bármelyik megoldásban is – a két Károlyi kezében volt, amire folyvást figyelmezteti is a két érintettet. Kinevezést kezdeményezni az „Udvarnak nem szokása, hanem proprieteri az colonellusok dispositiójában marad in conferendo loco az avancirozott obristlaidinant helye” – írta egy 1736. januári levelében Károlyi Sándornak, azazhogy Károlyi ültesse be őt az üres alezredesi státusba, s meg is indokolja, hogy „az rang, az ki installacionális, et non decreta jár az álló regementeknél”. Majd azzal folytatja, hogy ő eddig mindenben az ilyenkor szükséges protokoll szerint járt el – „mind két obrister uraimék előtt declaráltam publice magamat” –, és természetesen kész lesz megfizetni a beiktatásnál szokásos 2000 forintos adminisztratív költséget is. Lépni kell tehát, mert egyáltalán nem jó a regementnek, ha az alezredesi poszt hosszú ideig üres, mert esetleg más konkurens is pályázhat rá. Bezzeg háborús években, ha halál okán üresedik meg egy hely, akkor azonnal betöltik, a rangidős lép a megholt helyébe, mégha a státussal járó fizetést nem is kapja meg. Neki sem kellene az alezredesi gázsi, hiszen tudja, a prima plánán, a fizetési listán még ott van Baranyay János.

¹⁰² Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1735. november 10. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.385.

¹⁰³ Ezek a levelek nem maradtak meg, rájuk egy későbbi levélben történik utalás.

¹⁰⁴ Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. 1735. november 29. Uo. 13.886.

Gondolja meg Excellenciád, írja, „hogy én Regimentemet elhattam Excellenciád parancsára kárommal, kötelességemmel, pénzem excessiójával, és Excellenciád szárnyai alá siettem, gondolván, mint Édes Apámhoz jöttem, és véremhez”, amiért – legalábbis Forgách erre számított – őt, a „hűséges familiárist” Károlyi pártfogói támogatásban is részesíti. Mi tagadás, ő bizony többet remélt, és nem azt, hogy „avanciementumában kárvallott” legyen, s ami számára annál inkább is szomorú, mert időközben a magyar lovasságnál már hat őrnagy is feljebb lépett.

De ami miatt különösen vigasztalan („disconsolatioban van”): már kapja a gratulációkat az előléptetéshez, és ő kénytelen füllenteni, azt mondani, hogy már kezénél van Károlyi „installálendő parancsolattya”, s csak arra vár, hogy megérkezzen a hivatalos értesítés is a hercegtől (ti. Savoyai Jenőtől). Majd pedig egy kis teátralitás, mondandóját nyomtatékosítandó: „élet és böcsület egy úttal járván, és az ki énnékem elvesz, és káromra, akkor inkább életemet is vegye el.” S még egy kis bekerítő művelet: ő megehetette volna, hogy átnyúl Károlyi feje fölött, és a szolgálati út megkerülésével az alezredekéért a generalátussághoz fordul, s ami ráadásul szabályosan járható út lenne, mivel az ezred még a Rajna-menti hadakhoz tartozik, és a hadműveleteknek sincs hivatalosan még vége („...lévén az egyik had in operationibus...”), ilyenkor pedig, hadi körülmények között az illetékes generalísság is tehet előléptetési felterjesztést. Nyilván meg is tennék hadi érdemei alapján, ha oda fordulna protekcióért, ő azonban nem ezt az utat szeretné járni; azt szeretné, hogy a felterjesztést Károlyi tegye meg. A levél végére pedig, igazán összeszedve a bátorságát, kimondja, mi (vagyis inkább ki) a probléma gyökere – Károlyi Ferenc személye: „...Juthat ugyan eszébe excellenciádnak, hogy qua obristleutnantnak költetett volna inqvirálnom nékem, de méltóságos Óbesterem vetvén közénkben, el költetett haladni, mely ellen se én, se Baranyai úr egyet sem szólottunk, tudván azt, hogy Excellenciádnak constatalnia maga fiában illő és conveniens volt. De mindazonáltal csak kárunk volt” – így vonva le a végső konklúziót.¹⁰⁵ Ha jól értjük sorait, mintha érközösség alakult volna ki Forgách és Baranyay János között... Mindenesetre február 23-án újabb ostromló levelet küldött Károlynak: soká kell-e még oktalanul szenvednie – kérdezi az ezredtulajdonostól, vagy valami vétke van, mert már nagyon kedvetlen, de azért teszi a kötelességét.¹⁰⁶

Azután, ahogy 1736 tavasszal visszaérkezett az ezred Magyarországra, Forgách rangemelés iránti instanciái meggritkultak. Nem csoda – alezredes lett. Pontos dátuma nem ismert, de egy május 8-i keltezésű okmányon már mint a Károlyi ezred vice-colonellusa szerepel, novemberben pedig, amint azt fentebbről már tudjuk, amikor Baranyay Jánosnak kiállították a Hávör ezredhez szóló óbesteri kinevezését, formálisan is megnyílt az út a tényleges alezredekési státuszba helyezése előtt.¹⁰⁷ A kinevezést nyomban meg is köszönte

¹⁰⁵ Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1736. január 10. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.403.

¹⁰⁶ Uo. 1736. február 23. No. 18.404.

¹⁰⁷ A történethez tartozik, hogy Baranyay csak generalísi kinevezése után távozott az ezredtől. Forgách erről 1737. április 30-án Veszprémből tájékoztatta Károlyi Sándort, hogy aznap indult (ti. Baranyay) Gradiskára, ahová commendánsnak nevezték ki. (MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.417.) A történet folytatása és befejezése: Baranyay az elkövetkezett hadjáratban a Károlyi huszárokból és határőrvidéki rác lovasokból álló harccsoport parancsnoka lett, ily módon – immár minden félreértelmezhetőség nélkül, hivatalosan – Károlyi Ferenc parancsnoka is. Károlyi Ferenc itt, a néhány hónappal előbbi még riválisát már „Baranyay Battyámként” titulálja, a július 31-én Banja-Lukánál lezajlott vesztés csatában pedig, amikor Károlyi Ferenc életveszélybe került, éppen Baranyay segítette ki a szorult helyzetből. Mindazonáltal legszebb öröm a káröröm: hogy a menekülés közben Baranyay egész bagazsiája odaveszett, a törököké lett, apjának írt levelében azért csak nem állja meg, hogy az esetről ne maliciával tudósítson. Lásd: *Éble* 1893. 397. o.

Károlyi Ferencnek „...Excellenciádnak hozzájárult, s eleitül fogvást kegyesen ígért protekcióját”.¹⁰⁸ Forgách helyére, az őrnagy posztra Győri Péter kapitány került.

1736-ban, augusztustól november végéig a Károlyi regiment a déli végeken (Novoszelő, Pétervárad és Zimony) táborozott a török elleni csoportosítás részeként, Pálffy János parancsnoklása alatt. Télre Somogyban szállásolták el őket;¹⁰⁹ Forgách az alezredesi kompániával együtt Mernyén volt. Közben Edelényről „napamasszonytól” rossz hírek érkeztek a család „notabilis káiról”, ezért levélben többször is szabadságolását kérte,¹¹⁰ ám mivel ehhez a két Károlyi nem járult hozzá, a feleségét, Mária Teréziát és idősebbik leányát, Ludmillát hozatta magához. Decembertől egészen május elejéig együtt voltak; a nej, a leány és a „kisasszony”,¹¹¹ május 6-án indult vissza Edelénybe.

Ezekben a napokban vonult el a regiment is a Dráván túlra. 1737. május 27-én érkeztek meg a Száva mellé kijelölt táborba, ahol Hildburghausen tábornagy hadtestének könnyűlovasságát adták. Forgách itteni konkrét ténykedéséről, tetteiről nem igen szólnak a hadijelentések; a parancsnoki teendőket már személyesen Károlyi Ferenc gyakorolta, mellette pedig, minthogy az (ti. Károlyi) egyre csak a korábban, Baranyay János mellett ki nem élhetett parancsnoki ambícióját és személyes vitézségét próbálgatta, Forgáchnak nem is igazán maradt tere. Amiről sikerként az ezredtulajdonosnak maga beszámolt, július végén, Banja Luka ostroma felvezető szakaszában a városlakóktól szerzett zsákmány: 198 marha. Az ezt követő, augusztus 4-én lezajlott nagy ütközetben viszont a császári csapatok súlyos vereséget szenvedtek.¹¹² Október végére befejeződött az azévi hadjárat, a Károlyi regiment leharcolva, létszámban erősen megfogyatkozva, november 18-án Péterváradról a kijelölt téli szállásra indult, Zólyom, Liptó, Arva és Túróc vármegyébe.¹¹³ Forgách a stábbal Namesztón volt kvártélyon, ahonnan január végén – öt év után végre – hazamehetett Edelénybe. Onnan április végén tért vissza a regimenthez.

1738-ban a Károlyi huszárokat Lotharingiai Ferenc Al-Dunánál működő főszeregéhez rendelték. A Dessóffy (István) és a Ghillány regimenttel kerültek egy dandárba, a dandár parancsnoka előbb Splényi Gábor volt, majd miután ő megbetegedett, ezredparancsnokként Károlyi Ferenc lépett a helyére. Károlyi ekkor már (1738. július 1-jétől) a regi-

¹⁰⁸ Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. Mernye, 1736. december 14. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.415. Forgách alezredesi kinevezési okmánya a családi levéltárban nem található.

¹⁰⁹ A kompániákat, beszállósolásra az egyes somogyi járásokra, a szigetvárra, a kaposvárra és a kanizsaira, a vármegye 1736. november 26-i közgyűlésén osztották szét. Így a szigetvári járásban, Csoknyára szállásolták be az ezredtörzset, 48 lovával együtt, ugyanide, és megosztva Jádra, az ezredtulajdonosi kompániát (70 huszár és 75 ló), valamint Istvándiba az ezredesi kompániát, 89 emberrel és 101 lóval. A kaposvári járásban Szomajomban és Mernyén helyezték el az alezredesi kompániát (94 huszár és 104 ló), valamint Somogyváron Kövesdy kapitány kompániáját (102 ló, 96. huszár), illetve Kőröshegyen Baranyi kapitány kompániáját (90 huszár, 95 ló). A kanizsai járásra jutott Matskássy kapitány kompániája 90 huszárral és 96 lóval. Őket Tapsonyban szállásolták el. Lásd: *Taubert Ernő: A katonaság elszállósolása és ellátása Somogy vármegyében a XVIII. század első felében*. Pécs, 1928. 30. o. Legújabbban, átfogó szemlélettel: *Schramek László: Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*. Pest Megyei Monográfia közalapítvány. Budapest, 2011. 48–53. o.

¹¹⁰ „...csak Excellenciád és Öbester úr kegyességi hazamenetelemre való engedelmemet nem applacidálják, melyet is alázatosan supplicálok – írja Károlyi Sándornak – [...] már complete négy egész esztendeje szegénységemet sem láttam, nem disponálhattam, hanem hogy feleségemet elhozattattam. Avval is oly majorságot tettem, én-é vagy más vagy mi ketten, hárommá is leszünk hevertünkben.” Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. Mernye, 1736. december 22. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.416.

¹¹¹ A „kisasszony” minden bizonnyal azonos a L’Huillier végrendeletben említett Charlotta kisasszonnyal, Zeno Offé lányával – valószínűleg távoli rokon –, aki az edelényi házban, Magdalena de Saint-Croix szárnyai alatt nevelődött.

¹¹² A dolog pikantériája, hogy a Haditanács, a vereséért bűnbaknak, mint frissen kinevezett tábornokot, Baranyay Jánost szemelte ki, akit csak a főparancsnok, Hildburghausen tábornagy kiállása mentett meg az eljárás alól. *Rédvay István: Az 1735. augusztus 4-i banjalukai ütközet. Hadtörténelmi Közlemények*, 1934. 3–4. sz. 215. o. Lásd még 108. lánjegyzet.

¹¹³ Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1737. november 18. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.437.

ment tulajdonos ezredese is.¹¹⁴ Az összecsapások július elején kezdődtek; előbb Kornya, majd Mehádia körül, később Orsovánál voltak nagyobb csaták,¹¹⁵ ezek mindegyikében részt vettek a Károlyi huszárok. A krónikák többek között azt is feljegyezték róluk, hogy Mehádiánál, hitelesítendő vitézségüket, 600 levágott török fejvel tértek vissza a táborba – megrökönyödésére az efféle győzelmi triumfálástól indignálódó császári hadvezéreknek.¹¹⁶ A csatában fontos szerepet játszott Károlyi Ferenc, a rákövetkező évben kapott tábornoki előléptetéséhez éppen ez a mehádiái győzelem lesz majd az egyik érdempont. Károlyi ezután még részt vett az Orsovánál lezajlott (vesztes) csatában, ahol megsebesült, ezt követően megbetegedett, emiatt augusztus 14-én elhagyta a tábor, két hónapig Csongrádon lábadozott, aztán fürdőbe ment Budára.

Forgách karrierje, csakúgy mint korábban, ekkor is direkt módon kapcsolódott Károlyi Ferencéhez. Az ezred közvetlen vezénylése már akkor rámaradt, amikor Károlyi Splényi János dandárparancsnoki helyére lépett, amikor pedig a sebesült és lebetegedett Károlyi elhagyta a hadművelleti területet, lényegében a regiment mindenese lett, s a hadi-évből még hátralévő két-két és fél hónapra ideiglenesen átvette a Károlyi Ferenc távoztával megürült dandárparancsnoki posztot is. Igaz, a harcok kifáradása miatt e minőségében sok teendője nem akadt.

Az 1738–1739-es téli kvártélyt a regiment Békés, Arad és Zaránd vármegyében töltötte, Forgách jobbra Aradon és Csabán. De mintha nem örvendezett volna egyértelműen a váratlanul rászakadt stallumoknak – legalábbis úgy tett –, levélben többször is panaszkodott a sok tennivaló miatt,¹¹⁷ ugyanakkor ráértett, hogy a helyzet közvetlen haszonnal járhat, meggyorsíthatja ezredesi előléptetését. Hogy előléphessen, annak feltétele Károlyi Ferenc tábornoki kinevezése volt; ez 1739. március 25-ével meg is történt. A probléma azonban ezzel még csak látszólag oldódott meg, Károlyi Ferenc ugyanis a ranggal együtt nem kapott semmilyen tábornoki beosztást, és maradt (tulajdonos ezredesként) az ezredesi státuson, így Forgách sem léphetett tovább. Jó két évet kellett várnia, kívárni, amíg Károlyi Ferenc 1741-ben megkapta altábornagyi rangját; addig, alezredesként lényegében ő volt a Károlyi huszárezred parancsnoka. Sőt, a grockai csatában, 1739. július 23-án nemcsak a saját ezred élén állt, de kommandója alá osztották be Dessöffy István huszárezredét is, s mint a sereg könnyűlovasai, elővédként, ők haladtak a csatára vonuló sereg élén. Mint ismert, a csata a Habsburg sereg súlyos vereségét hozta; a veszteségek is igen súlyosak voltak: 10 tábornok, 350 tiszt és 5500 fő a legénység soraiból. A presztízvesztés mellett a háború legsúlyosabb stratégiai következménye Belgrád elvesztése volt; a két birodalom között a határvonal ismét a Száva és az Al-Duna lett.

¹¹⁴ A tulajdonoscsera Károlyi Sándor kezdeményezésére történt. Az utód beiktatására, bár csak szerény diszkvionulással – mindösszesen 160 Károlyi huszár volt jelen –, az előírt ünnepélyes külsőségek között került sor Philippi tábornagy előtt. A tábornagnak a „vorstellirozásért” szokásos tarifaként 100 arany járt, amit azonban Károlyi Ferenc, önnön személye fontosságához mérve méltatlanul kevésnek talált, s hozzáadott egy szépen felkantározott magyar lovat, mondván, hadd legyen emlékezetes, hogy nem akárkit, hanem „magyar öbestert installált”. A tábornagy akceptálta a nagyvonalúságot, ám a lovat visszaajándékozta, s helyette inkább tokaji bort kívánt, amelyet egyszer korábban Károlyiéknaál fogyasztott. *Éble* 1893. 435–436. o.

¹¹⁵ *Rédvay István*: Az 1736–39 közötti törökországi háborúk. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1935. 3–4. sz. 277–290. o.

¹¹⁶ *Pizzighelli* 1897. 147. o.

¹¹⁷ „...fél desperatiókban lévén tudván mindeneket, megvallom, unni kezdem, látván olly circumstantiákban tétetve lennem, hogy rövidséges minden dolgom. Látván másokat, tudom, azt legalább főképp mostani circumstantiákra nézve nem promoveáltatnék, és öbesterré cancelláltatnék...” Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. 1738. december 4. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.506. Vagy: „...énnekem szerencsém és gyönyörűségem Tekintetes Regimentnek leghevesebben szolgálnom...”, az azonban hiúságában nem tetszik neki, hogy amikor az ezredet említik, „...nem mondanak egyebet, hanemhogy Károlyi Regimentje, az én nevem örökké alszik...” 1739. május 19. Uo. No. 18.530.

Károlyi Ferenc tábornoki előléptetése és parancsnoki posztra nem-helyezése, más szempontból is érdekes kérdés volt, vagy mondjuk inkább úgy: azzá tette az érintett. Személyes az ügy, személyes az ambíció, a karrier, a probléma azonban általános: mit ér a császári seregben a generális, ha magyar? Amikor Károlyi, mondhatni saját elhatározásból, a nyár közepén megérkezett a főszereghez, és ott rangjához illő beosztást kért, Wallis tábornagy fővezér, az egyik, két huszárezredből álló dandár élére akarta állítani, ő azonban azt visszautasította, követelve, hogy tábornoki rangjához illően, német ezredkből álló dandár élére nevezzék ki. A tét itt már nemcsak az ő személyes presztízs volt, a kérdés az, hogy egyenrangú-e egy magyar generális egy német generálissal? Egyenrangúak-e a huszárezredek vagy a belőlük képezett lovasdandár a dragonyos- vagy vértesezredekkel, illetve a belőlük álló lovasdandárral? Vagy másként: parancsnokolhat-e egy, csak huszár karrierrel rendelkező generális német lovasezredek fölött? Van-e döntési joga egy huszárdandár parancsnoknak, vagy csak egyszerű parancsközvetítő, parancsvégrehajtó? Ami a problémában végső fokon összegeződik, az a huszárság mint csapatnem integrálódása a császári seregben.

A kérdés ugyanakkor a katonai karrier kifizetése szempontjából is élesen vetődött föl. Ugyanis akiknek *csak* huszár pályafutása volt, s abból léptek elő tábornokká, a korszak katonai értékrendjében nem számítottak igazi tábornoknak, mint ahogy akkor még a huszárság sem számított a német lovassággal azonos értékű csapatnemnek. Az óhajtott egyenrangúsodás csak a század közepétől, második felétől vált érzékelhetővé, Nádasdy Ferenc és Hadik András felemelkedésével, akiknek megelőző katonai karrierje kifejezetten huszár pályán haladt. Magyarok, akik még a század első felében magasabb parancsnoki pozíciókba kerültek, mint például Pálffy János vagy Batthyány Károly, Esterházy Miklós, a nehézlovasságnál vagy gyalogságnál (is) szolgáltak, s persze a csúcsra jutásban arisztokrata származásuk és politikai kapcsolataik is segítették őket. Mindezzel együtt is a korszak Magyarországon a közvélekedés még évtizedeken át, a problémát politikai szintre emelve, a haderőben a „magyar elem” hátrányos megkülönböztetését látta.

Károlyi Ferenc végül is kitarított álláspontja mellett, nem fogadta el a huszárdandár parancsnokságot, és addig presszionálta Wallis tábornagy, fővezért, míg az végül ígéretet nem tett a megoldás érdekében a probléma felterjesztésére a Haditanácshoz. Ám mire az állásfoglalás megérkezett volna, lényegében véget ért a Habsburg fegyvereknek nem sok szerencsét hozott háború, így a megoldás ebben a kérdésben már a következő évtized hosszú háborúira maradt.

A háború befejeztével a Károlyi huszárokat 1739–1740 telén Szatmárban, ’40–41 telén pedig a hajdúvárosokban és Debrecenben kvártélyozták el, így Forgách, elég közel lévén Edelényhez, többször is hazamehetett, többnyire betegségek (beteglátogatás)¹¹⁸ okán, de szabadságolási kérelmeiben, indokként hivatkozik a javaiban esett, közelebről nem részletezett károk rendezésére, javítására is. „Hacsak jószágaimban nem restaurálom magamat, gyövívő campániát nem is tehetem, most is adós lovon szolgálók” – írja talán megbocsátható túlzással a kérelemben Károlyi Ferencnek.¹¹⁹ Bizonyos, hogy meglátogat-

¹¹⁸ 1740 karácsonyát felesége betegeskedése miatt töltötte Edelényben, őt látogatta. Onnan december 28-án indult vissza a kvártélyba. „En megvallom, hogy elválásom is tőle inter sepum et meum valla az feleségem egészségében, Napamot pedig alteratiojában fekvé hattam...” Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1741. január 8. MÖL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.611. Februárban újabb betegség hívta Edelénybe, ekkor anyósa betegedett meg: „...mai nap vettem szidását feleségemnek, hogy édes öreg napamasszony súlyos betegségbe esett légyen 3 naptúl fogvást...” Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. 1741. február 3., uo. No. 18.627. 1740 szeptemberében ugyancsak beteg anyósát látogatta: uo. No. 18.587.

¹¹⁹ Uo. No. 18.544.

ta Károlyi Sándort is, aki 1740. április 25-én „nagy ordinariát” tett az ezredet illetően.¹²⁰ Mindemellett a kvártélyozást a regiment nem töltötte tétlenséggel. Az 1739-ben kitört pestisjárvány miatt kordonszolgálatra rendelték őket, és 1740-ben, Debrecenben éppen a járvány miatt kitört lázongásnál is ők asszisztáltak a rend helyreállításához.¹²¹

Az újabb, az örökösödési háborúba az ezred korán bekapcsolódott. A marsrutát 1741. február 18-án vették kézhez, és Abaúj, Torna, Zólyom és Trencsén érintésével, Forgách-csal az élen, kétnaponkénti pihenővel Szilézia felé vették az irányt. „Eddig mársunk szerencsés vala, és a katonaság kedvvel mégyen” – jelentette Károlyi Ferencnek április 12-én, Gyetvárról. Április 28-án érkeztek Brünnebe,¹²² így a háború első nagy összecsapásából (Mollwitz, 1741. április 10.) kimaradtak. Első feljegyzett csatájukat május 11-én vívták, ekkor Reviczky János kapitány kompániája csapott össze egy jelentősebb létszámú porosz csapattal. Ősztől kezdve – ekkor már a franciák ellen is – több kisebb összecsapásban vettek részt, egyikben, 1742. január 3-án, Forgách személyes irányítása alatt, egy nagyobb létszámú francia előőrsöt vertek szét, 65 hadifoglyot ejtve. A regimentet a háborúnak ebben a szakaszában végig Forgách parancsnokolta úgy is, hogy elég hosszú ideig nem is volt mellette más törzstiszt. „Isten az bizonyság, – jelentette Károlyi Ferencnek – stabalis csak magam vagyok, több tiszt uraimék nem győzik, lassankint a strapacziátul beteg kezdenek lenni, annyival inkább súlyosodik terhem. Tartok, hogy magam is kidőlök, vagy maradok magam.”¹²³ De aztán nem kellett sokat várnia, mert 1742. január 5-én megérkezett alezredese (Vay László) és őrnagya (Győry Péter) is, legalábbis erről tudósítja Károlyi Sándort Ebersdorfból.

Forgáchot 1741 októberében léptették elő ezredessé, s nevezték ki egyúttal a regiment ezredesi posztjára.¹²⁴ Károlyi Ferencnek mondott köszönetet, és jelenti, hogy „az nékem adományozott királságot most fogom conferálnom, érdemes és vitéz legényeknek”, de azt azért megjegyzi, hogy örült volna annak, ha Károlyi is küldött volna a beiktatásra valami hivatalos recommendációt, mint írja: „...nem magamnak és érettem, hanem tekintetes regimentinek és regimentéért...”¹²⁵ Persze mindehhez, az előléptetéshez, az kellett, hogy Károlyi Ferenc is feljebb lépjen egy rangosztályt. Altábornagy lett, és beosztást kapott – a Tiszántúli districtusban apja, Károlyi Sándor helyettese lett.¹²⁶ Forgách pedig küldi szerzili gratulációját, egyben pedig köszöni saját előléptetését.¹²⁷

Forgách, ezredesként, egy évig állt a Károlyi regiment élén. Amikor a „prusszussal megkötöttet a békesség” (Berlin, 1742. július 28.), a Károlyi huszárak már a franciák ellen, a csehországi harcokban vitézkedtek, részt vettek Prága blokádolásában, Festetich

¹²⁰ „Érkezett Gróf Forgách Ferenc oberlaidinantom, kivel 25. is voltam és tettem nagy ordinariát, 2. és 28. postát expedáltam. Gróf Forgách Uram is elmenvén Tüllem.” *Szalay* 1865. 157. o.

¹²¹ *Moess Alfréd – Román Éva: Az utolsó nagy pestisjárvány Debrecenben. Adalékok az 1739. évi járvány történetéhez. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 7. [Debrecen, 1974.] 117–130 o., és Kristóf Ildikó: A pestis pestise. Járvány és lázadás Debrecenben. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_pestis_pestise_jarvany_es_lazadas_debrecenben/ (Az utolsó letöltés időpontja: 2012. 07. 08.) A pestiskordon szolgálatról: *Magyar-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. Budapest, 1929. Reprint. Dr. Magyar-Kossa Gyula örökösei, Szegedi nyomda, 1994. 159. o. A Károlyi huszárak szerepéről Forgách jelentései alapján: Pizzighelli 1897. 158. o.**

¹²² Egy Brünneből keltezett levelében Forgách arról számolt be, hogy az ezred zászlait nem hagyják Brünneben a Spielbergben, hanem magukkal viszik a hadszíntérré. Uo. 162. o.

¹²³ MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.669.

¹²⁴ Ezredesi kinevezési diplomája: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 F. I. 21. f. 4.

¹²⁵ Forgách Ferenc Károlyi Sándornak. Okralicz, 1741. december 30. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.669.

¹²⁶ A pátenis szerint: Károlyi Sándor segítségére alája rendeli Károlyi Ferencz grófot altábornagyi ranggal, „hogy így a te bölcs elméd, s nálunk tudva levő hűséged, és a hadi dolgokban régi experientiád a dolgot jól végben vihessé”.

¹²⁷ Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. Heratitz, 1741. december 24. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.660.

József dandárában. Forgách innen küldte győzelemittas jelentését Károlyi Ferencnek a július 29-én megesett csatáról: „...mink utána Prágát és ellenség táborát el zártuk volna ... futásra kigyövnén az ellenség 10 000 csupa gavallériája 6 álgúyval, annak rajta rohanunk, és hat óráig tartott verekedés után, csupa magyarság lévén, minden németek nélkül; abbul ugyan 1000 gyütt segedelemre, de már még az completonium után is. Ha gyött volna idejében, egy sor sem ment volna az ellenségből. Hanem tek. Regimentjéből elesett Kövesdy, sebesült 24, elesett 9 katona, 4 ember fogságba esett, továbbá 9 ló, megsebesült 39 ló.”¹²⁸ Prága alól természetesen ezen kívül is folyamatosan mentek a beszámolók, többek között arról, hogy – már előrevetítve tábornoki előléptetését – kinevezték a Károlyi és Beleznay huszárezredből álló dandár parancsnokává. „Az Armadánk elmene, az succursus eleiben, én úgy itt maradok. Festetics úr, ki is túl a vízen [ti. a Moldván], magam meg innen, csupa magyarral, és rác gyalogokkal bloquadoljuk Prágát.”

Aztán pedig valóban megtörtént, amire titokban várt – a tábornoki előléptetés. „Nem kétlem, ne talán eddig értésére esett légyen minden reménységem fölött megesett promotióm generállisságra” – tudósította büszkeséggel Károlyi Ferencet. Tábornoki előléptetési diplomáját ugyan csak 1742. október 8-án állítják ki,¹²⁹ de azt már annak előtte tényként kezelte, s meg is kezdte kvietálása előkészítését az ezredtől. Főleg a pénzügyeket kellett rendben hagyni, aminek lebonyolítását az ezred kvártélymesterére bízta. Vele egyezett meg abban is, hogy átmenetileg az ezred kasszájából egészíti ki az ezredesi és új tábornoki javadalmi közötti különbözetet.¹³⁰ Mindazonáltal most, „midőn quietál,” azért volna egy kívánsága is az ezredtulajdonoshoz: ezredesi kompániáját – pénzt nem kér érte – arra érdemes katonának, jó tisztnek adná át, „in specie Öcsém báró L’Huilliernek.”¹³¹ Ebből is méltóztatik meglátni az intertentiómat.¹³² Az ezred élén Szluha György ezredes követte.

Forgách magasabbparancsnoki ténykedéséről keveset tudunk.¹³³ Annyi bizonyos, hogy 1743-ban, Nádasdy Ferenc hadtestében egy nagyobb könnyűlovas csoportosítás parancsnoka volt, amely a Beleznay huszárezredből és Menczel Dániel szabadhuszárijából képződött, s a Majna mellett vitézkedett. Ezt követően Arnberg tábornagy törzsében teljesített szolgálatot.¹³⁴ Dandárjával, folyamatos együttműködésben egykori Károlyi ezredbeli törzstiszt társával, Baranyay Jánossal, Osztrák Németalföldön, Namur környékén tevékenykedett.¹³⁵ Nagy valószínűséggel végig háborúzott egészen az aacheni békekötésig, mert mással nem magyarázható, hogy 1752. július 19-én, az indoklás szerint a hadi pályán tanúsított érdemei alapján, Ferenc császár aláírásával megkapta az altábornagyi kinevezését.¹³⁶

Forgách katonai erényeiről megoszlottak a kortársi vélemények. Közvetlen bajtársai, a Károlyi ezred tisztjei, finoman szólva, nem lelkesedtek ezredesükért, sokat panaszkodtak rá, háta mögött gyávának neveztek, legalábbis hiányolták belőle a huszárvirtust,

¹²⁸ Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. Viszocsányi tábor, 1742. július 30., uo. No. 18.696.

¹²⁹ Vezérőrnagyi kinevezési diplomája: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 F. I. 21. f. 5.

¹³⁰ „...ezt pedig azon okból, hogy ezen characteremben többre exponálva vagyok, sem eddig, főképp az mostani commandóval” – írja Károlyi Ferencnek. Malotizs, 1742. szeptember 16. Az aláírás itt természetesen már „Forgách gen. m.p.” MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.695.

¹³¹ Az öcs minden bizonyal apósa testvérének, Nicolas-nak valamelyik fia, talán Simon, akiről azt tudjuk, hogy 1729-ben hadnagy volt.

¹³² Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. Malotizs, 1742. szeptember 16. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.695.

¹³³ Forgách harctéren töltött következő fél évtizedes tábornoki pályafutásáról valóságos képet alkotni további kutatásokat igényel. Katonai jellegű adatok a családi levéltár fondjaiban nincsenek. Bővebb adatokat, célirányos kutatással a Kriegsarchivban találhatunk.

¹³⁴ Kinevezése: MOL Dessewffy család levéltára, P 86 F. I. 21. f. 8.

¹³⁵ Az erről szóló hadparancs Neyperg tábornok aláírásával: uo. f. 5–7.

¹³⁶ Altábornagyi kinevezése: uo f. 12.

ugyanakkor azzal vádolták, hogy kíméletlen a legénységgel szemben. Amikor megkapta tábornoki előléptetését, és elhagyta a huszárezredet, egykori beosztottjai megkönnyebbültek – Bártfai Szabó László legalábbis csak erre utaló leveleket idézett családtörténeti monográfiájában: „Generális gróf Forgách uram ő nagysága hála Istennek már az regiment commendatióját totaliter resignálta” – írta 1742. november 1-jei keltezésű levelében Eötvös Miklós kapitány az ezredtulajdonos Károlyi Ferencnek. Spissich Sándor kapitány pedig azért fohászkodik 1743. január 13-án, hogy kikerüljenek Forgách dandárából: „... csak Generál Forgách uram brigadájától szabadulhatnánk meg. Ha más commendója alá nem kerül ezen regiment, reductióra való státusra fogunk jutni, mert a sok haszontalan s hiába való strapacziával fárasztja s kedvetlenülíti a regimentet.” Úgy látszik, jól fohászkodott, a Károlyi huszárokat máshová osztották be, Forgáchnál csak Beleznay Imre és Mencil Dániel huszárai maradtak, amint ezt fentebb láttuk már. A Károlyi unoka, Haller hadnagy sincs jobb véleményen. „Hogy Forgách ellen az öreg [Györy Péter alezrederől van szó!] panaszt nem tesz, oka az, hogy Forgách ötet egészen megnyergelte, más az, hogy az öregnek tisztek előtt nem nagy voksa van, s mindhogy az egész népek megmutatta bágyadtságát.”¹³⁷ Persze ezektől a jóindulatúnak legkevésbé sem nevezhető megjegyzésektől még lehetett jó katona is, jó törzstiszt, jó generális. Az intrikus megjegyzések forrásértékét helyén kell kezelni, a kor egyik fő fegyvere, s nem csak udvari körökben, az intrika, s a Károlyi ezred tisztjei ugyanúgy intrikálnak, mint kortársaik általában, protekciót, előmenetelt remélve mások leminősítésével.

A hadvezetés ugyanis, láthatóan értékelte katonai teljesítményét, amit sorozatos előléptetésekkel honorált. Karrierje az 1730-as évek második felétől gyorsult fel, ehhez természetesen hozzájárultak a háborús évek. Forgách abba a 300 főt alig meghaladó kasztba tartozott, amely a magyar katonai elitet jelentette a XVIII. században.¹³⁸ Ezredesi és vezérőrnagy kinevezése között alig másfél év telt el, bár, tegyük hozzá, háborús időben ez nem is volt annyira különös. Vele együtt 1741 és 1748 között az első és második sziléziai háborúban és az örökösödési háborúban harmincegynéhány magyar ezredes emelkedett generális rangok valamelyikére. A harmadik legmagasabb katonai rangra, az altábornagyira, a XVIII. században összesen *csak* 62 magyar generális emelkedett, közöttük ott volt Forgách Ferenc is.

Szolgálati pályafutásának utolsó fejezete már csak szegről-végről rokon a katonasággal. Az 1750-es években állami állást nyert a központi közigazgatásban – a Tiszántúli districtus járványügyi főbiztosa lett, címzésbeli megszólítása: „Méltóságos Gróf Feld-Marschal Lieutenant és királyi Fő Sanitatis Commissarius”. Az Északkeleti Kárpátoktól a Marosig terjedő, a teljes Tiszántúlt és a Partiumot magába foglaló hatalmas terület főbiztosának lenni, főleg járványveszélyes időben, fontos pozíciónak számított, Forgách katonai múltja, a parancsnoklás során szerzett tapasztalatai pedig jól hasznosulhattak a polgári igazgatásban.¹³⁹ És minő „véletlen” – kísért a múlt – Forgách éppen ott lett főbiztos, ahol Károlyi Ferenc a districtus főkapitánya, a Tiszántúlon. Am mint tudjuk, a főbiztos ebben a státusában nem alárendeltje sem a főkapitánynak, sem a vármegyéknek,

¹³⁷ Bártfai Szabó 1910. 570. o.

¹³⁸ Az alábbi statisztikai adatok Zachar József számításain alapulnak. Zachar 2004. 252–271. o.

¹³⁹ Ezek a bizottságok formájában működő állami „szakhivatalok” valójában kettős kötődésűek voltak, a vármegyei apparátussal együttműködve a Helytartótanács szakmai felügyelete alatt álltak. Így az egészségügyi hatóság is, melynek egyik speciális szegmense volt a járványügy. 1753-ban az egészségügyi hatóságot udvari bizottság rangjára emelték, amely így egyedül az uralkodónak volt alárendelve, rendeletei a Monarchia országai felett egyformán érvényesek voltak. *Hóman Bálint és Szekfü Gyula: Magyar történet. 7. kiadás. IV. k. Írta: Szekfü Gyula. [Budapest, 1943.] 346–347. o.*

ő a törvényhatóság apparátusa felett álló királyi hivatalnok,¹⁴⁰ járványügyekben pedig lényegében megfellebbezhetetlen.¹⁴¹ Minthogy pedig az 1750-es évek közepén, jó tízéves szünet után, ismét fenyegette a pestis az északkeleti területeket, ezzel arányban Forgách hivatalnoki szerepe jócskán felértékelődött. S éppen ebből a helyzetéből kerekedett ki életpályája egyik bizarr konfliktusa, a régi és az új Forgách Ferenc önviaszkodása, a vazallusi hűség és az új típusú „államszolga” szerep összecsapása. A két évtizeden át a Károlyiakkal szinte familiáris viszonyban lévő Forgách, mint a districtus járványügyi biztos, hónapokon át ellenszolgált a Tiszántúl nagyhatalmú urának, Károlyi Ferencnek.

Íme a történet: 1756–1757 telén Károlyi Ferenc Lengyelországban vásároltatott lovakat huszárezrede számára. A pestisveszély miatt azonban a határon és a határmenti vármegyékben, Zemplénben, Ungban, Beregben, Máramarosban már a járványügyi szigorítások voltak érvényben, így Károlyi Ferenc lóvásárlói nem, illetve csak a járványügyi biztos engedélyével jöhettek át a határon. Forgách nem adott nekik menlevelet, és ezt kellő alázattal meg is indokolja Károlyi Ferencnek, imígyen: „...hűségem kegyes személyéhez constál, az mint is hízelkedés nélkül vallom is, hogy excellenciád szolgálattára egyik részét véremmel exponálni nem sajnálom. De abban, hogy excellenciádnak kegyes parancsolattjai ellen is emberei és lovak szerzői bé Lengyelországba mertenek menni, viszont jöjjenek, és kellyenek szabadosan (hacsak fellyebb való instantiámtúl speciális parancsolatom irántok nem jő, hogy azok szabadossan, bocsájtassanak), magamtúl nem cselekedhetvén, tudom, méltóztatik meg nem itélni. [...] És hogy öcsém, Buday uramnak [ti. a máramarosi alispánnak] bővebb parancsolatot nem adhatok, bocsánatot kérek, és sajnálom, hogy az olyatén lovak kezelésekre bent lévőknek contumaciát jubealni szükséges léssen.”¹⁴²

A lóvásárlók, akikhez ráadásul egyéb gyanús elemek is csapódtak, a tiltás ellenére mégis beszótktek Magyarországra, ám Máramarosszigeten fennakadtak a „contumácia stáción”, és valamennyien, a lovakkal együtt az ilyenkor szokásos háromhetes karanténba kerültek, a területet pedig, ahol a lovakkal áthaladtak, kordon alá vették. Emberei és lovai feltartóztatását Károlyi Ferenc igencsak zokon vette, és – tekintettel a poroszok elleni háborúra –, főleg lovai továbbengedését követelte. Forgách nem hajolt meg, hanem a döntést eggyel feljebb toltta, a Helytartótanácsához. Ez méginkább kihozta sodrából Károlyit; előbb még magyarzkodott emberei miatt, aztán kért, majd fenyegetett, sőt zsarolt,¹⁴³ Forgáchot mintegy szabotőrnek nevezve, aki hátráltatja a háborús felkészülést. Végül modus vivendi lett, mindenki hátrébb lépett egyet, Károlyi Ferenc visszazavarta az embereket Lengyelországba, Forgách pedig továbbengedte a lovakat. Így belső konfliktusa is megoldódott, amit így nyugtázott Károlyinak: „in flagranti Lengyelországból hozott lovakkal együtt jött embereket visszahajtattni méltóztatott, az melyekért is alázatos

¹⁴⁰ Wellmann Imre: Rendi állás és hivatali rang a XVIII. század eleji kormányhatóságokban. *Levéltári Közlemények*, 18–19 (1940–1941) 262. o.

¹⁴¹ Járvány idején, már a járvány híre érkezésétől, a sanitatis commissarius valóban a tágabb tájegység élet-halál ura volt, lényegében statáriális jogokkal rendelkezett, fegyverhasználatot rendelhetett el, aki fondorlatosan, szándékosan erőszakkal sértette meg a vesztégzarat, persze a kellő törvényes procedúra megtartásával, felakaszthatta. A tárgyalt időszakban a „Planum regulationis in re sanitatis” volt érvényben, ami Magyary-Kossa Gyula szerint az első átfogó tervezet a magyar közegészségügy történetében. A vármegyék kötelezettségeit az „Ordo strictioris praeclusionis” taglalta. *Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből.* Budapest, 1929. Reprint. Dr. Magyary-Kossa Gyula örökösei, Szegedi nyomda, 1994. 159 és köv. o.

¹⁴² Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. Nagyvárad, 1757. február 11. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 18.705.

¹⁴³ „...ha megfogytokoznám, vagy csak késedelmet szenvednék, kéntelenéttetném ennek sokkal világosabb, egyenes, és terhesebb representatiómat minden utakon megtennem” – így Károlyi Ferenc, amint az olvasható egy széljegyzeteivel ellátott levélfogalmazványban. Uo. 18.703.

devotioval kezeit csókolom.”¹⁴⁴ Ráadásként: 1757. február 12-én megjött a Forgách intézkedéseit helyeslő helytartótanácsi válasz, Máramaros vármegyénél pedig lefolytatták a vizsgálatot, hogy végül is kit kell vétkesnek megnevezni a történetek miatt. Természetesen megtalálták őket, Darvay Péter, Máramaros vármegye járványügyi biztosa és bizonyos Kruspér consiliárius, akik túlbuzgóan teljesítették Forgách rendeleteit. Vagyis a vétkessé nyilvánított közvetlen hatósági ügyintézőkön kívül, az ügyben érdekelt minden résztvevő megalégedéssel nyugtázhatta a történeteket.

Ami Forgách személyes ügyeit illeti: lányait, Ludmillát, illetve az ifjabb Franciskát „kiházasította”, előbbi történetünk harmadik hőse, Dessöffy Ferenc, utóbbit Pongrácz Ádám vette nőül. Mint már a bevezetőből tudjuk, 1756-ban Ludmillát fiúsították,¹⁴⁵ így ő lett a L’Huillier birtok örököse, majd amikor a Dessöffy Ferencsel való házasságából megszületett az ifjabb Dessöffy Ferenc, az örökség a fiúra szállt.¹⁴⁶ Minthogy Dessöffy Ferenc 1757-ben a breslaui csatában meghalt, s az özvegyen maradt feleség, Ludmilla – ezt is ismerjük a bevezetőből – hozzáment Esterházy Istvánhoz, majd pedig el is költöztek a férj zólyomi birtokára, Forgách, úrként, egyedül maradt a birtokon. Felesége 1758-ban halt meg. Éveit ezután, nagy valószínűséggel Edelényben töltötte, a birtok napi igazgatásával, már amennyire e tekintetben saját joggal rendelkezett, ugyanis Edelény és a birtok örökségként ifjabb Dessöffy Ferencé lett, akinek tútora birtokügyekben Esterházy István, a nevelőapa volt. Forgáchnak elsődleges joga hivatalosan csak saját, amúgy nem túl jelentős hozott vagyonához, a feleségétől közvetlenül ráhagyott és a közben szerzett javakhoz volt.

1764-ben halt meg. Temetése, a szertartásról készített összefoglaló szerint június 6-án volt. Maga a temetés nem mindenben felelt meg a protokoll szerint a tábormokoknak kijáró végtisztességnek, mondhatnánk egyszerűnek, bár kétségtelen, megvolt a „katonás jellege”¹⁴⁷ is. És sokban idézte a XVII. századi magyar főúri végtisztesség kliséit. A szertartásra egy svadronnyi vértés érkezett Edelénybe, élén egy kapitánnyal és három hadnaggyal. Forgách tetemét Edelényből Szendrőbe vitték, ahol a ferences kolostorban temették el. 1758-ban ugyanide temethették feleségét is, annak okán is, hogy a kolostor újjáépítéséhez, pénztámogatással a L’Huillier család elég tetemesen hozzájárult.

A temetési menet élén az edelényi és bábolnai ispán haladt, őket Forgách lovászmestere követte, majd a vértések kapitánya s egyik hadnagya, zászlóval, illetve egy trombitás, és páros menetoszlopban 42 „vasas német”. Utánuk az edelényi „páter káplán, mesterrel és éneklő gyermekekkel”. Ezután következett a koporsót szállító hatlovas kocsi. A koporsót violaszín damaszt borította, fényes szögekkel volt kiverve, fedelére a vitézség attribútumait helyezték, „küraszt, sisakot és ezüst kardot”.¹⁴⁸ A koporsós kocsi két oldalán 14 vasas német adta a sorfalat, egy káplárral és két kerülővel. A halottas kocsit szokásosan

¹⁴⁴ Forgách Ferenc Károlyi Ferencnek. Nagyvárad, 1757. március 2. Uo. No. 18.709.

¹⁴⁵ Ha fiúsítás történt, akkor a leány megörökölte ugyan az apai birtokokat, de ez csak akkor vált teljessé, ha törvényes fia született, aki megörökölhette a nagyapai birtokokat. Ha a fiúsított nőnek nem született fia, akkor a fiúsítás hatályát veszítette, és a birtok visszazállt a királyra. Vagyis a fiúsított nő után az apai birtokokat leányok nem örökölhették meg. Mint tudjuk, L’Huillier Mária Teréziának nem volt fiúgyermek, csak két leánya, ezért is volt szükség, Ludmilla személyében, az ismételt fiúsításra.

¹⁴⁶ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 F. I. 7. 1–2. f. 22.

¹⁴⁷ Békeidőben a temetéseket részletes előírások szabályozták. A magasabb rangúaknál több, az alacsonyabb rangúaknál kevesebb a létszám, a kirendelt alakulat. Altábormagy temetésére 4 zászlóalj katonának kellett kivonulnia és egy lövegnek. Az ezredtulajdonos temetésén az egész ezred jelen volt, az ezredparancsnokén az ezred egy zászlóalja és gránátos százada, az alezredesén egy teljes zászlóalj, az őrnagyén 2 századossal, három alhadnaggyal és egy zászlóssal és az ezredzászlóval és 200 fő katonával. A temetés költségeihez szabályok szerint a kincstár is hozzájárult, azzal, hogy a halottaskocsit biztosította.

¹⁴⁸ A sarkantyú, amely ugyanilyen vitézi kellék a vitézi temetéseken, hiányzott, legalábbis a leírás nem említi.

a feketébe öltöztetett vezeték ló, egy „ánglus paripa” követte, melyet kétoldalt egy-egy katona tartott kantáron. Valójában ennyi volt a túlvilágra kísérő élő kulissza, mert utánuk már a gyásznép következett, családtagok és a környék előkelői, hivatalos személyiségei.

A gyászolók élén az unoka, „M(éltóságos) Dersöffy úrfi az Úrral”,¹⁴⁹ ugyanazon kocsiban Plathy László, „Benyiczky Uram és az Úrfi Hoffmestere”. Az mindenestre feltűnő, hogy nem találjuk a gyászoló családtagok között az egyik Forgách lányt: Ludmillát és Franciskát sem, és nincs ott a másik vej, Pongrácz Ádám sem. A menetben a tetem után összesen 23 kocsi haladt, kocsinként három-négy fővel, akiknek a család költségén fekete fátyolt és viaszgyertyát adtak. A halotti tort Szendrőben ülték meg, a szolgabíró házánál, és a klastromban, a gyászolók közül több mint 200 főt vendégeltek meg. A temetés költségei minden közvetlen és közvetett kiadást összeszámolva, közel 170 forintra rúgtak. A számadást Paulikovics László szolgabíró és Szentmiklósy Zsigmond esküdt hitelesítette.¹⁵⁰

Ennyi összegezzhető e tipikusnak nem éppen nevezhető XVIII. századi magyar nemesi életpálya kapcsán. Hősünk a magyar nemesség számára a Habsburg haderőben lehetőségként kínálkozó átlagos katonai karriert jócskán túlszárnyalta, kapcsolataival, szerencséjével és nyilván katonai tehetségével, bekerült a magyar katonai elitet jelentő kasztba. Erre grófi címe s nem utolsó sorban a Forgáchok családi öröksége is predesztinálta. Karrierjével, a katonáskodása fejében az államtól húzott rendszeres fizetésével biztos egzisztenciát teremtett, a forrásokból következtetve nagy adósságot nem halmozott fel (ami elég ritka a században), birtokot, számottevő vagyont azonban nem tudott szerezni. Akkorát pedig végképp nem, hogy a korszak véleményformáló, mértékadó arisztokratái közé verekedje be magát.

Dessöffy Ferenc alezredes

Harmadik edelényi hősünk Dessöffy Ferenc,¹⁵¹ a terebélyes történelmi familia sokadik katonája a császári seregben. Apja Dessöffy József huszár generális, ezredtulajdonos, két nagybátyja, Dessöffy István és Dessöffy Imre ugyancsak huszárezred tulajdonos volt. Anyja Usz Krisztina. A családtörténetet jegyző Éble Gábor szerint Mária Terézia örökösödési háborúiban a császári seregben a Dessewffyék akkor élt 45 férfitagja közül – miként ezt Nagy Frigyes szemére hányja az egyik fogságba esett Dessewffynek – 41-en katonáskodtak.¹⁵² 15-en a csatamezőn estek el, közöttük, egészen ifjan, a mi hősünk, Dessöffy Ferenc. Alábbiakban az ő, torzóban maradt katonai pályafutása bemutatása következik.

1728-ban született, Komlóskeresztesen. Ifjú éveiről kevés adat maradt fenn. Kassán, a jezsuitáknál járt iskolába, ezt későbbi levelezésekből tudjuk, s azt is, hogy „vezéralak” lehetett a líceumban a diáktársak között, azaz hogy a „kisdedek között a kapitány”.¹⁵³ Amint

¹⁴⁹ Az „Úr”, más helyütt „Uraság” titulussal a vő, Esterházy István szerepel, aki nagy valószínűséggel a halál időpontjában nem tartózkodott Edelényben, mert hírvívő lovászt kellett menesztetni hozzá Zólyomba a halálhírrrel. Ennek költsége 2 forint volt, amint az elszámolásból kiderül.

¹⁵⁰ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 F. I. 22. f. 30–32.

¹⁵¹ A családnév a forrásokban és a történeti irodalomban többféle írásmódban – Dersöfy, Dersöffy, Dezsöffy, Dessewffy, Dessöffy stb. – szerepel. Magunk az általa használt változatot (Dessöffy) vettük át.

¹⁵² *Éble Gábor*: A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Genealógiai tanulmány. Budapest, 1903. (A továbbiakban: *Éble* 1903.) 143. o

¹⁵³ „... gyermekségedtől fogva hajlandó voltál Eő Excellenciája szolgálatára, mert midőn Kassán még iskolába jártál, máris a kisdedek között mint kapitány kirukkoltál eő excellentiája tiszteletére. A visitatio alkalmosságával 100 katonák a te commandó alatt követték eő excellentiáját, és eő excellentiája mellett adjuváns szolgálattal udvaroltál.” Dessöffy József levele Dessöffy Ferencnek. 1757. március 5. MOL Dessewffy család levéltára, P 91 No. 43. 2. cs. f. 1.

a családtörténet jegyzi, egészen ifjan lépett be Pestvármegyei József huszárezredébe.¹⁵⁴ Katonai pályafutását, valószínűsíthetően, vásárolt ranggal kezdte, feltételezzük, hogy 15 évesen, 1743-ban másként nem lehetett volna már hadnagy.¹⁵⁵ Ha pedig azt tekintjük, hogy húszévesen, 1748-ban már kapitány, karrierindulása elég gyorsnak tekinthető.

Ezredét (ekkor már Trips huszárezred) az acheni béke után, 1748-ban feloszlatták. Dessőffy Ferenc „állástalanná” vált; több tisztársával együtt (Jeszenszky alezredes, Ruttkay János kapitány, Radics Imre hadnagy és két zászlós, Szerdahelyi István és Burgyán Mihály) apja, Dessőffy József huszárezredébe helyezték át, ő maga így mintegy apai felügyelet alá került. A tisztekekkel együtt 75 közembert is odavezényeltek, ahogy az akkor szokásban volt, „mit Sack und Pack”, azaz lovastól és minden szerelvényestől. A tisztek az új helyen kezdetben fizetés nélküli, ún. „aggregátus tisztek” lettek, s közben arra vártak, hogy üresedés történjék a befogadó ezredben, esetleg egy másikban, ahová továbbléphetnek.¹⁵⁶

Dessőffy József huszárezredét,¹⁵⁷ miután közel fél évet Lombardiában, Pavia környékén töltöttek, 1748 nyarán Tirolon, Karintián és Stájerországon át vezényelték vissza Magyarországra. Előbb Kassa környékén, majd Sárosban kerültek elszállásolásra. Itt zajlott le az ezred nagy mustrája 1749. február 22–25. között; 10 svadronban, összesen 89 tizedest, 9 trombitást és 674 közhuszárt, 410 lovat, továbbá svadrononként egy-egy őrmestert, illetve furírt vettek lajstromba. Közel három év múlva, 1751-ben, az őszi mustrán, november 25–28-án, Terebesen már így festettek a létszámok: 30 tizedes, 236 lovas, illetve 261 gyalog huszár, 8 trombitás, 10 őrmester, 10 furír és mindössze 77 ló. Még ez utóbbi mustralétszámok is meglehetősen magasak, s bár csökkentett az állomány, a keretek kompletek, s amint majd látni fogjuk, az ezred hamarosan konkrét „békeidős” feladatot is kap.

Amikor Dessőffy Ferenc az ezredhez került, az ezred parancsnoka (commendans colonellusa) Viszeki Tallián Ignác volt, alezredese Inkey Gáspár, őrnagya Vay László. Az ezredtulajdonos kompániáját (Leibcompagnie) Mayer József hadnagy parancsnokolta, vele, mint hálátlan beosztottal az ezredtulajdonosnak később igencsak meggyűlt a baja¹⁵⁸ az ezredet érintő pénzügyi ellenőrzés kapcsán. Az ezredesi kompániát (Obrister Compagnie) Szunyogh Zsigmond hadnagy, az alezredesit (Obristleutenant Compagnie) Holkovicz Pál hadnagy, az őrnagyit (Obristwachtmeister Compagnie) Perenyey András hadnagy vezette. A rend kedvéért: a másik hat századot Horváth Ignác, Gersich Imre,

¹⁵⁴ Az ezredet 1740-ben alapította Pestvármegyei József ezredes. 1744-ben bekövetkezett halála után az ezredtulajdonosi méltóságot a hazai, felvidéki német származású Adolf von Trips vezérőrnagy nyerte el. Az ezredet 1748-ban feloszlatták.

¹⁵⁵ Mert egy levélben már hadnagyként említi: „...soha nem tudhatom, Dessőffy hadnagy Uramis hova lett legyen, semmi hírért nem hallhatom, hanem ennek előtte 2 héttel írta vala, hogy mindennél előbb igyekszik készséggel Excellenciád udvarlására.” Szluha György ezredes Károlyi Ferencnek. Ógyalla, 1743. szept. 30. MOL Károlyi család levéltára, P 389 Missiles No. 71.443.

¹⁵⁶ 1748-ban a Dessőffy huszárezredhez érkezett tisztek közül később Jeszenszky alezredes a Splényi ezredben talált törzstiszti állást, Ruttkay és Radics maradt a Dessőffy ezrednél, és négy év múlva, 1752-ben már mindketten, mint valóságos tisztek szerepelnek az ezred prima plánáján.

¹⁵⁷ Az 1734-ben alapított Hávor ezred fölötti ezredtulajdonosi jogokat Dessőffy József (1702–1768) vezérőrnagy 1744-ben vette át.

¹⁵⁸ Az 1750-es évek elején lezajlott ellenőrzés az ezrednél nagy hiányokat és felelőtlen gazdálkodást mutatott ki. Az érintett tisztek, tisztségviselők magukat kimosandó a pénzek elherdálásának vádjá alól, természetesen egymásra mutogattak. Az ügy még a hatvanas években sem zárult le, s Mayer (ekkor már kapitány, és nincs is az ezrednél) még küldözgette a feljelentő leveleket a udvarhoz, illetve a „zsaroló” leveleket az ezredtulajdonoshoz, Dessőffy Józsefhez; a környezetet megoldozandó pedig alkalmanként meglobogtatott egy „Ausweisungot”, amelyben az állt, hogy sok más egyéb mellett 12 000 forint tartozást csinált Dessőffy József és „Istenben nyugodott Dessőffy Ferenc”. MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. D. f. 5–6.

Hintzmann János György, Bussán Lajos, Darvay Sándor,¹⁵⁹ Szöllösy Sebestyén, valamennyien kapitányi rangban.

Dessőffy Ferenc aggregátus kapitány úgy lépett a tényleges kapitányok közé, hogy 1750-ben megvásárolta az ezredtől kvietáló Darvay azaz Daróczy Sándor kompániáját. A vásárlás körül üzletileg nem volt minden rendben, legalábbis ez vehető ki azokból a levelekből, amelyeket az ezredtulajdonosnak, Dessőffy Józsefnek Vay László alezredes küldözgetett 1750–1751-ben. A két kapitány pactuma, finoman szólva, eléggé „alakiatlanra” sikeredett, az üzlet egyes részleteiben csak szóban egyeztek meg, amiből később vita is támadt a felek között. Daróczy szerint a szerződés arról szólt, hogy Ferenc nemcsak a státust és a kompánia feletti tulajdonjogot veszi meg, hanem átvállalja Daróczynak a kompániával kapcsolatos minden tartozását, rendezi a kasszával szembeni adósságokat, személyi kölcsönöket. A szerződést Dessőffy viszont úgy értelmezte, hogy egy „szanált” kompániát vesz meg, és Daróczy és az ezredkassza elrendez egymással minden tartozást. Vagyis a kompániára való eszmei tulajdonjogot és az ezzel járó előnyöket vásárolta meg, a terheket nem. A probléma akkor derült ki, amikor Daróczy, tartós szabadságolásra hivatkozva, távozni akart az ezredtől, és a pénzét követelte. Dessőffy viszont nem akart, és valószínűleg nem is tudott fizetni, amire Daróczy a felsőbb hatóságokhoz fordult, panaszlevelet írt, és újra szeretne volna tárgyalni az üzletet. A két fél között Vay László alezredes közvetített, melynek során végül is az ezredkassza kárával, de a vita elrendeződött.¹⁶⁰ Daróczy Sándor kapitány egyébként úgy tűnik, kényszerből vált meg az ezredtől. Ellene 1750-ben valamilyen közelebről nem ismert processus folyt a „palatinus parancsolata szerint”, és 1751. január 1-jéig kérte is, hogy szabadságolják. Nevével a későbbiekben az ezred tisztikarában nem találkozunk.

Az ezred vezérkara és tisztikara 1751–1752-ben jelentősen átrendeződött, ami megnyitotta az emelkedő pályát Dessőffy Ferenc számára is. Talliánt generálissá tették (1751. augusztus), minek következtében mindenki lépett egyet előre a ranglétrán, Inkey lett az ezredparancsnok, Vay László az őrnagyi státusból az alezredesibe lépett, Vay helyére pedig őrnaggyá az ifjú Dessőffy Ferenc – talán megbocsátható atyai pártfogással a karrierépítés útján...

Amikor 1752-ben a magyarországi és erdélyi lovashadak frissen kinevezett főfelügyelője, Nádasdy Ferenc generális végigszemlélte a huszárregimenteket, Dessőffy József ezredéről elég kevés hízelgőt tudott feljegyezni. Az ezred ekkor a Splényi ezreddelel együtt Zemplénben állomásozott, magára a mustrára Sárospatakon került sor. Nádasdy benyomása szerint a Dessőffy ezred, bár sokat javultak az Itáliából való hazaérkezésük óta eltelt időben, még mindig a gyengébb ezredek közé sorolandó, főleg amiatt, hogy sok a fiatal, hadi tapasztalatokkal alig rendelkező tiszt. Ami pedig leginkább szemet szúrt a szemle során a generálisnak, az éppen hősünk, Dessőffy Ferenc őrnagyi beosztása. Amint megjegyezte, az ezredtulajdonos fia nem való az őrnagyi posztra, a katonai dolgokban is fölöttébb járatlan, és azt javasolja, hogy az ifjú őrnagyot tanulásra helyezték át egy másik ezredhez, s új őrnagyot nevezzenek ki helyette. Mivel azonban az ezredben nincs egyetlen alkalmas személy sem a kapitányok között, akiben a törzstiszti talentumot látni lehet, valamelyik másik ezredből kell ide őrnagyot kinevezni. Vagyis hiába a tulajdonos, az ezredparancsnok és az alezredes törekvése, hogy az ezredet jó kondícióba helyezze, a szervezés és az adminisztráció fő terheit viselő őrnagy alkalmatlansága – „gyengesége és tapasztalatlansága” – miatt nem tudnak eredményt elérni, s ennek az alsóbb rangú tiszttek-

¹⁵⁹ Az ezredtörténet a kapitányt Darvay Sándorként említi, ami nyilván félreolvasás, a korabeli forrásokban Daróczy Sándorról van szó.

¹⁶⁰ MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. B. 1–28. f. 4.

re is káros hatása van. Viszont – bár ez tárgyunk szempontjából kevésbé releváns, legfeljebb az összehasonlítás miatt lehet érdekes –, talált az ezrednél egy tehetséges hadnagyot, Nagy Gábort, aki, amint megjegyzi, szorgalmas tanulással jeles tisztté képezheti magát.¹⁶¹

Bármilyen is volt Nádasdy minősítése, az ifjú Dessőffy őrnagy lendületes karrierépítését nem befolyásolta. A regimentben nyilván érezhette az apai hátszelet, s ezt éreztette nemcsak beosztottaival, de feljebbvalóival is, mindenekelőtt Inkey Gáspár ezredparancsnokkal. Inkey ezt többször is nehezményezte az apánál. Azt még természetesnek tartja, mint írja, hogy Ferenc úrnak bizonyos előjogai vannak, és el is ismeri mintegy „apja helytartójának” az ezrednél, de azt már nehezen viseli, hogy az ifjú gróf nem ismeri el őt valóságos katonai feljebbvalójaként.¹⁶² Az már más kérdés, hogy az ezredtulajdonos sem volt jó véleménnyel Inkeyről, nagy kövér embernek mondja, aki szédül a lovon, s ehhez képest még rossz katona is. Dessőffy Ferenc „nagy mellényének” lehetett persze másik oka is, amint a bevezetőben már szóba került, az 1754-ben elnyert grófi rang; az is ér egy grádicsot a hierarchiában! Előreugorva a történetben: amikor Inkeyt 1757-ben előléptették tábornokká, mintegy feljebb buktatva, az ezredtulajdonos kifejezetten örült is az eseménynek. Helyére ekkor, az ezredesi posztra Vay László lépett. Vele még fogunk találkozni Dessőffy Ferenc hagyatékával kapcsolatban.

1753-tól a Dessőffy huszárezredet Dél-Erdélybe rendelték pestis-kordon szolgálatra,¹⁶³ és ott is maradtak egészen a poroszok elleni háború kezdetéig.¹⁶⁴ Az ezredstáb éveken át Déván tartózkodott, a kompániák pedig szolgálatban, a hágók környékén, illetve kvártélyon a Déva környéki településeken. Dessőffy Ferencet ifjú felesége, Forgách Ludmilla is meglátogatta farsangolni, legalábbis 1754 februárjában bizonyosan együtt voltak Dél Erdélyben.¹⁶⁵

Dessőffy Ferenc 1755 tavaszáig volt az ezred tagja. Ekkor előléptették alezredesé, beosztást azonban nem nyert hozzá, s talán ezért is, elhagyta huszárezredet. Amikor kilépett, kvietálása, finoman szólva, „angolosra” sikerült. A protokollt felrúgva, el sem köszönt az ezred parancsnokától, Inkeytől, aki ezt – némi rosszállással – imígyen adta tudtára az ezredtulajdonosnak: „érzékenyen sajnálom egy részént, hogy közöttünk való szíves conversatiót olly hamar elunta, úgy más részént ebbéli avanciementumának buzgó igaz szívvel aggratullálok, további előmenetelét, kiben nagyobb elnyerendő Méltóságos Tisztségeit érvén gyönyörködhessen excellenciád, tökéletesen óhajtom.”¹⁶⁶ Ferenc kvietálására Inkey, ekkor már hivatalosan, levélben jelentve az ezredtulajdonosnak a küszöbön álló személyi mozgásokat, két hónappal később újra visszatért: „...volt Oberstwachtmeister Dessőffy Ferenc úr 5 April abgangba és compániájába succedált ka-

¹⁶¹ *Sebestyén József*: Adatok gróf Nádasdy Ferenc tábornagy életrajzához (1709–1783). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1917. 22–23. o.

¹⁶² Inkey Gáspár Dessőffy Józsefnek. Kovászna, 1754. június 6. MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. A. No. 9. f. 54.

¹⁶³ MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. B. 1–28. f. 11–13.

¹⁶⁴ 1756. március elején kaptak marsruta parancsot. Két kolonnában vonultak el, az egyik Zilah, Kémér, Somlyó, Margitta, Székelyhid, Nagyléta, Hosszúpályi, a másik Geresin, Lampart, Szakácsi, Gencs, Terem, Denyalak, Endréd, Érsemlyén, Vámospércs útvonalon. Március 26-ra kell beérkezniük Debrecenbe, ugyanoda, a rákövetkező napra tüzték ki a nagy mustrát. Uo. f. 20–21.

¹⁶⁵ Az ezredparancsnok levele Dessőffy Ferencnek. Kovászna, 1754. február 18. MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Fasc. A. Nr. 9. f. 45. Házasságkötésük időpontja nem ismert. 1752-ben vagy 1753-ban történetelt. Gyermeük, fjabb Dessőffy Ferenc 1755-ben vagy 1756-ban született. Ennek pontos idejét sem tudjuk.

¹⁶⁶ Inkey Gáspár Dessőffy Józsefnek. Déva, 1755. április 20. MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. A. No. 9. f. 39–43.

pitány Marschall úr cuwachsba hozatódgyék, hasonlóképpen Oberstwachmeisterségbe avancirozott Hinczmann kapitány.”¹⁶⁷

Dessöffy Ferenc 1755-ben nemcsak apja ezredét hagyta el, hanem huszárságát is „szegre akasztotta”. Esterházy (Miklós) gyalogezredébe lépett át, ahol, egyelőre, aggregátus alezredes lett.¹⁶⁸ Hogy miért éppen ezt az ezredet választotta (vagy miért oda vezényelték?), konkrét oka nem ismert. Az azonban mindenképpen figyelemre méltó, hogy Esterházy Miklós gyalogezrede az összes magyar gyalogezred között a „leginkább internacionalistának” számított. Azokban az években az ezred 50 tisztjéből csak 18-an magyar születésűek, 32-en „idegenek”.¹⁶⁹ S persze azt is gondolhatta, hogy jövődöbéli előmenetele szempontjából a kevésbé homogén magyar közeg jól jöhet majd. Átlépését apja mindvégig rossz szemmel nézte, s ennek leveleiben többször is hangot adott: „...mert amíg cavallerista voltál, Regimentemben, addig hogy természetesen tartottalak, mind böcsületben voltál, mind pedig pénzed is volt, mind szép ezüstöt is acquiráltál, de ellemen hogy én az betegséggemben estem, magad szárnyakra keltél, s infanteristává lettél, azóta mindenkor magad ugyan pénzedet elköltötted, ezüstödöt elpredáltad, és promótiódban tartást is szenvedsz. Azért, hogy jó tanácsadásomat megveted, s ha levelemben intlek is, azzal nem gondolsz, mert magad felől úgy tartod, hogy igen okos vagy. A továbbiakra ezért arra intelek téged, hogy istenfélő légy, és a fölfuvalkodottságnak s kevélységnek békét haggy, és a hazugságtul magad oltalmazd. Én azelőtt úgy tartottam, hogy jobb a cavalleria, mert hamarabb promotiója vagy, az az ki magát distinguálja, Regimentet is nyér, nyeresége több vagy, mikor pedig kvártélyban vannak, kevesebb költsége vagy, mert a falukban nagy pompával nem él. De az infantériában, mikor valamely várat vínak, vagy más batallióban hamar az tiszt esedik. Nem lehet magának glóriát szerezni, mert nem distinguálhatja magát. Az cavallérok között pedig, csak egy kapitány is, ha jó Ritustészen, a novellákban nevét föl teszik. Históriában nevét, ha írják, mindenkor a posteritásunknál jó emlékezetben él. Az infantérista, amikor városban vagy, sokat köll néki költeni, de még táborban is. Amit igen akarok, ha te is még cavallerista lennél, melly iránt a jövő postával fogok írni gróf Nádasdy ő excellentiájának, melyet copialiter neked is megküldök.”¹⁷⁰ A magyar lovastiszt hitvallása a 18. század közepéről? Vagy simán apai jótanácsok az életstratégiához? Az apa szemei előtt valójában az lebeghetett, hogy ezredében a Ferenc fiú nyerje el az obristerséget Inkey Gáspár hamarosan várható távozásával, vagy ha az nem is sikerülne elsőre, akkor is, legalább aggregátus ezredes legyen ott.¹⁷¹ Ezért is kellene udvarolnia Nádasdynak,¹⁷² ha találkoznak, mert ő, mint a Sziléziában operáló magyar hadak főparancsnoka, előléptetések tekintetében kulcspozícióban van, ő felterjesztheti Ferencet ezredesi rangra. Közben próbál a hiúságára is hatni a fiának, és mások huszár karrierjét teszi példának, mint Luzsinszki Jánosét (később huszárezred tulajdonos is lett), akivel együtt volt alezredes, de ő már generális, Karl Nauendorf (később ő is huszárezred tulajdonos lett) pedig, akkor még kapitány volt, most

¹⁶⁷ Inkey Gáspár Dessöffy Józsefnek. 1755. június 7. Uo. f. 34–35. A hétéves háború éveiben Hinczmann György is egyre feljebb tornáztta magát, az 1760-as években már ő a Dessöffy ezred parancsnoka.

¹⁶⁸ Kinevezése 1755. április 7. A kinevezés a regiment egyik, akkor csak papíron létező „vacat” kompániájának századtulajdonosi beosztásával is járt. MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series II. Irreg. N. 9. f. 32.

¹⁶⁹ Zachar 2004. 253. o.

¹⁷⁰ Dessöffy József levele fiának. 1757. augusztus 29. MOL Dessewffy család levéltára, P 91 No. 43. 2. cs. f. 3.

¹⁷¹ „...most az öbesterséget is eő excellentiája támogatásával könnyen elnyerheted, és enélkül is eő excellentiája cliense vagy, és gyermekkorodtól kezdve hajlandó voltál eő excellentiája szolgálatára [...] már most oberstlajdinántságod öbesterségét is kijárhatná Eő Felségénél...” Uo. f. 1.

¹⁷² Dessöffy József és Nádasdy Ferenc személyes kapcsolata az átlagos bajtársi-generális nexusnál erősebb, azt is feltételezhetjük, bizalmi viszony lehetett. Dessöffy József 1742 és 1744 között Nádasdy Ferenc huszárezredének vezénylő ezredese volt. Ezt az informális viszonyt szeretné fiára hagyományozni Dessöffy József.

már ezredes. Szinte szájába adná fiának, mit mondjon Nádasdynak: „...s ha Nádasdi azt kérdezi, hogy akarsz-e cavallerista lenni, feleld azt, hogy igen, bánod, hogy infantérista lettél.”¹⁷³ Még azt is megteszi, hogy fia Nádasdy közelébe kerülhessen, hogy ezrede tisztjei előléptetési felterjesztését nem a formális módon, a parancsnokkal, Inkey ezredessel, hanem fiával adatná át Nádasdynak. Az átadáskor pedig igyekezzen személyes dolgokról is beszélgetni a generálissal, tanácsolja.¹⁷⁴ Visszatér egy másik levélben is a kérdésre: hogy amikor felkeresi majd Nádasdyt, és érdeklődik, öfelőle, mármint Dessőffy József felől, Ferenc mondja azt, hogy jobban van, de tegye hozzá azt is, „hogy Terád haragszom [ti. apa a fiára], s ha tovább kérdezi, miért, mondjad azért, mert infantérista lettél.”¹⁷⁵

Nádasdyn kívül persze volt más, számításba vehető patrónus, legalábbis az apa annak számította mindenekelőtt Pállfy Miklós kancellárt, valamint Gyulay generálist is, akivel azért is érdemes jónak lenni, mert az „ungvári dominium” (a tervezett ügylet közelebről nem ismert) megszerzésében is segítheti. Aspremont generálissal is ápoljon jó viszonyt, akiben birodalmi támogatót találhat. Jó pártfogó lehet a társadalmi presztízsében éppen felemelkedő rokon, Dessőffy Sámuel, a család ifjabb grófi ágának megalapítója. Az apa nemcsak pártfogókat, hanem példaképeket is ajánl fiának, a Dessőffyek népes családjából Sámuelen kívül Dessőffy István generálist és Dessőffy Jánost, akiket „dicsérnek, és az az igazi glória” – figyelmeztet, nem pedig a „nagy pompa”, amit, szerinte, Ferenc fia többre becsül, s amiből egyenesen következik a pénzpocsékolás, ebből a kölcsönkérés, majd az eladósodás és a másoknak tartozás, annak minden következményével.

Leveleiben az apa sokat korholta fiát „léhasága” miatt. Ebben lehetett is valami, az ifjú Ferenc valóban nagy lábon élt, nagy bagáziát tartott, de ami a nagyobb probléma, nem volt jó gazdája dolgainak. Amikor például kiment a hadszíntérre, és a bagáziája java részét Pozsonyban hagyta, hogy azt szállítsák Edelénybe, Ferenc jágere és szakácsnője kilopta az ezüst egy részét. Ami miatt viszont fölöttébb búslakodtak is Edelényben, a Forgách család, különösen „menyem asszony”. „Látod-e megvert az Isten, nem kell nagy pompával élni, kártyázni, hanem takarékosan élni. Azt tartod, hogy a nagy pompa glória légyen, de igen nagyon hibázol – szól az apai tanács –. Te felőled penigh, [...] akit mind tisztességben böcsületben és gazdagságban hoztam, azt fogják mondani, se nem igen derék ember volt, mert akit az atya keresett, elprédálta.” Mindehhez még szégyelleni is kellett magát a fia miatt, s éppen a példaképnek ajánlott Dessőffy Sámuel előtt, akinek Ferenc össze-vissza ígéretett mindent, többek között azt, hogy elviszi magával Bécsbe unokaöccsét,¹⁷⁶ amit persze nem teljesített, sőt, azt az 500 forintot sem kézbesítette a címzettnek, amit tartozása fejében Sámuel küldött bécsi ágensének. Rossz fényt vet ez Ferencre és persze Sámuelre is, mert „nagy szégyen ott Bécsben tartozni pénzzel”. Dessőffy József ultimátumot ad könnyelmű fiának, amennyiben kijelenti, hogy nem folyósít neki többé apanázst, s ha Ferencnek valamire szüksége van, akkor előre szóljon.

Keveset tudunk arról, hogy tényszerűen mi történt Dessőffy Ferencel, az Esterházy (Miklós) gyalogezred aggregátus alezredesével az 1755 áprilisa és 1756 késő nyara, a poroszok elleni háború kitörése között eltelt időben. Ami bizonyos: az Esterházy ezred 1756. július 12-én kapta meg a parancsot a hadművelési területre kivonulásra, ahol a Browne-féle hadtestbe kerültek, s így részt vettek a háború első, Habsburg szempontból vesztes, nagy csatájában (Lobositz, 1756. október 1.). Dessőffy Ferenc nem volt ott, Ma-

¹⁷³ MOL Dessewffy család levéltára, P 91 No. 43. 2. cs. f. 1.

¹⁷⁴ MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 23. 1–25. f. 71–72.

¹⁷⁵ MOL Dessewffy család levéltára, P 91. No. 43. 2. cs. f. 4.

¹⁷⁶ Ti. a nála szűk tíz évvel fiatalabb Dessőffy Istvánt.

gyarországon maradt, Pozsonyban, az ezred tartalék zászlóaljának parancsnokaként.¹⁷⁷ Pozsony jó hely, közel Bécshez, és Ferenc ki is használta ezt a közelséget saját ügyei egyengetésére; 1756 szeptemberében audienciát nyert az udvarnál, talán éppen magas pártfogói közbenjárásának is köszönhetően. Az eseményről bensőséges jóbarátjának, a nála négy évvel ifjabb Károlyi Antalnak számolt be,¹⁷⁸ aki nem melleleg ekkor már az Esterházy József gyalogezred vezénylő ezredese.¹⁷⁹ Leveléből úgy tűnik, Ferencnek nem mentek jól a dolgai, karrierje mintha megfenekleni látszanék. Az audiencián az udvartól nem kapott semmi ígéretet konkrét beosztásra, csak ködösítő biztatást, hogy értékelik hűségét, erényeit, elhivatottságát, figyelik katonai előmenetelét, nem feledkeznek meg róla, s ha új ezred alapítására kerül sor, számításba veszik. Az egyébként szép magyarsággal írt levélben, az audiencián elhangzottak lényegét németül írta le, majd a bizonytalan konklúziót ismét magyarul: „...most nem tudom sülvén van az dolgom, vagy fővén...” Amit szeretne, a tervezett, újonnan felálló gyalogezredben kapjon alezredesi beosztást, amelynek tulajdonosi címére – legalábbis az vehető ki a levélből – úgy tűnik, a Károlyiak, nevezetesen Károlyi Antal is pályázott. „Regimentet hogy erigálnak, bizonyos. Kinek adják? Arrul silentium. Isten adja, hogy magadnak. Szívemből kívánom” – írja Ferenc a levélben. Károlyi Antal kandidálása az ezredtulajdonosi címre azonban sikertelen volt. Az alapításra nálánál sokkal nagyobb név, Pálffy Miklós kancellár lett a kedvezményezett.¹⁸⁰

Ferenc terve így kútba esett. Várnia azonban már nem kellett sokáig az aktív státusra – 1757. július 6-ával tényleges alezredesi kinevezést s egyben zászlóaljparancsnoki beosztást kapott saját ezredében.¹⁸¹ Hogy volt-e szerepe, valamilyen haditette az 1757-es nyári hadműveletekben, nem tudjuk, személye csak az őszi harcokban tűnik fel. Az Esterházy gyalogezred, mint ahogy a többi magyar gyalog- és huszárezred is, ekkor java részben Nádasdy Ferenc hadtestéhez tartozott. A hadtest részt vett Schweidnitz okkupálásában (1757. november 12.), majd továbbvonulva Breslau irányába, rohammal bevette a stratégiai helyen lévő Klettendorfot, november 19-én pedig egyesült a fősereggel. Rá három napra, november 22-én esett meg a háború egyik véres csatája Breslau közelében. Ahogy a csatáról szóló tudósítások feljegyezték, az ominózus napon Breslau környékét sűrű köd ülte meg; így a csatát megnyitó császári tüzérség is csak kilenc óra körül kezdhetett lőni a poroszokat, s azt majd három órán át abba sem hagyta. A két sereg fő erőit egy elmocsarasodott partú folyócska (Lohbach) választotta el egymástól, a kezdeményező félnek ezen kellett áthatolnia. A császári sereg hét hidat vert, s ezeken keltek át három oszlopban. Az elsőt Von Sprecher altábornagy, a másodikat Arnberg altábornagy, a harmadikat Kheul tábornagy vezette. Az Esterházy gyalogezred Arnberg generális oszlopához tartozott, és a Schmiedefeldnél kiépített porosz állásokat támadta. Amint az a hadijelentésekből kiderül, az ezred katonái különösen vitézül verekedtek, s egy, már elveszettek hitt helyzetből kerekedtek felül a poroszokon. Ehhez mérten elég magasak voltak a veszteségek is, halottakban, sebesültekben és eltűntekben közel 200 fő, ebből sebesült volt 6 tiszt és 154 közember, elesett 27 közember. Az egyetlen tiszt halott, Dessőffy Ferenc alezredes

¹⁷⁷ *Ebhardt, Ferdinand*: Geschichte des k. k. Infanterieregimentes Nr. 33. Ung.-Weißkirchen, 1888. (A továbbiakban: *Ebhardt* 1888.) 70. o.

¹⁷⁸ „Hogy ilyen későn sorsomnak fatalitását tudósítom, nem akartam sebeimet újítanom, és a világon legkedvesebb Brudermnek inkább vigassággal mintsem szomorúsággal udvarolhassak. De mivel ugyan semmi consolatiomat nem tapasztalok effektusban, csak merő az udvarnak kegyes ígérettyeit, állapotomat papírra tészem és tudtadra adom, hogy énnékem azonnal audienciám volt, és ezen változásomat ő felségének genuine deducálom, mit éppen, sajnosan, armadátul való elmenetelem [okozott]...” kezdi a levelet. Dessőffy Ferenc Károlyi Antalnak. 1756. szeptember 21. MOL Károlyi család levéltára, Missiles No. 12.320.

¹⁷⁹ *Finke* i. m. 88. o. Károlyi Antal karrierje igazán sikeres, alig hat év szolgálattal a háta mögött lett az ezred parancsnoka (1756–1759). A lobositzai csatában, 1756. október 1-jén meg is sebesült.

¹⁸⁰ Ez az ezred lett a későbbi 52. magyar gyalogezred.

¹⁸¹ MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series II. Irreg. No. 9. f. 30.

volt.¹⁸² Breslau november 24-én kapitulált, ahová a csapatok egy része bevonult, másik, nagyobb részük a Schweidnitz körüli mezőkön vert tábor.

Bécsben mindenki ünnepelt, az Esterházy ezredet, miként másokat is, fényesen jutalmazták, Ferenc ezredbeli rangtársa, Souhay alezredes, aki a Schmiedefeldnél kiépített porosz állásokat rohammal bevette, 1758-ban megkapja majd a Mária Terézia Rend kiskeresztjét, a csata császári főparancsnoka, Lotharingiai Károly herceg pedig a Rend nagykeresztjét. A legénység sem járt rosszul; Mária Terézia elrendelte, hogy november 28-tól hat hónapon át dupla zsoldot kapjanak.

Az breslauer győzelem feletti öröm azonban korainak bizonyult, mert közben Frigyes főerege megint Szilézia földjére érkezett. A jelentős számbeli fölényben lévő császári csapatok (66 000 ember és 210 ágyú) a 39 000 főnyi és 167 ágyúval rendelkező porosz seregtől december 5-én, Leuthennél vereséget szenvedtek. Ez volt a hétéves háború egyik legvéresebb csatája. A ferde hadrendben felállított porosz gyalogság előretolt jobbszárnya visszavetette az osztrák balszárnyat, s mivel támogatásukra a főparancsnok Lotharingiai Károly Sándor herceg nem tudott idejében megfelelő erőt átcsoportosítani, a menekülőket lényegében felformázta a porosz lovasság rohama. A károk nagyok voltak, a sereg majd egyharmada került veszteséglistára, porosz kézre jutott az ágyúk több mint fele, 46 lovassági zászló és 9 ezredlobogó. Áldozatul esett négy császári tábornok is. Az Esterházy gyalogezred viszonylag kis veszteséggel megúszta a csatát, 3 halottat hagytak a csatán, a sebesültek száma 143 volt. A csata után a császári sereg egy része a sebesültekkel és a betegekkel Breslauba szorult. Frigyes blokád alá vonta várost, amely két hét múlva kapitulált; az ott lévő császári katonák porosz fogságba kerültek. December végére a császári haderő 1757-es őszi létszámának mindössze harmada maradt harc képes. A sereg visszavonult telelni Csehországba.

Dessőffy Ferencnek a breslauer csatában játszott szerepéről, kiváltképpen haláláról, halálának okáról nincs pontos tudomásunk. Egy magánlevélből, amelyet a csatában szintén részt vevő Zákány György gránátos hadnagy írt Károlyi Ferenc generálisnak, sajátos szemszögből látva a csatát, többek között ezt írta: „22do novembris perogált szerencsés battaliának Breslaunál folyamatja – minden vélekedés ellenére – jól véghez ment, a mi-einknek kevés, az ellenségnek nagy kárával, mert holtakon és sebesülteken kívül 7000 desertört is helyben hagytak.” Elfogták Weber porosz generálist, a 30 000 fős porosz armadából alig 10 000 ember tudott visszavonulni. Ezen kívül a zsákmány is jelentős, 31 ágyú, 9 zászló és egy egész „bőrmagazinum”. Az osztrák veszteség 5000 fő volt, de elesett Wurm tábornok, és megsebesült másik két generális is, Kheul és O’Donell. És mintegy mellékesen megjegyzi: „az szegény Dersőffy Oberstleutnant elesett.”¹⁸³

Ferenc temetése idejéről, sírhelyéről, sem a végbement kegyeleti eljárásról nincs adatunk. Annyi bizonyos, hogy a holttest körüli szolgálatokért az ezredkáplán 20 forintot kasszált, amit az ezred ki is fizetett. Ez az összeg majd költségként jelentkezik a családdal szembeni végelszámolásnál. Temetése olyan lehetett, mint amilyen egy törzstisztnak háborús körülmények között előírás szerint kijárt, vagyis megkülönböztetett temetés, koporsóval, szokásos katonai rituáléval. Végso nyughelyül minden bizonnyal valamely csatatérhez közeli templomot, kolostort választottak. Ezt diktálta a kor szokásrendje.

Annál többet tudunk viszont Dessőffy alezredes utóéletéről, tartozásairól, hátrahagyott javairól. A történetek Vay László ezredes, a Dessőffy huszárezred parancsnoka és Dessőffy József, illetve Amadey Károly ezredes, az Esterházy ezred parancsnoka és Forgách Ludmilla, illetve Forgách Ferenc 1758–1759-es levelezéséből ismerhetők meg.

¹⁸² *Ebhardt* 1888. 89. o.

¹⁸³ Idézi: *Éble* 1903. 143. o.

Ferenc halála híre elég hamar eljuthatott Magyarországra az érintettekhez, Edelénybe a feleséghez, illetve Hanusfalvára az apához. Kegyeleti utalások a két ezredes leveleiben sincsenek, viszont annál inkább szó van az ingóságok körüli bonyodalmakról, a kótyavetyéről, Ferenc tartozásairól, hátrahagyott kötelezvényeiről. Az ingóságokat illetően az apa, Vay Lászlót megbízva, magánakcióba kezdett. Így Vay László, az apa instrukcióit követve, mintegy a Dessöffy család „fogadott prókátoraként”, informálisan szorgoskodott, hol együttműködve az Esterházy gyalogezred hivatalos minőségben eljáró tisztjével, hol átlépve rajtuk, magánutakat keresve a sereg magyar generálisaihoz, Esterházy Miklóshoz, Nádasdy Ferenchez – tegyük hozzá: nem teljes sikerrel.

Vay László 1758 januárjában több levélben is beszámolt a generálisnak, mit sikerült intéznie (igazából mit nem tudott elintézni) Ferenc hátramaradt vagyonának mentésében. A legkorábbi fennmaradt levél január 13-i keltezésű. Vay szabadkozással kezdi a levelet, hogy csak most, jó másfél hónap elteltével emlékezik meg „Ferenc úr kedves pajtásom” szomorú haláláról. Majd azzal nyugtatgatja Dessöffy Józsefet, hogy Ferenc ingóságait nem fogják azonnal kótyavetyére bocsátani, ugyanis Amadey ezredestől, az Esterházy ezred parancsnokától ezt az ígéretet vették Vay megbízottjai, kvártélymestere, illetve Hegyi hadnagy. Sőt, arra is ígéretet tett volna Amadey, hogy Ferenc vagyonát áthozzák a Dessöffy huszárezredhez. December 1-jén azonban a huszároknak alarmit vertek, „elenség elé kellett menniük”, és amint azt már tudjuk, ez az akció a december 5-i leutheni vesztes csatával végződött. A huszárokat hátravonták Csehország felé, az Esterházy gyalogezred összes ingósága pedig ott maradt a Frigyes által blokád alá vont Breslauban.¹⁸⁴ Egy másik levélben részletesebben is leírja a történeteket.¹⁸⁵ Vagyis Hegyi hadnagy nem igazán kedvező válasszal tért vissza, hogy Ferenc ingóságaival az Esterházy ezred a „magyarországi törvények és gavallér szokás szerint” fog eljárni, miszerint ilyen esetben, ha el akarják vinni a teljes hagyatékot, le kell tenni „3000 aranyig való kauciót”, ugyanis ez a feltétel az elhalt ingóságainak kiszolgáltatásához. Sőt, korábban maga Vay személyesen is próbálkozott közbenjárni, elment Esterházy Miklóshoz, lényegében végrehajtotta azt, amit Dessöffy József kért tőle,¹⁸⁶ találkozni azonban a herceggel nem sikerült, ő is csak Amadey Károly ezredessel tudott egyeztetni, aki akkor azt az ígéretet tette, hogy zárolja a megholt alezredes javait. Volt még egy szerencsétlen körülmény, az, hogy távol lévén az Esterházy ezred hadbírója („az auditor absentia volt”), nem volt, aki a szokásos jogi eljárás adminisztratív részét lefolytathatta volna, Vay csak a „helyette magistráló Haynal urammal” tudott szót váltani a hagyatéki leltárt készítő hivatalos személyek közül, ő pedig egyedül nem lehetett teljesen kompetens az ügyben. A legnagyobb problémát persze a katasztrófális hadihelyzet, a poroszok elleni leutheni vesztes csata okozta. Ő mindenesetre azon lesz, hogy a „két méltóságos háznak” (ti. Edelénybe és Hanusfalvára) a megmaradt ingóságokat paraszt szekerekkel elszállíttassa. A hagyaték ügyében a két méltóságos ház feje Dessöffy József és Forgách maga is értekezett egymással.¹⁸⁷ „Méltóztassék maga bölcs itéleti szerint szegény Ferenc fiamtul maradt dolgot kormányozni, minthogy mindketten egyenlő képpen fállyaljuk”, ami történt, s egyben biztosítja is nászurát egyik leve-

¹⁸⁴ MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. B 1–28. f. 38.

¹⁸⁵ Uo. f. 41.

¹⁸⁶ „...ami Ferenc után minden effectusi in tacte megmaradtak volna, is ejusdem az ollyaténok, az kik constemptive költséget okoznának [...] ha mit el kelle adni, csak discrebáltassanak...” Uo. f. 45.

¹⁸⁷ Dessöffy József Forgáchnak 1758–1760 között írt levelei a MOL Dessewffy család levéltára, P 91 1 cs. No. 29. jelzetszám alatt találhatóak. Forgách megszólítása a levélben következetesen: „Méltóságos Gróff Úr, General Feldmarschall Leutnant, Nekem drága kedves Bruder Uram.”

leben, hogy meghagyta Vay Lászlónak, mindenben úgy járjon el, ahogy az edelényi ház feje kívánja.¹⁸⁸

Amint azt már láttuk az atyai korholó levelekből, Ferenc elég nagy lábon élt, ezt tette a táborban is, és rá-rákényszerült, hogy a visszafogott családi apanázt felvett kölcsönökkel pótolja. A halála után készített számadás, melyet Amadey Károly ezredparancsnok az özvegynek is megküldött, elég tekintélyes summát jelzett. Volt egy 4000 forintról szóló kötelezvénye Andrassy báró felé, de tartozott az ezrednek is 300 forinttal, tisztársának Franz Lepauernek pedig 200 forinttal, amelyről éppen a braesloui ütközet napján, hősi halála előtt egy órával adott elismervényt, s amit Hanusfalván lévő bútorainak árából szándékozott kiegyenlíteni.¹⁸⁹

Voltak ennél „bagatellebb” tartozásai is Dessöffy Ferencnek, egyik ilyen 1771-ben (!), 14 évvel férje halála után szembesülhetett egykori neje, Ludmilla. A történet még 1748-ban kezdődött, amikor Dessöffy Ferenc kapitány és Radics Imre hadnagy, úri becsületszóra csereüzletet kötött: Radics fekete lováért Ferenc egy ezüst kardot ígért. Az üzlet azonban féloldalasra sikeredett, a kardot ugyanis Ferenc nem adta át, az a Dessöffy család birtokában maradt, feltehetőleg Hanusfalván. Radics ezt a kardot, mint kinnlévőségét, 1754-ben tett végrendeletébe is belevette, 1759-ben pedig, amikor ő maga is katonahalált halt, s a törvények szerint a végrendelet érvénybe lépett, a kard-tartozás is mintegy törvényesedett. Ezt az „ezüstös kardot” követelte, „az örökség kötelez” alapon, ilyen jókora késéssel Radics Imre kapitány húga, Julianna Dessöffy Ferenc alezredes özvegyétől, Ludmillától.¹⁹⁰ Aki viszont nem igazán akart tudni a dologról, első sorban mert ő magát nem tartotta a Dessöffyék örökösének, a vagyomból sem részesedett, amint válaszlevelében írta: „...én az én Gróffomnak és a Dessöffy jószágnak legkisebb részében sem léptem birtokába.”¹⁹¹ Itt aztán valószínűleg vége is lett a kardos történetnek, legalábbis több írásos nyomával nem találkozunk. Dessöffy Ferenc tartozásainak utóélete még sok furcsaságot, elintézetlen ügyet, haragot, követeléseket hagyott a hátramaradottakra, mindenekelőtt özvegyére. „Felejthetetlen Edes Gróffom adóssága” éveken keresztül nyomasztotta Forgách Ludmillát, de közvetve a tágabb családot is.

Aminthogy a kölcsönök is grófi rangjához és magas tisztai állásához elképzelt életforma látszatához kellett, ugyanígy ezt a látszatot erősítette státusz-szimbólumokkal tűzdelt tekintélyes tábori mobilvagyon is. Ezt a halála után felvett elszámolási lista és a később kótyavetyére bocsátott ingóságainak leltára is bizonyítja. Ingóságainak első számbavételére 1757. december 2-án került sor Breslauban. Az inventáriumot az ezred ilyen ügyekben illetékesei, von Linck őrnagy, Hajnal százados-kvartélymester és Kirghoff százados-hadbíró készítette el, benne 164 összeírt tétel szerepelt. Ebből az összeírók negyvenegynéhány tételt nem árverezendőnek nyilvánítottak, köztük például a 2. sorszám alatt felvett aranyórát,¹⁹² amelyet 160 forintra becsültek, egy míves pipakészletet, amelyet 100 forintra, egy briliánsokkal kirakott arany gyűrűt pedig 48 forintra. Volt emellett lószerszám, díszes fegyver, díszruha, asztali ezüstök, egy kisméretű kard. Együttes értékük 641 forintot tett ki. A szokásjog szerint ugyan az elhalt minden hátramaradott tárgya az

¹⁸⁸ „Méltóságos gróffné asszonyomat alázatosan tiszteltetem, szegény menyem asszonyt, kis Ferus árva unokámat atyai kegyességébe ajánlom” – fejezi be levelét Dessöffy József.

¹⁸⁹ MOL Desseswffy család levéltára, P 86 20. cs. Fasc. E-I No. 23. f. 116. Az ügy még évek múlva sem rendeződött. Lepauer azt szerette volna, ha a tartozás fejében megkapja Ferenc aranyóráját, amit azonban a család visszavett.

¹⁹⁰ Uo. f. 29–31.

¹⁹¹ Uo. f. 32.

¹⁹² Az aranyóra valójában a L’Huillier ingóságok egyik jelképes darabja. Ludmilla a fentebb jelzett, Radics Juliannának írt levelében így emlékezik róla: „magam portékámat, úgy mint üdvözült szüleimtől ajándékba kapott arany órát és több e féleket saját pénzemen az regementtől vissza venni kényszerültem.”

ezred birtokába került, s amíg a végső anyagi elszámolás nem történt meg, ott is maradt, a leginkább személyes és a katonásdiban kevesebb gyakorlati értékkel bíró „effectekre” a családnak volt előjoga, ha a megállapított összeget ezekért hajlandóak voltak megfizetni. Ezért nem kerültek ezek az értékesebb tételek árverésre december 30-án, hanem haza Magyarországra, Edelénybe, majd a katonásabbak Hanusfalvára, Vay László ezredes közreműködésével.

Ami árverésre került, mintegy 120 tétel volt. A befolyt teljes összeg 1324 forintra rúgott, ez a kikiáltási árnak közel duplája. Ferenc ingóságait két egykori ezredének tisztjei vették meg. Maga Esterházy (Fényes) Miklós is licitált, egy igen díszes sabrakot szerzett meg 48 forintért. Voltak persze olyan tételek is, amelyek nem keltek el, ilyen esetben lefelé licit indult. Ferenc egy 6 forintra értékelt inge, minthogy a felfelé licitnél senkinek sem kellett, végül az ezred markotányosává lett, két forintért. Talán éppen az a véres ing lehetett, amelyben Ferenc a csatában meghalt? S ezért nem vették meg a tisztársak, a megállapított elég magas árra gondolva valószínűleg selyem inget?

A licit végső árait is tartalmazó teljes elszámolást ugyancsak a már említett hármas készítette el, s annak egy-egy hiteles másolatát Amadey ezredes küldte el az özvegynek. Amadey több levelet is írt Forgách Ludmillának a hagyaték tárgyában.¹⁹³ 1757. december 1-jén kettőt is, ami egybeesik a leltár felvételével, Ferenc tartozásainak összesítésével.

Külön fejezet a történetben a két generális „nászúr” viszonya Dessőffy Ferenc halála után. Ami egyben érdekes képet fest a két kiszolgált generális életének utolsó éveiről is. Levélváltásaik jobbra az ifjabb Dessőffy Ferenc, az ekkor talán már 3–4 esztendő „kis Ferus” leendő sorsával, neveltetésével, iskoláztatásával, leendő vagyonának megteremtésével kapcsolatosak. Dessőffy József mint nagyapa különleges érzelmi viszonyt ápolt unokájával. Azt nem tudjuk, milyen gyakori volt köztük a személyes találkozás, éveken át azon sóvárgott, hogy az unokával többet törődhessen. 1758-ban azzal kísérletezik, hogy az özvegy, Ludmilla és a kis Ferus egy időre költözzön hozzá Hanusfalvára, s esetleg ott is maradhatna. Hogy megtörtént-e a látogatás, nem tudjuk. Amikor 1758-ban meghalt a Forgách nagymama, Lülíer Terézia, Dessőffy József rögtön a részvétnyilvánító levélben (1759. április 14.) újra felveti, hogy magához venné hosszabb időre is a gyermeket.¹⁹⁴ Rá öt hónapra újra ezzel kísérletezik, és megint azt szeretné, ha elhozná (ti. Forgách) az unokát akár egy hétre is. Legjobb lenne, ha szeptember 5-én jönnének, mert akkor lesz Hanusfalván Szirmay József is, akinek a kis gróftot bemutatathatnák. És ha már ott van, ott is maradhatna egy időre. Dessőffy talán sejtette, hogy az edelényi házban bizalmatlanok lehetnek vele szemben, ezért is írhatta, hogy „parolára igéri”, a gyermeket visszaküldi Edelénybe.¹⁹⁵

Véleménye van a kis Ferus taníttatásáról, iskoláztatásáról is. 1758 januárjában még aggódik e tekintetben, amikor arra kéri „Bruder uramat”, hogy az unoka „tanulásra ne igen adstringáltassék, mert attul tartok, hogy az memóriája meg ne romoljon”.¹⁹⁶ Később abban nyilvánít véleményt, hogy private tanuljon a gyermek vagy liceumban. Az ifjú grófnak, amint ez egy 1761. augusztus 18-i keltezésű levélből kiderül, Zólyomban van

¹⁹³ A Dessewffy-család levéltára Forgách Ludmillát érintő fondja örzi Amadey e tárgyú leveleit. Ezekről és a hagyatékával kapcsolatba hozható iratokról a levéltár egy XVIII. század végi rendezése során regeszta is készült. MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 23. 1–25. f. 97.

¹⁹⁴ „A kis Ferus árvaságra jutott, kimúlván a világból gyámolítója [...] A gyermek ugyan maradhatna továbbra is Edelényben, de ha Méltóságos menyem Eszterházy né magához kívánná őtet el vinni, [...] tehát méltóztassék inkább hozzám bocsátani, mivel már szegény néhai grófné halála után egyedül mi ketten neki valóóság atyák volnánk, Gróf Eszterházy pedig természet szerinti, az mi szeretetünkhöz hasonló hajlandóságot, lehetetlen, hogy viseltnék ő hozzája.” Dessőffy József Forgách Ferenchez. 1759. április 17. MOL Dessewffy család levéltára, P 91 I. cs. No. 29. f. 118.

¹⁹⁵ Uo. f. 115.

¹⁹⁶ Uo. f. 13.

„privative illendő oktatása”. Ő ezt fontosnak tartja, mert a grófi címhez ez elengedhetetlen, de – amint írja – „az mostani educatióját nem approbálhatom”. Jobbnak tartaná, ha Edelényben okítanák, mint ahogy az annak előtte is történt, vagy ha mégsem ott, akkor ő magára vállalná az unoka taníttatásának költségeit, akár Zólyomban is. Távolokban lelki szemei előtt azonban valószínűleg az unoka katonai karrierje lebegett. 1765-ben huszárezredében zászlósi állást rezerváltatott Hinczmann Károly ezredparancsnokkal.¹⁹⁷ A katonai karrier tekintetében azonban nagyot tévedett az agg generális, a kis Ferusból egyáltalán nem lett katona.

A gyermek grófi címéhez szükséges jószágok sora közben azért szépen gyarapodott. Amikor meghalt Forgách felesége, Lülíer Terézia, ingóságai a kis Ferenc tulajdonába kerültek. Ludmilla 1759. május 2-án nyilatkozott arról, hogy anyja, született L’Huilleier Mária Terézia az összes asztali ezüstöt, unkájának Ferencnek hagyta örökül, „az ki nyomott 134 fontot és három fertált”, Ferencé lesz továbbá egy „arany repetír óra, arany horgostul, és evő arany késekkel, mellyeket ugyan a feleség már a férjnek [ti. Forgách Ferencnek] hagyományozta, s aki azt most mint gyermekemnek édes anyja, Tutrixia és Curatrixa az édes gyermekem részére, jövendő cameratiójára megadom.”

Érdekesen alakult Dezsőffy József és Forgách Ludmilla viszonya. Eleinte mintegy atyáskodó, fiát, Ferencet is arra inti, rendszeresen írjon levelet a feleségének,¹⁹⁸ az általa szigorúnak tartott edelényi házból ki is akarja hozni menyét. Elég gyakran találkozhattak, amikor Ferenc már táborban volt, és az is bizonyosnak látszik, hogy Ferenc halála után is találkoztak, amit egy 1758. január 14-én Forgáchnak írt levelében említ is.¹⁹⁹ Talán ez lehetett az a látogatás Hanusfalván, amit egy fiának írt, 1757. szeptemberi levelében jelzett.²⁰⁰ Amikor a gyászév vége felé Forgách Ludmillát eljegyzi Esterházy István, gratulációit küldi „kedves menyemasszonyomnak”,²⁰¹ és meglepődéssel veszi tudomásul a Ludmilla abszolutiuonálisát is, amelynek révén bebiztosítottnak látja az unoka grófi ranghoz illő vagyoni helyzetbe hozását.²⁰² Aztán valahol megbomlik ez a jó viszony. Dessőffy áskálódni kezd Esterházy István ellen, hogy rossz mostohája lenne unokájának, sőt, 1760-ban az a hír kapott lábra, hogy a gyermek meghalt, amiért viszont Forgách nehezelt meg, írván, hogy lánya és veje igencsak példamutatóan bánnak a gyermekkel.²⁰³ A másik oldalról Ludmilla kelti Felvidék szerte rossz hírét volt férjének, panaszkodva, hogy milyen rossz sorsa volt Dessőffy Ferenc mellett, amit viszont az apa vesz rossz néven, amit meg is ír Forgáchnak, imígyen: „...sajnossem veszem, hogy Gróffné néhai Istenben nyugodott Ferenc Fiam, maga előbbeni férje felől rossz emlékezettel vagyon, noha a kereszténység is magából az meghaltakhoz való jó emlékezetet kívánja. S ott engemet is maga leveleiben ipájának comtentíve nem nevez.”²⁰⁴

¹⁹⁷ „...az estandar tisztséget, amidőn fog vacalni, Excellenciádnak úri parancsolattya szerint fönt fogom tartani Dessőffy urfink számára” – igéri Hinczmann. MOL Dessewffy család levéltára, P 87 Series I. Reg. Fasc. H. 1–58. f. 83.

¹⁹⁸ „...menyem asszonyoknak minden postával írj levelet” – írja 1757 szeptemberében. MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 23 1–25. f. 73.

¹⁹⁹ Dessőffy József Forgách Ferencnek. Eperjes, 1758. január 14. MOL Dessewffy család levéltára, P 91 1. cs. No. 29. f. 143.

²⁰⁰ „En azért Szent Mihály nap után el fogok menni Edelénybe, szánom Itet, el is fogom hozni magamhoz, ha fog néki tecceni [...] Az indokot is megírja, miért lenne ez jó, ugyanis Edelényben [...] szegény menyem asszony siránkozott s búsult jó gazdaságában és megbetegedett. Forgách és Forgáchné megstráfolta Itet és mindenekben csak truccollya ...” MOL Dessewffy család levéltára, P 86 E. I. 23. f. 73.

²⁰¹ „Eszersmind aggratulálók is, hogy kedves menyem asszonyoknak Méltóságos gróf Eszterházy István urammal való eljegyzése oly nagy és jó Familiával való szövetséget nyújtott, mellyel máris Dessőffy familia annak előtte is összekapcsolatott.” MOL Dessewffy család levéltára, P 91 1. cs. No. 29. f. 115.

²⁰² Uo. f. 119.

²⁰³ Forgách Ferenc Dessőffy Józsefnek. 1760. február 15. Uo. f. 125.

²⁰⁴ Uo. f. 122.

Itt varrjuk el a XVIII. századi szálakat.

Forgách Ferenc – fentebbről már tudjuk – 1764-ben halt meg, történetünk mellékszereplője, nászura, „kedves brúdere”, Dessewffy József 1768. június 29-én, 66 éves korában. Az utódok közül Forgách Ludmilla és Esterházy István csak az apa halála után költöztek újra Edelénybe, bár idejüket, jórészt azt követően is, inkább a férj zólyomi birtokain töltötték. Forgách Ludmilla 1775. szeptember 14-én a Csillagkereszt Rend (*Hochadeliger Sternkreuzorden*) tagja, közkeletűbb magyar kifejezéssel: csillagkeresztes dáma lett.²⁰⁵ Ez valóban társadalmi emelkedést jelentett a család számára, többek között szabad bejárást az Udvarba. Tegyük hozzá: hogy rendtag lehetett, abban – „vérük hullatásával” – Edelény egykori katonáinak, nagyapjának, apjának és első férjének is potenciális szerepe lehetett. Némi paradoxonnal pedig akár azt is mondhatjuk: az edelényi ház férfiúinak karrierjét, legalábbis társadalmi presztízs tekintetében, egy nőutód, Forgách Ludmilla teljesítette be.

Edelény, Forgách Ludmilla és Esterházy István jelezte korszakának, releváns katonai személyiségek híján, már nincs hadtörténeti érdekessége, legfeljebb a kastély emeleti terében azok a csatajelenetes seccók, amelyekről az újabb kutatások megállapították, hogy Esterházy István megrendelésére készültek.²⁰⁶ Talán a múlt, az elődök dicsőítésére, de inkább hihetőbb, hogy a kordivat okán. Esterházy István 1786-ban, Forgách Ludmilla 1795-ben halt meg. Örökébe, Edelény uraként fia, Dessőffy Ferenc lépett. Ő utód nélkül halt meg 1820. február 14-én. A birtokok visszaszálltak a fiskusra, ahonnan azt új birtokos szerezte meg, Szász-Coburg-Gothai Ferdinánd György altábornagy, később lovassági tábornok, 1828–1851 között a császári-királyi 8. huszárezred tulajdonosa, s mint ilyen, névadója az 1848–49-es honvédsereg legendás „Köburg-huszárezredének”.

Vagyis jó félévszázados szünettel ismét lett Edelénynek „katona-ura”, de az már egy másik történet.

²⁰⁵ „Es gelanget dahero an Euer Mäyt meine allerunterthänigste Bitte Allerhöchste dieselbe geruhen [f2] aus allerhöchster Milde mich per viam Gratiae, et Dispensationis bey der bevorstehenden Promotion dem hohen Stern Kreutz Orden allergnädigst einzuverleiben für welche allerhöchste Gnade ich in tiefster Erniedrigung ersterben werde” – írja felvételi folyamodványában. (Steyregg, Archiv des Sternkreuzordens, Matrikelbuch Nr. 5. Akte „Ludmilla Gräfin Esterhazy. Lásd még a 31. és 11. sz. lábjegyzetet.) A rendtagsághoz alapkövetelmény a tiszta élet, vallásos buzgóság, irgalmasság, jótékonykodás, ehhez apai-anyai ágon 8-8 nemes ős, megfelelő rangú férj, katolikus vallás – Ludmilla nyilván megfelelt ezeknek. A felvételéről szóló nyomtatott értesítés MOL P 86 E. I. 23. 1–25. f. 63., 64. A Rendről részletesebben: *Kisfaludi Kassics Ignác*: Érdem koszorúk, avagy értekezés a Felső-Ausztriai Császári és Királyi uralkodó Házat illető ... jeles rendekről, Bécs, 1810. 235–245. o. Újabbban: *Makai Ágnes – Héri Vera*: Kereszt érem, csillag. Kitiüntetések a magyar történelemben. Budapest, 2002. 23. o.; *Pandula Attila*: A Habsburg Birodalom női rendjeleinek kitiüntetési rendszere. *Clio*, 1986. 213–355. o.; *Johann Stoezer-Christian Steeb* (Hrsg): Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Im Auftrag der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz/Austria. 184–186. o.

²⁰⁶ Lásd: Jávora Anna és Tóth Áron tanulmányait az MNG Adattárában (1. sz. lábjegyzet).

GYÖRGY SÁGVÁRI

CAREER LINES FROM THE 18TH CENTURY
THE MILITARY CAREER OF JEAN-FRANCOIS L'HUILLIER,
FERENC FORGÁCH AND FERENC DESSÓFFY

Summary

For a person living in the 18th century, the most important field of social uplift was the army. Jean-Francois L'Huillier, Ferenc Forgách and Ferenc Dessóffy were soldiers of the Habsburg Imperial Army; their whole life course and career were determined evidently by the traditions, written and unwritten norms of this voluntarily chosen field. The highest rank of Jean-Francois L'Huillier (1668–1728), a French-born free baron from Lotharingia, was major-general; one of the two Hungarian counts, Ferenc Forgách (1689–1764) reached the lieutenant-general rank, while the other, Ferenc Dessóffy (1728–1758), dying as a hero at a young age, reached the lieutenant-colonel rank. Their biographies are discussed together because they were linked by familial ties. L'Huillier's daughter Maria Terezia was married to Ferenc Forgách, their first-born daughter Ludmilla Forgách became Ferenc Dessóffy Cserneki's wife. The men represent three generations of soldiers, in other words we are witnessing a just forming soldier dynasty.

The career they each had as a soldier was regular and linear. They advanced step by step, they did not have spectacular jumps, they worked for their promotion both in the battlefield and in the background, paying even the fixed price of a certain rank if necessary. The biographies of the Hungarian soldiers of the first half of the 18th century are under-represented in historical literature. There is hardly any comprehensive career line from the group to which our three men belong, that is from the group of the second-third line of the elite. In addition, the inner mechanisms running the system are lesser known, too; to what extent did talent, aptitude, battlefield bravery help promotion, or to what extent was it the result of descent, patrons, connections, or money. Military career offered the best opportunities for every game that could bring about social uplift to the elite or near the elite. This was so because of its scale, but mainly because of the army's very essence the hierarchical order and its field offering numerous acting challenges. As we can see in the paper, our men played the game and took the opportunities; some better, some worse. This is the central topic of the paper. On the other hand, the private life course of Jean-Francois L'Huillier, Ferenc Forgách and Ferenc Dessóffy reveals something else, too: the special-segment 18th-century microhistory of individual lives, determined by the Habsburg imperial army.

GYÖRGY SÁGVÁRI

PROFILS DE CARRIÈRE DU 18^E SIÈCLE
LA CARRIÈRE MILITAIRE DE JEAN-FRANÇOIS L'HUILLIER,
FERENC FORGÁCH ET FERENC DESSÓFFY

Résumé

Pour l'homme du 18e siècle, l'armée fut l'un des terrains les plus importants de l'ascension sociale. Jean-François L'Huillier, Ferenc Forgách et Ferenc Dessóffy furent militaires dans l'armée impériale des Habsbourg. Aussi l'évolution de leurs carrières respectives fut-elle déterminée par les coutumes et les normes écrites et non écrites de ce milieu qu'ils avaient librement choisi. Jean-François L'Huillier (1668–1728), un baron libre d'origine de Lorraine, atteignit le grade de général de brigade, tandis que parmi les deux comtes hongrois, Ferenc Forgách (1689–1764) fut promu général de division et Ferenc Dessóffy (1728–1758) fut lieutenant-colonel lorsqu'il mourut pour la Patrie à l'âge de trente ans. Ces trois personnes ont des liens de parenté : La fille de L'Huillier, Marie-Thérèse fut mariée à Ferenc Forgách alors que leur fille aînée, Ludmilla Forgách

fut l'épouse de Ferenc Dessóffy. Ils représentent ainsi trois générations d'une dynastie militaire qu'on voit en quelque sorte se former dans l'étude.

Tous gravirent les échelons un par un sans brûler les étapes, leurs carrières militaires respectives furent donc régulières et linéaires. Ils travaillèrent dur pour chaque promotion tant sur le champ de bataille qu'en coulisse et, le cas échéant, ils payèrent le tarif fixé pour le rang concerné. Si les soldats hongrois de la première moitié du 18e siècle et leurs biographies sont sous-représentés dans la littérature historique, les biographies des deuxième et troisième lignes de l'élite, auxquelles appartiennent nos trois personnages, sont quasi inexistantes. Nous savons peu de choses sur les mécanismes internes du système, sur le rôle qu'ont pu jouer dans une carrière le talent, l'aptitude, la vaillance ou encore l'origine, les protecteurs, voire l'argent ou en général le capital relationnel. En raison de l'ordre hiérarchique propre à l'armée et de nombreux défis à relever sur le terrain, c'est la carrière militaire qui offrit les meilleures opportunités pour l'ascension sociale en permettant de rejoindre l'élite ou du moins de s'en rapprocher. Cette étude souhaite avant tout présenter comment nos protagonistes ont relevé ces défis et dans quelle mesure ils ont pu profiter des opportunités. En même temps, la biographie privée de Jean-François L'Huillier, de Ferenc Forgách et de Ferenc Dessóffy nous révèle également la « micro-histoire personnalisée » de l'armée impériale des Habsbourg dans la première moitié du 18e siècle.

GYÖRGY SÁGVÁRI

KARRIERESKIZZEN AUS DEM 18. JAHRHUNDERT
DIE MILITÄRLAUFBAHN VON JEAN-FRANCOIS L'HUILLIER,
FERENC FORGÁCH UND FERENC DESSÓFFY

Resümee

Für den Menschen des 18. Jahrhunderts war eine der wichtigsten Bereiche des gesellschaftlichen Aufstiegs das Soldatentum. Jean-Francois L'Huillier, Ferenc Forgách und Ferenc Dessóffy waren allesamt Berufssoldaten der Armee des Habsburgerreiches. Ihr gesamter Lebenslauf, der Verlauf ihrer Karriere wurde auf natürliche Weise durch die Gewohnheitsordnung, die geschriebenen und ungeschriebenen Normativen dieses freiwillig gewählten Metiers bestimmt. Der über französische Wurzeln verfügende, aus Lothringen stammende Freiherr Jean-Francois L'Huillier (1668–1728) brachte es zum Generalmajor, von den beiden ungarischen Grafen Ferenc Forgách (1689–1764) zum Feldmarschallleutnant und der in jungen Jahren den Heldentod erleidende Ferenc Dessóffy (1728–1758) zum Oberstleutnanten. Ihre Verwandtschaftsbeziehungen verknüpfen sie zu einer Gruppe mit gemeinsamen Lebensläufen. Die Tochter L'Huilliers, Maria Theresia, wurde von Ferenc Forgách zur Frau genommen, und die aus ihrer Ehe hervorgehende erstgeborene Tochter Ludmilla Forgách von Ferenc Dessóffy von Csernek. Als Soldaten verkörpern sie drei Generationen, man könnte sagen, eine sich vor unseren Augen formende Soldatendynastie.

Die Laufbahn, die sie jeweils als Soldat aufzeigen können, ist regulär, linear. Sie stiegen Stufe für Stufe hinauf, es gab keine spektakulären Sprünge. Für ihr Vorankommen mussten sie arbeiten, sowohl auf dem Schlachtfeld, als auch im Hintergrund. Notwendigenfalls bezahlten sie auch den festgelegten Tarif des entsprechenden Ranges. In der historischen Literatur sind die ungarischen Soldaten der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts mit ihren Lebensläufen unterrepräsentiert. In der Menge, in der die drei oben genannten Protagonisten zu finden sind – dabei handelt es sich um die zweite-dritte Reihe der Elite – gibt es kaum ein umfassendes Karrierebild. Wenig bekannt ist auch, durch welche internen Mechanismen das System betrieben wurde, welche Rolle im individuellen Aufrücken das Talent, die Eignung, die Tapferkeit auf dem Kampfplatz, oder die Herkunft, die Gönner, die Protektion, eventuell das Geld und das Beziehungskapitel im Allgemeinen spielten. Zu jedem dieser Spiele, das zu einem gesellschaftlichen Aufstieg führten konnte, zum Aufstieg in die Elite oder in die Nähe der Elite bot die Soldatenlaufbahn die besten Möglichkeiten. Einerseits wegen der Größenordnung der Armee, andererseits vor allem infolge der hierarchischen Ordnung der

Armee, die deren Wesen darstellt, und des Terrains, das eine Vielzahl an Rollenherausforderungen bietet. Wie aus der Studie hervorgeht, nahmen unsere Helden an diesem Spiel teil, nutzten die Möglichkeiten – manche besser, manche weniger gut. Hierbei handelt es sich um das zentrale Thema der Studie. Zugleich legt die private Lebensgeschichte von Jean-Francois L'Huillier, Ferenc Forgách und Ferenc Dessöffy in einem speziellen Bereich auch etwas anderes dar: die auf Menschen aufgeteilte, in individuelle Schicksale verdichtete „Mikrogeschichte“ der Armee des Habsburgerreiches aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts.

ДЪЕРДЪ ШАГВАРИ

КАРЬЕРНЫЕ ЭСКИЗЫ ИЗ XVIII ВЕКА ВОЕННАЯ КАРЬЕРА ЖАН-ФРАНСУА Л. УИЛЛЬЕ, ФОРГАЧА ФЕРЕНЦА И ДЕШШЁФИ ФЕРЕНЦА

Резюме

Для человека XVIII века одним из наиболее важных средств социального подъема была военная служба. Жан-Франсуа Л. Уиллье, Форгач Ференц и Дешшёфи Ференц были кадровыми служащими имперских вооруженных сил Габсбургов. Будучи кадровыми офицерами, они всю свою жизнь прослужили в армии, которую избрали добровольно, всю их жизнь детерминировали писанные и неписанные нормативы армии. Имевший французские корни, свободный барон лотарингского происхождения Жан-Франсуа Л. Уиллье (1668–1728) дослужился до звания генерал-майора, а из двух венгерских графов Форгач Ференц (1689–1764) получил звание генерал-лейтенанта, и павший смертью храбрых в молодом возрасте Дешшёфи Ференц (1728–1758) был подполковником. Родственные узы объединяют их. Дочь Л. Уиллье, Мария Терезия вышла замуж за Форгача Ференца, а родившуюся от их брака старшую дочь Форгач Людмилу взял в жены Чернеки Дешшёфи Ференц. Как воины они относятся к трем поколениям. можно сказать представляют три военных династии, сформировавшихся на их глазах.

Пройденная ими каждым в отдельности карьера, была нормальной, линейной, они поднимались вверх со ступеньки на ступеньку, не было чрезвычайных стремительных прыжков. Они поработали за свое продвижение вперед, не было особых повышений по службе, они поработали за свои воинские звания как на поле боя, так и в тылу, а в случае необходимости платили тариф за данный ранг. В исторической литературе это были репрезентированные внизу венгерские офицеры первой половины XVIII века. Из той массы| в которой занимали место эти три фигуры, – второй-третий эшелоны элиты – едва ли найдется всеобъемлющая карьерная картина. Мало известно так же, какие внутренние механизмы приводили в движение эту систему, какую роль играли в продвижении вперед в вонской карьере способности, одаренность, смелость на поле боя, или именно происхождение, покровительство, протекция, а может быть и деньги, связи. В каждой такой игре, которая могла принести повышение по социальной лестнице, проникновение в элиту или приближение к элите, военная карьера предлагала наилучшие возможности, исходя из иерархического порядка, бывшего сутью армии, ее масштабов и множества вызовов, которые ожидали будущего офицера. Как видно из настоящей работы, наши герои включились в эту игру, воспользовались предложенными возможностями, кто лучше, кто хуже. Эти вопросы стоят в центре внимания статьи. В то же время личные истории жизни Жан-Франсуа Л. Уиллье, Форгача Ференца и Дешшёфи Ференца открывают перед нами и другие аспекты, своего рода „микроистории“, сгущенные в отдельных судьбах, разбитые на одного человека в вооруженных силах габсбургской империи первой половины XVIII века.